Feljton: Preživljena Zemlja - Ko je, kada i gdje dijelio BiH

Piše: Dr Ivo Komšić

Izetbegović Srbima priznao pravo na referendum

Jučer smo došli u Zagreb. Avion je sletio u Maribor jer strane kompanije ne slijeću na zagrebački aerodrom radi srpskih napada u okolici Zagreba. Kratko smo se zadržali u Mariboru, a onda kolima krenuli dalje. Usput kiša. Jesen je i ovdje došla. Mokrina i vlaga. A ja nisam vidio ni behar, ni listanje. - Da li ću primijetiti opadanje lišća i ogolijevanje drveća? U svijesti su mi još slike mokrih stabala niz koja se cijede kišni mlazevi. Sve obliveno, sve nagriženo vlagom. Studena jeza probija do kosti.

Danas smo imali prvi sastanak sa radnim skupinama s "hrvatske strane". One će biti kombinirane s ljudima iz "Herceg Bosne" i Hrvatske. "Hercegovci" su došli, sastanak je održan kod Granića, na ministarskom nivou. Sve je imalo finu formu, potreban publicitet. Granić je pokazao da je Hrvatskoj stalo do provedbe potpisane Deklaracije. Neki praktični potezi bi morali biti odmah povučeni kao znak dobre volje (kretanje konvoja i pusštanje zatvorenika, posebno vjerskih službenika, s obje strane).

Na sastanku je određena metodologija rada radnih skupina i dinamika. Sve bi već trebalo funkcionirati u srijedu. Do tada se ne bi gubilo vrijeme, već bi se radilo ono što je moguće i što ne trpi odgađanje.

Izetbegović je ostao u Ženevi nakon Silajdžićevog i mog odlaska u Zagreb. Tek danas u toku razgovora dobio sam šokantnu vijest, koju je Silajdžić potvrdio - Izetbegović se nakon našeg odlaska susreo s Krajišnikom i potpisao Deklaraciju kojom se Srbima daje mogućnost da putem referenduma odluče o izdvajanju iz BiH i pripajanju Srbiji.

Sada mi je tek jasno zašto su Izetbegović i Tuđman išli na ručak s Owenom i Stoltenbergom. Oni su s njima radili nama iza leđa. Izetbegović je radio na dvije deklaracije - s Tuđmanom i s Krajišnikom. Bojim se da je sve prevara i samo novi put za podjelu BiH.

Zanimljiv susret sam imao poslije ovog sastanka. Ante Kovačević i ja smo se našli s Vladom Pogarčićem, Pericom Jukićem i nekim predstavnicima "Herceg Bosne" u ovim radnim skupinama. Oni daju znakove da uviđaju pogrešnost politike koja je vođena i u Posavini, i u srednjoj Bosni, ali još nemaju odgovora na stanje u kome smo se našli. Jukić je cijelo vrijeme ponavljao isto ono što sam slušao od Bobana: kako će sve biti u redu, kako će i Srbi i Muslimani u ovom ratu na kraju izgubiti, i sl. Niti jednog argumenta nije imao za svoje tvrdnje. Meni je priznao da ih je Tuđman upozorio dva puta (što znači da je s njima imao već dva sastanka) da prema meni moraju imati korektan odnos i da ne smiju sektašiti. - Ova činjenica mi je važna radi toga što bi mi to moglo olakšati cijeli angažman na provođenju Deklaracije i stvaranju pretpostavki za drugu fazu djelovanja. Pogarčić je Kovačeviću iznio mišljenje kako Tuđman priprema smjenu Šuška i Bobana, te kako je Boban toga svjestan. Rekao je da je Boban razočaran i da je na sve reagirao tako što je poželio da odmah ode, a ne da ga Tuđman uklanja u etapama. Šušak se svemu opire, ali je pristao da sluša. - Ono što Tuđmana navodno zabrinjava jeste sporazum Muslimana i Srba, koji su potpisali Izetbegović i Krajišnik samo dan nakon našeg odlaska iz Ženeve.

Uočio sam još jednu pojedinost: Tuđman im je rekao da se ide ka autonomiji "Herceg Bosne", ali ništa više od toga. - To je valjda u funkciji tajnog sporazuma, koji je potpisao s Izetbegovićem. Ukoliko se takve izjave nastave znači da će on raditi na ujedinjenju "muslimanske" i "hrvatske republike" i njihovoj konfederalizaciji s Hrvatskom. Tako će se Srbima stvoriti prostor za pripajanje Srbiji. - Što li Izetbegović o svemu misli? Da li se broj mojih političkih neprijatelja uvećava.

Sporazum o podjeli BiH

Četvrtak, 7. maja 1992. Sinoć je objavljena vijest da su Franjo Boras i Radovan Karadžić u Gracu potpisali sporazum o razgraničenju teritorija njihovih paradržavnih tvorevina. Time su se i zvanično međusobno priznale "Srpska BiH" i "Herceg-Bosna" kao "dva konstitutivna dijela BiH".

Međutim, to nije sve: time je Boras, odnosno HDZ, amnestirao SDS od svih zlodjela i sveg terorizma koji je počinjen s njihove strane u BiH, time je, logično, i hrvatski narod izjednačen s njima. HDZ je kao "jedini" i "pravi" predstavnik Hrvata u BiH postao suučesnik ne samo u zločinima koji su izvršeni nad Muslimanima već i nad Hrvatima. Razumijem da je Boras čovjek bez osjećaja osobne i povijesne odgovornosti, ali ne razumijem da su na to pristali njegovi naredbodavci iz Zagreba. Ne mogu vjerovati da su oni toliko kratkovidni i da pristaju biti krvnici vlastitom narodu. Da apsurd bude veći, cijelo vrijeme se zaklanjaju iza interesa tog naroda.

Poslije te vijesti postaje jasan slijed događaja od prošlog petka do danas. Naime, u prošli petak su trebali putovati u Lisabon na pregovore o BiH Alija Izetbegović i Nenad Kecmanović ispred Predsjedništva države, te Milenko Brkić ispred HDZ-a BiH i Zlatko Lagumdžija ispred opozicije, jer su ostali pregovarači već bili tamo. Oni su trebali naknadno otputovati radi poteškoća nastalih srpskom okupacijom sarajevskog aerodroma. Međutim, prošli petak, umjesto u Lisabon, Brkić, Boras i Krstičević (ministar u Vladi RBiH) su zajedno sa svojim obiteljima, kolima evropskih promatrača, stigli u Kiseljak, te odatle produžili u Hercegovinu. U Lisabon su otputovali samo Izetbegović i Lagumdžija. Činjenica da na put nisu otišli ni Kecmanović, ni Brkić, osvjetljava cijelu situaciju: svi koji nisu otišli očito su imali informaciju što će se desiti pri povratku iz Lisabona. - Znači li to da su oni u direktnom kontaktu s Karadžićem i "JNA"?? Izetbegović i Lagumdžija nisu imali informaciju i zato su postali zatočenici "JNA" na sarajevskom aerodromu. Brkić, Boras i Krstičević se nisu više vraćali u Sarajevo, niti je bilo vijesti o tome gdje se nalaze. Tek sinoć se saznalo da je Boras u Gracu, gdje s Karadžićem dijeli BiH. Svi su se oni, dakle, na vrijeme prebacili na "svoju" teritoriju.

Danas sam dobio punu potvrdu svega toga: kod mene, u Kiseljak, stigao je Luka Šijaković, direktor socijalnog osiguranja, sa svojim vozačem i Martin Raguz, predsjednik Vrhovnog suda BiH, i to uz posredovanje T.Đ., uglednog i bogatog Srbina iz Lepenice. T.Đ. je nametnuo i vodio zanimljiv razgovor. Prvo, rekao je da su mjere prolaza od Sarajeva do Kobiljače (prema Kiseljaku) pojačane i da smo trebali do sada izvući iz Sarajeva svu svoju rodbinu i prijatelje. Također je tvrdio da je MUP "srpske opštine Ilidža" izdao uputstvo da se svim Hrvatima dozvoli izlazak iz Srajeva i da je to do danas trebalo uraditi. Na moj upit što je s Muslimanima, rekao je da "ni muslimanska ptica ne smije izaći iz Sarajeva", da će oni zajedno s gradom biti sravnjeni sa zemljom, a oni Hrvati i Srbi koji su ostali u gradu trebaju doživjeti sudbinu Muslimana. (U tom trenutku prvo mi je na um pao Ivan Lovrenović i njegova obitelj. Stanovali su na Grbavici). Govorio je to sladostrasno kao da svaku riječ mezi uz rashlađeno pivo koje smo pili na zasjenjenoj terasi moje kuće.

Drugo, počeo je obrazlagati tezu kako Srbi ne doživljavaju Hrvate kao svoje neprijatelje i kako ovaj rat nije usmjeren na njih već na Muslimane. Tvrdio je kako su Muslimani problem koji Srbi i Hrvati moraju zajednički riješiti i oko čega se trebaju ujediniti. Dok je to govorio, mi ostali smo se nijemo zgledali.

Mučnu situaciju je prekinula moja supruga Marija. Prispjela je na taj dio razgovora s tacnom u rukama i ispečenom kavom. Lagano je spustila tacnu pred nas na stol, malo se izmakla da cijeli prizor može obuhvatiti jednim pogledom, a onda energično i ljutito počela: protiv koga Srbi ratuju u Vukovaru i Dubrovniku i da li i tamo rješavaju problem Muslimana, koliko je to Muslimana bilo u hrvatskim selima od Dvora na Uni do Kostajnice, a zna se da je tamo sedam sela sravnjeno sa zemljom a stanovnici masakrirani. Dok je to govorila, poskakivala je od zemlje i imao sam dojam da će ga dohvatiti za vrat. Na kraju mu je rekla da takve priče i teorije može pričati negdje drugo, ali ne pred nama i u našoj kući.

Dijaloga nije bilo. T.Đ. je zbunjen srknuo svoju kavu i u žurbi otišao. Tako su sve moje strepnje, koje traju godinu dana, potvrđene: Srbi će uz pomoć Hrvata, kako onih iz Zagreba, tako ovih iz "Herceg-Bosne", izvršiti povijesni zločin nad Muslimanima i Bosnom. Ovo i jeste, u stvari, zavjera i rat protiv Muslimana, namjera da se ovaj narod natjera na opredjeljenje da živi u Srbiji ili u Hrvatskoj. U tome i jeste smisao posljednjeg dogovora u Gracu, gdje se utvrdilo razgraničenje između Srba i Hrvata u BiH.

- Kakvo razgraničenje? Srbi i Hrvati u približnom omjeru dijele samo Kupres (koji je već razrušen i u kome nema više

ni Srba ni Hrvata), te njihovo "razgraničenje" može biti samo podjela onih teritorija gdje žive Muslimani. Možda je i moguće po većinskom principu razdvojiti Srbe i Hrvate u BiH, ali nije moguće izdvojiti Muslimane koji su potpuno izmiješani i sa Srbima i sa Hrvatima. Zato je i smišljen taj monstruozni plan o dvojnom razgraničenju koji će Muslimane primorati na opredjeljenje za jednu ili drugu stranu. Zato je ratna igra čitavo vrijeme igrana u Bosanskom Brodu, oko Neuma i na Kupresu, da bi se isprovocirani sukob proširio, stvorio alibi za prolaz vojnih snaga iz Srbije kroz muslimanske krajeve u istočnoj Bosni s jedne strane, te izvršila militarizacija u dolini Neretve i u srednjoj Bosni s druge strane. Stvaranjem ratne psihoze, ratnim pripremama i incidentima, Muslimani su primorani da stanu na onu stranu koja je vojnički organiziranija i koja ih može naoružati. Tako su prihvatili stati pod vojnu komandu HVO-a u dolini Neretve, srednjoj Bosni i Posavini, uz latentnu prisilu i prijetnju ratom i uz opravdanje da imaju zajedničkog neprijatelja (uglavnom "JNA"). Na drugoj strani, desilo se da su ih Srbi u istočnoj Bosni na brutalan način pokorili, ubijajući i paleći, te formirajući svoju vlast u svim muslimanskim krajevima.

Radikalizacija u srednjoj Bosni

Ponedjeljak, 11. maja 1992. Nemam više bojazni za Ivana: on se nakako uspio izvući zajedno sa sinom iz zone koju su okupirali srpski teroristi i smjestiti se kod svog rođaka Dubravka. Njegova supruga i majka su ostale u stanu na Grbavici, ali za njih nema tako velike opasnosti. Za Ivana sam strahovao jer bi Todor Dutina sigurno volio vidjeti ga na Palama. Ivan je bez sumnje jedan od najvećih naših intelektualaca i mogu samo zamisliti kako bi se njegovoj sudbini naslađivali četnici i što bi mu sve uradili. Doduše, nisam siguran da bi bolje prošao i sa "našima", jer je on za njih izdajica i otpadnik. - U ovakvim prilikama najteže je ljudima koji se pridržavaju svojih principa i kojima je istina i pravda iznad pojedinačne i kolektivne sudbine.

Jučer sam bio obradovan Kljuićevim vijestima da pregovori s vojskom i pored teškoća napreduju te da je dogovoreno vraćanje oružja i opreme. Također obećali su osloboditi putne pravce od Sarajeva prema Zenici i Mostaru. Navodno, Aksentijević ih je uvjeravao da oni nemaju namjeru ratovati za Karadžića. Istina, oni su već toliko za njega ratovali da više i nije potrebno, ali bi i sada bilo važno osloboditi se avionskih i artiljerijskih napada.

Međutim, javili su se odmah problemi s Kordićem u Busovači: neposredno po predaji nekog magacina na Kaoniku on je sa svojom vojskom na silu ušao u njega i okupirao ga. Došlo je odmah do sukoba s TO Zenice i Busovače oko tog magacina, bilo je međusobne pucnjave i ranjenih. Bojim se da će se takve čarke i dalje dešavati jer Kordić nastoji potpuno preuzeti vlast od Kreševa do Travnika. On već uvodi neke svoje zakone o prometu robe i ljudi na ovom području i izaziva veliko nezadovoljstvo kod svih stanovnika. Pri tome se oslanja na vojnu silu i strah koji izaziva, štiteći svoje zakone isključivo oružjem. Nažalost, Kordić je uvukao u svoju mrežu Kreševo, Kiseljak i Fojnicu te se bojim razrješenja cijele situacije kada Muslimani i Hrvati koji žele da se zajednički bore dobiju oružje TO u Travniku i Zenici. Moglo bi se desiti da se ove općine nađu u okruženju te da se vojnim sukobom razriješi odnos TO i HVO. Bojim se, također, da ova mjesta zbog nekoliko ekstrema, nakon svega, ponovno ponesu hipoteku koju su nosili i nakon 1945. godine. To bi bila velika nepravda jer veoma mali broj ljudi iskreno podržava ovu ekstremnu struju. Svi ostali to promatraju s velikim strahom i pod prijetnjom naoružanih luđaka. Ljudi poput Marka Frankovića, Vinka Antunovića, Joze Bore i još nekoliko njihovih pristaša, teško da mogu bez sile opstati u Kiseljaku, bez vlasti koja bi im bila potpuno podređena i koja bi se zaštićivala oružjem. Normalizacijom stanja, oni ne bi mogli nikome pogledati u oči. Oni su sigurno toga svjesni i borit će se za svoj opstanak svim sredstvima. Zato su opasni i oni i njihovi sljedbenici. Bez političke sile oni ne mogu opstati. Odgovorni su za kriminal, za pljačkanje konvoja, maltretiranja ljudi i trgovinu oružjem. Zato će svim silama nastojati izbjeći svako svođenje računa, pravni poredak i odgovornost.

Jučer sam saznao još jednu zanimljivu činjenicu: zorom me zvao Paško iz Kreševa i tražio da posredujem kod "muslimanske strane" kako bi se hitno održao zajednički sastanak u Zagrebu. Poziv je iz Zagreba bio s "najvišeg mjesta", a posredovan je preko Brkića. S obzirom da je on "negdje na moru" (sklonio se prije bombardiranja Sarajeva), zvao je Pašku da mu nekako ostvari kontakt sa Sarajevom i da eventualno "muslimansku delegaciju" prebaci negdje u Hercegovinu. Paško je uspio dobiti R. Mahmutčehajića i saopćiti mu to, a kako mu se ovaj više nije javio molio me za posredovanje. Stupio sam nekako u vezu s Rusmirom, međutim, on je bio veoma jasan: nikakvi pregovori s Tuđmanom nisu mogući jer on s Miloševićem i Karadžićem, preko svojih trabanata, i u ovoj teškoj situaciji, dijelili BiH, pregovara sa zlikovcima i ratnim zločincima. Po Rusmirovom mišljenju, nikakav razgovor nije potreban, Tuđman može riješti sve probleme jednostavno, da stvarno prizna BiH, a ne samo verbalno, te neka naredi Bobanu i njegovoj vojsci da se stave pod komandu TO BiH i ostalih republičkih organa. Prenio sam to Paški i dao mu

broj telefona na koji gospoda iz Zagreba mogu dobiti Rusmira. - Jedan detalj je u cijeloj ovoj priči zanimljiv: Tuđman želi pregovore s Muslimanima u strogoj diskreciji, da to ne zna ni Boban, ali ni Ljuić, ni Jerko Doko kao ministar obrane. Jasno mi je zašto izbjegava ovu dvojicu; "hrvatska strana" je za njega samo ona koju on odredi (odavno je uzeo monopol na hrvatstvo). Ali, zašto izbjegava Bobana? Da li je i on svoje "odradio" pa je postao smetnja, ili je Tuđman u veoma dobroj komunikaciji sa "srpskom stranom" koja sigurno raspolaže tačnim informacijama o toku pregovora Sarajeva sa "JNA". Ukoliko ima te inforamcije, sigurno se pobojao muslimanske snage koja će dobijanjem oružja postati vjerojatno najmoćnija u BiH. Time pada njegova strategija: jugoslavenska vojska mu neće više utjerivati svojim avionima i artiljerijom Muslimane u krilo, te će Boban i Kordić postati beznačajni. Da li će zaista vojska ispraviti grešku koju je Alija Izetbegović sam napravio, i to u posljednjem trenutku za Muslimane. - Gdje li će se u toj situaciji skrasiti Boban, Kordić, Boras i ostali?

Kiseljačka blokada Sarajeva

Petak, 15. maja 1992. Nakon dva teška i naporna dana, neko tromo primirje. Jučer je u Sarajevu bio pakao.

To je dan koji će crnim slovima biti upisan u historiju ovog grada, dan kada su bombardirani svi značajniji objekti, kada su izgorjele cijele zgrade, kada su razrušeni domovi ljudi, kada se ginulo jurišajući na tenkove, teške mitraljeze i topove.

Još noću, sa srijede na četvrtak, počelo je bjesomučno razaranje grada, da bi se proteglo na cijeli jučerašnji dan.

Snage TO Sarajeva su poslijepodne prešle u kontraofanzivu, oslobodile veliki dio grada, veliki dio Ilidže. Detalje tih borbi mogli smo gledati i u direktnom prenosu na TV. Slike strašne, potresne, nevjerojatne.

Poslijepodne vršen je veliki pritisak iz Sarajeva da se Kiseljak, Visoko, Kreševo i ostala mjesta iz okolice Sarajeva uključe u borbu. Imao sam razgovor s načelnikom općine i predsjednikom HVO Jozom Borom na tu temu. On je zastupao stav da se ne smije dozvoliti uvlačenje Kiseljaka u rat i da za tim nema nikakve potrebe.

Po njegovom mišljenju to je samo strategija Muslimana koji na svaki način žele Kiseljak uvući u sukob. On uopće nije svjestan (ili je veoma svjestan) koju stratešku ulogu ima Kiseljak za sukobe u Sarajevu i njegovo oslobađanje. Upozorio sam ga na odgovornost koju on i Krizni štab preuzimaju kada blokiraju prolaz kroz Kiseljak onim snagama koje žele pomoći Sarajevu.

On je uvjeren da svojom politikom čuva mir u Kiseljaku, a radi se u stvari o tome da srpskoj strani rat ovdje još nije potreban. Kada se za to ukaže potreba, agresor će rat nametnuti odmah i to je samo pitanje redoslijeda. Ukoliko jugovojska i četnici zauzmu Sarajevo, njihova sljedeća stanica je sigurno Kiseljak.

Ne znam kako će tada, u jednoj promijenjenoj situaciji, lokalni vlastodršci čuvati svoj podli mir. Ipak, mislim, radi se o dogovoru Karadžića i Bobana nedavno u Grazu i o njegovom striktnom poštivanju. Granice kiseljačke općine bi trebale biti i granice dviju država, a kiseljačka vlast ima vjerojatno zadatak očuvati mir na toj granici; Muslimani će se silom primorati da prihvate jednu od te dvije države.

Zato su jučer snagama TO iz Travnika, Zenice, Fojnice, Visokog i Kiseljaka postavljene neprelazne barikade na putu ka Sarajevu, i to usred čaršije. Na te jedinice snage HVO Kiseljaka potegle su svo raspoloživo oružje i zaustavile ih. Spor je trajao cijelo poslijepodne, dok je iz Sarajeva vršen stalni pritisak da se ovi propuste. Mene su neprestano zvali Ljuić i Doko da učinim što mogu. Srećom, završilo se bez sukoba.

Nedavno sam bio u Grudama. S fra Božom Borićem išao sam po pomoć za "Caritas" koja je stigla iz inozemstva. Dovezli smo osam velikih kamiona različite robe i namirnica.

Nažalost, zbog blokade putova nismo u mogućnosti to razvesti do onih kome je potrebno. U Grudama sam se, nakon teškog i zamornog pretovara robe sa šlepera na naše kamione, sreo s Milanom Lovrićem, bivšim predsjednikom općine Čitluk.

U odnosu na naš posljednji susret primjetno je da je promijenio stav. Sad je već kritičan prema postupcima koje je i sam činio, a koje i dalje čine u zapadnoj Hercegovini. Oni jednostavno nisu naučili da žive s drugima i da za druge imaju razumijevanje. Uz to, ništa ne znaju o Muslimanima.

Tu sam, također, na veliko iznenađenje moje, ali i njihovo, sreo Tomu Krstičevića i Pašku. Shvatio sam da su dole i ostali koji su napustili Sarajevo, uključujući i Brkića (koga nisam sreo).

Lovrić je imao veliku želju da se sretnem s Bobanom, što se na moju veliku radost nije desilo. Ovaj je insistirao na tome, a ja nikako nisam znao što bih mu rekao i kako bih izdržao da mu ne kažem što mislim. Također, u pozadini misli priželjkivao sam da on uopće ne sazna da sam tu.

Očito je da su dole svi u nekoj veliko strci i gužvi. Na osnovu razgovora i dojmova čini se da oni nešto spremaju. Razmišljajući putem o svemu zaključio sam da ne može biti ništa drugo do proglašenja HZ "Herceg Bosne" u paradržavnu tvorevinu.

Jer zašto bi dole bilo cijelo rukovodstvo HDZ, član Predsjedništva i svi ostali ljudi iz vlasti. Vjerojatno će po dogovoru s Karadžićem odgovoriti na njegovu "Srpsku BiH" i u svoju državicu uključiti "muslimanske krajeve". - Možda zbog toga i nisu dali prolaz snagama TO kroz Kiseljak; možda se toproglašenje desi sutra ili prekosutra. Tada već postaje izvjestan oružani sukob s Muslimanima.

Također, postaje jasno zašto je Brkić proveo dva-tri dana u srednjoj Bosni, putujući od Kreševa do Busovače. Morao je obavljati neki važan zadatak jer poznajući ga, on ne bi lako napustio svoj mir i komfor. - Paško mi ništa o tome nije rekao, a siguran sam da sve zna. No, neka im je sretno, ali bez mene.

Početak rata u srednjoj Bosni

Sedmi augusta 1992. Dan koji sam proveo bezbrižno, mogao bih reći i radosno, kao rijetko koji u posljednje vrijeme, završio se tužno, krvavo i tragično.

Desilo se ono što odavno visi u zraku: sukobile su se snage HVO i TO, padale su granate, koristilo se pješadijsko oružje i prema neprovjerenim vijestima ima lakše i teže ranjenih.

Već dva-tri dana rasla je tenzija, to se primjećivalo po velikom broju naoružanih ljudi na ulicama, po postavljenim mitraljezima u gradu gdje do sada nisu bili, po novim barikadama. Prave razloge za to ne znam, čujem samo nagađanja, ali nije smio postojati nikakav razlog za to.

Sve do sada sam imao nade i vjerovao u mogućnost BiH. Od danas ja sam poražen čovjek. BiH ostaje definitivno moja "zatvorena zemlja", i to mnogo više u prenesenom nego u doslovnom smislu. Od danas je ona moguća samo kao moje sjećanje ili čežnja, ona ostaje zatvorena u moje srce i moje misli kao neostvarena ljubav.

Mogu o njoj maštati, mogu tugovati, mogu lijegati i ustajati s mišlju na nju, ali sa punom sviješću da je više nema. S tim treba živjeti i to je moja sudbina. O tome moram šutjeti i trpiti.

Dvadeset deveti septembra 1992. Jučer sam se vratio iz Novog Šehera. Fra Ivanov brat je ubijen u selu Želeća kod Žepča. Vozio sam fra Ivana i njegovu majku. Putovanje s bolom i opasnošću. Kod Želeće smo skrenuli s glavnog puta i išli makadamom, noću, bez svjetla. Na nas je pucao snajper, ali nas nije pogodio.

Velika žalost u obitelji, u Novom Šeheru i Žepču, gdje je Miroslav Pervan bio zapovjednik policije. Poginuo je ratnik, borac iz Vukovara, Novske, Broda, Okučana, Pakraca, Kupresa. Hrabri momak koji je imao samo 25 godina.

Dubinu rata ne možemo izmjeriti bez smrti najbližih. Bol pokojnikove majke i njegove braće, fra Ivana i Žarka, je mjera ovoga rata. U trenucima punog razbora fra Ivan mi je neprestano ponavljao: Ivo, mi smo u ratu, u pravom ratu. A brat mu je poginuo zbog svoje lakovjernosti koja je i bila temelj njegove neustrašivosti.

Nakon bezazlenog i nepotrebnog sukoba Muslimana i Hrvata u Žepču oko toga da li će i HDZ-ovska zastava biti na jarbolu na punktu kod Želeće (koja je srpsko selo), četnici su u subotu na nedjelju digli u zrak most na Bosni. Sutradan, nakon mise i nakon što je ženu i nevjestu odvezao kući, Miroslav se uputio u Želeću da utvrdi razloge te diverzije. Kažu da je u to selo uvijek dolazio slobodno, da su ga Srbi primali sa povjerenjem kao poštena i korektna čovjeka.

Istina, u subotu, on je bio taj koji je smirio strasti u incidentu oko zastave jer je uživao poštovanje kod Muslimana, a Hrvati su ga inače slušali. Čim je došao u selo, iz najbliže kuće ubijen je snajperom u glavu i s njim njegov pratilac. Ubio ga je čovjek iz Želeće, njegov komšija, takoreći.

Sve što se dalje događalo teško je i prepričati i svjedočiti. Prvo, ta duboka bol, ta tuga koja je kao magla, gusta, jesenska, pritisla Novi Šeher.

Jecaji i naricanje nad mrtvim mladićem izmiješani sa pucnjavom iz pješadijskog oružja sa okolnih brda i podmuklim detonacijama teških topova koje su dolazile od Maglaja. U povratku, istim putem, gori selo Želeća. Bio sam svjedok kada su borci HVO u ponedjeljak ujutro tamo odlazili.

Čuo sam njihove razgovore i riječi koje su razmjenjivali sa svojim zapovjednicima. Riječi osvetničke, teške i porazne, podjednako i za one na koje su se odnosile i za one koji su ih izgovarali.

Ovo je vrijeme zla, vrijeme pakla u kome su svi. Pakao je svuda oko nas i u svim ljudima, u ljudskim dušama. Ovi ljudi će u tom paklu, na muci vlastite savjesti, izgoriti, oni ga neće moći prevladati.

Jutros vijest na Radio Sarajevu: snage TO osvojile selo Želeću.

Mediji i dalje zadržavaju moć da proizvode "stvarnost".

Tuđmanova obmana

29. oktobra 1992. godine. Večeras je TV objavila odgovor predsjednika Tuđmana Aliji Izetbegoviću. Niti je pismo Izetbegovića, niti je odgovor Tuđmana imao osobni karakter.

Radi se o međudržavnim odnosima i odnosima dva naroda. Tuđman je u svom odgovoru naglasio da se Hrvatska zajednica "Herceg-Bosna" organizirala kao konstitutivna jedinica Bosne i Hercegovine, nezavisne i međunarodno priznate države (koju je priznala i Hrvatska i imenovala čak i svog ambasadora u njoj), da je Hrvatsko vijeće obrane organiziralo Hrvate na tlu BiH za obranu od srpske agresije, te da muslimanske snage ne mogu koristiti oružje protiv HVO i optuživati Hrvatsku za te sukobe sve dok je u Hrvatskoj oko pola milijuna Muslimana - izbjeglica i dok dobivaju pomoć preko Hrvatske. Težište odgovora je bilo na tome da je HVO zaštitilo i teritoriju "Herceg-Bosne" i Hrvate na toj teritoriji od četnika te da četnička noga tu nije kročila.

Na kraju TV dnevnika voditelj je vidno uzbuđen i potresen saopćio vijest radio-amatera iz Jajca: "Jajce je palo. Ovaj grad više ne postoji."

Poslije Kupresa, Dervente, Bosanskog Broda i cijele Posavine pao je još jedan grad koji su branile snage HVO. Palo je Jajce, najhrvatskiji grad u Bosni i Hercegovini, grad hrvatske povijesti i kulture, sjedište bosanskih kraljeva.

30. oktobra 1992. Tri velike laži neprestano se lansiraju u Bosnu i Hercegovinu iz Hrvatske, i u tome su naročito uporna neka hrvatska sredstva informiranja. Te laži je sinoć na TV izgovorio i predsjednik Tuđman, i to tako hladnokrvno, tako uvjerljivo, da na njegovom licu nije bilo ni trunke grižnje savjesti. Preko njegovih tankih usana, izrazito stisnutih i pobjeglih udesno, na voštanom licu sakrivenom naočalima, laž je klizila ležerno, pomalo trijumfalno, kao da se radi o najvećoj istini.

Prvo, laž je da je Hrvatsko vijeće obrane zaštitilo hrvatski narod i da je ta vojna (paravojna) formacija spriječila četnike da kroče u zonu njegove odgovornosti. Što god su četnici napali sa ciljem da to osvoje (a oni su napadali i bez

tog cilja, samo da bi uništili, zaplašili ili potjerali stanovništvo), oni su i osvojili. Tako je HVO izgubio Kupres, Derventu, Bos. Brod, cijelu Posavinu, Stup kod Sarajeva, Jajce. Obranjena je samo dolina Neretve i Stolac, ali to nije obranio HVO, već Hrvatska vojska kojom je komandirao general Bobetko.

Drugo, laž je da je "Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna" oblik samoorganiziranja hrvatskog naroda na području zapadne Hercegovine i srednje Bosne. Ona nije ni politička, ni društvena, ni vojna zajednica već teritorijalna, i njene granice sežu samo dotle dokle je interes Republike Hrvatske, a ne Hrvata u BiH. HVO kao vojna organizacija te zajednice niti je naoružala Hrvate, niti ih je organizirala za obranu. To je učinila Hrvatska država i ljudi iz Hrvatske koji su poslani u BiH. Oni su isključivo naoružavali teritoriju za koju su zainteresirani i dokle misle da se može ubuduće protezati država Hrvatska. Oni nisu naoružavali Hrvate kao narod za čiju su sudbinu zainteresirani. Tako Hrvati u Sarajevu nisu dobili oružje, Hrvati u Jajcu, Novom Šeheru, Kaknju, Živinicama, itd. Svi ti Hrvati su u ovom ratu i u ovakvoj politici žrtvovani. Čak kad su ih četnici napadali, nitko se nije previše uzbuđivao, niti su dobivali neku znatniju pomoć. Hercegovci su u sukob s Muslimanima u Prozoru poslali oklopne snage, a na Stupu nisu ni pokušali. Na obranu Jajca iz općina Srednje Bosne slalo se po pedeset do stotinu vojnika s pješadijskim naoružanjem.

I treća velika laž je da "Herceg-Bosna" priznaje državu Bosnu i Hercegovinu. Naprotiv, ova "Zajednica" od svog formiranja, mnogo prije rata, radi na razgradnji BiH, i to po nacionalnom principu. Ona samo nominalno priznaje BiH kao državu, zbog svijeta, a stvarno radi sve da bi ta država propala i da bi se podijelila. Funkcioneri "Herceg-Bosne" ne priznaju legalne institucije države BiH, vrše otvorenu propagandu protiv nje i predstavnika vlasti koji su na legalan i demokratski način izabrani. HVO je već davno izvršio vojni puč u toj zajednici i svugdje je uspostavljena vojna vlast. Svi civilni organi vlasti su potpuno uklonjeni.

28. januara 1993. Danas se sukob između Hrvata i Muslimana u Busovači širi, postaje žešći i tragičniji. Uključuje se sve veći broj vojnika, sve razornija tehnika, napetosti se pojačavaju, nepovjerenje raste. Večeras pristižu vijesti o mrtvima iz Kiseljaka. Danas je civilna policija u Kiseljaku razoružala svoje kolege policajce Muslimane. - Potpupno pogrešan potez. To povećava nepovjerenje, stvara nove neprijatelje umjesto da činimo sve da od tih ljudi stvorimo prijatelje. Uostalom, danas nitko nikog ne može razoružati: svatko može nabaviti oružje iza prvog ćoška. I pored općeg moralnog rasapa i pored zla koje vlada ljudima, moramo nastojati da ih pridobijemo povjerenjem i dobrotom. Ovaj sukob je tragična sudbina i jednih i drugih: mi Hrvati smo u Srednjoj Bosni okruženi Muslimanima i na bojnom polju ne možemo izboriti svoj status; Muslimani u sukobu sa Hrvatima Bosne potpuno gube jer samo uz njihov pristanak mogu imati i svoju državu - BiH je moguća samo kao zajednička država. Sve i da pobijede u ratu, da vojnički osvoje svu ovu teritoriju, država koju bi stvorili bez pristanka Hrvata nema nikakvu perspektivu. Ta mala, plemenska država bila bi okružena neprijateljima koji bi je kad-tad progutali. Izgleda da oni koji vuku konce ovog sukoba s muslimanske strane o tome ne vode računa. Ovo je zaista rat fanatika, avanturista, trgovaca i fatalista. To su ljudi bez pameti, koji nisu sposobni ni za kakvu procjenu ne samo budućnosti nego i onoga što im se zbiva pred očima. Oni nisu sposobni za analize, za logične i racionalne zaključke. Zato nam svo događanje i izgleda besmisleno, bez prave svrhe, kao avantura. Oni koji bi bili sposobni za to, oni su onemogućeni.

Što mogu učiniti ja, koji Muslimane nikad nisam doživljavao kao neprijatelje, imao sam razumijevanje za njihovo stradanje u oba rata i znam da nam oni nisu bili neprijatelji. - Vijesti govore da Muslimani napreduju sa svojim snagama preko Busovače ka Kiseljaku. Što čovjek da uradi: dužnost nam je da se branimo, a nemam nikakve volje za to, osjećam krivicu nizašto, znam da je svaki metak koji se ispali ubijanje i onoga tko puca. Bože, uvučeni smo u rat koji ne želimo, u njemu možemo ubijati ili biti ubijeni. - Ne znam što je teže. Neka nam je bog na pomoći!

Formiranje HSS BiH

18. aprila 1993. Nedjelja je. Mali Uskrs. Prošle godine sam na današnji dan došao kući u Kiseljak, iz Sarajeva, i tamo ostao. Nisam se više mogao vratiti u Sarajevo jer je grad bio blokiran. Danas sam ponovno u Sarajevu. Došao sam na samo nekoliko dana, a evo, moj povratak je potpuno neizvjestan. Tko zna kad ću odavde moći otići, i da li ću uopće otići. Jutros rano, pred zoru, probudio me telefon. Marija me zvala i obavijestila da moraju ići u sklonište. Ništa mi više nije rekla. Poslije toga su telefonske veze sa Kiseljakom prekinute.

Zvao sam Pašku u Kreševu (on ima instaliran satelitski telefon). Razgovarali smo već dva puta. Rekao mi je da granate sa položaja Armije BiH padaju i po Kreševu. Također, detonacije se čuju i iz Kiseljaka. Sada je cijela srednja

Bosna zahvaćena sukobom, od Kreševa i Kiseljaka do Zenice, te od Zenice do Jablanice. I više nije važno tko je kriv; bitno je da u ovim sukobima propada svaka ideja o Bosni, svi planovi o mirovnom rješenju. To je konačno stradanje Muslimana i Hrvata, sada uvjetovano međusobnim sukobom.

Znao sam za to, slutio sam da će se to desiti. Zato sam prihvatio poziv ljudi iz Sarajeva, te provincijala fra Petra i svećeničkih krugova bliskih nadbiskupu Puljiću da uđem u opkoljeni grad i da stvaranjem nove stranke pokušamo to spriječiti.

Osnivačka skupština je održana uspješno. Ljudi su već bili pripremljeni za to. U Sarajevu sam zatekao dobro organiziranu grupu koja se okupljala na Marijin dvoru kod don Luke i na bogosloviji u prostorijama "Napretka". Neke od njih sam poznavao ranije, ali površno i usputno, neke sam sreo prvi put. Bili su nevjerovatno solidarni, povezani brigom jednih za druge, ali nošeni nekim neprimjerenim entuzijazmom za ove prilike i nadom da će se sve prevladati. Vjerovatno su to raspoloženje i energija proizlazili iz njihove povezanosti nesrećom kroz koju je Sarajevo prolazilo i oni s njim. Oni su svoju sudbinu htjeli institucionalizirati, učinili je snagom i vlastitom energijom. Okosnica su bili "Napredak", Provincijalat i Biskupija. Ja kao pridošlica i neupućen u sarajevske prilike zadivljen sam jednodušnošću ovih institucija i ljudi koji se oko njih sakupljaju. Svaka od ovih institucija ima ljude koji im daju osobenost i snagu.

Prvo smo morali riješiti kakvu stranku želimo. Bilo je više opcija. Jedni su zagovarali neku liberalnu partiju po uzoru na hrvatske liberale, drugi neku građansku sa socijalno-demokratskim programom, treći su predlagali stranku sa hrvatskim predznakom bez obzira na program. To pitanje smo brzo riješili. Zagovarao sam hrvatsku stranku i pravdao to potrebom stvaranja alternative HDZ-u BiH; ukoliko se želimo suprotstaviti hadezeovskoj politici podjele Bosne i Hercegovine, ukoliko želimo oduzeti HDZ-u politički monopol nad hrvatskim narodom u BiH, ukoliko želimo biti neki politički faktor i skrenutu na sebe pažnju domaće i svjetske javnosti, onda trebamo biti hrvatska stranka. Kad smo prihvatili taj princip lako smo se složili oko mog prijedloga da to bude HSS - stranka velike tradicije, velikog broja pristaša u BiH u vrijeme kad je djelovala, stranka časne prošlosti i antifašističkog opredjeljenja.

Radili smo brzo i neprestano. Ištuk, Sliško i Jozo su preuzeli obavezu izraditi Statut, Željko, Ilija i ja smo preuzeli Program. Ostali su obavljali organizaciono-tehničke pripreme - dvorana, pozivnice, mediji, izborni listići i ostalo.

Dani su prolijetali neuhvatljivom brzinom. U općem metežu, apatiji i bezizlazu mi smo bili oaza optimizma, srčanosti i nade. Svi smo bezrezervno vjerovali u to što radimo i vjerovali u uspjeh. Stvorena je takva atmosfera među nama, a i oko nas, kao da će samo formiranje stranke automatski izmijeniti situaciju u kojoj se nalazimo i otvoriti siguran put ka miru.

Osnivačku skupštinu smo planirali drugi dan Uskrsa, 12. aprila. Iako je to bio dan koji se svetkuje, procjenjivali smo da nema više vremena za čekanje, da se naredna nedjelja ne može čekati jer hrvatsko-muslimanski sukob samo što nije planuo. - Za tu situaciju morali smo imati stranku i mogućnost za organizirano političko djelovanje.

Osnivačka skupština je bila ne samo svečanost nego i svetkovina. Dvorana Kamernog teatra prepuna ljudi, svečano obučenih, ozarenih lica, raširenih pogleda. Mnogi nisu mogli sjesti pa se natiskali u prolazu i u holu ispred dvorane. Na sredini pozornice radni stol, osvijetljen nekom nejakom svjetlošću, na zidu u pozadini znak stranke - crveno-bijela polja stilizirana u križ, u sredini zlatni ljiljan, simbol kršćanstva i zaštitni znak Kotromanića. Tu su i neke TV kamere i mnogo trepćućih fotoaparata. Meni nelagodno, svi usmjereni na mene, nisam na to navikao, vrpoljim se u tjeskobi, ne znam kako da se namjestim.

Nakon mog uvodnog izlaganja govori, oni sadržajni i oni pozdravni. Najviše oduljio prof. Milošević ispred "Napretka", govor nesadržajan, izvan konteksta i dosadan. (Franjo Topić nije došao, iako je u svemu sudjelovao). Drugi su sadržajni, politični i jasni. Don Luka se zažario u licu i govori o značaju ovog čina, pun entuzijazma i nade. Fra Ljubo izašao nasred dvorane, izduljio se u svom habitu i malo nageo naprijed kao da hoće poletjeti. Objašnjava zašto je ovdje i zašto podržava ovaj čin. Ispovijeda svoju muku koje se želi osloboditi. - Ako itko odavde ode u pakao, onda ću to ja. Ja sam osnivao HDZ i propagirao ih. Moram svoj grijeh iskupiti ako je to uopće moguće. Ovo je prilika za to - govorio je pokajnički, ali dostojanstveno i hrabro.

Na kraju iznenađenje. U bifeu ispred dvorane časne sestre priredile malu zakusku. Nitko to nije očekivao. Radile su samozatojno, donijele što su imale i što je ostalo od Uskrsa. - Suzne radosne oči kod svih.

Osnivanje stranke među Hrvatima u Sarajevu, a kako čujemo i u dijelovima srednje Bosne, dočekano je s

oduševljenjem i olakšanjem. Jedino iz Kiseljaka dospijevaju negativne reakcije i nepovjerenje. (Marija konačno ne može više kriti gdje se nalazim). Nije ni čudo, oni su potpuno instrumentalizirani politikom iz Gruda, čiji završni čin traje jutros u Kiseljaku. Njihova politika je bila politika prisile ili u krajnjem slučaju preseljenje naroda. Narod će se osvijestiti i shvatiti o čemu se radi kad strada. Nosioci te politike se grčevito bore za svoj opstanak i učinit će sve da dokažu kako su nevini, kako se prisila morala upotrebljavati kao sredstvo politike, i nažalost, granate sa položaja Armije BiH daju im argumente.

Nesretan sam i očajan. Hrvati će strašno stradati u srednjoj Bosni i platiti svojim glavama pogrešnu politiku svog vođstva. S druge strane, muslimansko rukovodstvo se upinjalo iz sve snage da kod Muslimana razvije mržnju prema Hrvatima. Zato su korištena sredstva informiranja iz Sarajeva, te neki ekstremni krugovi SDA (npr. u Zenici i Visokom).

Što se tiče događaja u Zenici sinoć je Armija napala civile Hrvate, čak su upotrijebljeni tenkovi. Noćas je, kažu (?), u zrak dignut Hrvatski dom u Zenici. Sukobi se nastavljaju danas. Ruši se sve što je hrvatsko.

Karadžić odbija mirovni plan

26. aprila 1993. Jučer je objavljen sporazum potpisan u Zagrebu između Izetbegovića, Bobana, Tuđmana i Owena. Bez obzira na njegov sadržaj, samo postojanje sporazuma za neko vrijeme smanjuje napetosti. Bilo bi veoma važno da on zaustavi sukobe Armije BiH i HVO. Sporazum, ma kakav bio, sprovodiće se dugo i može samo na taj način biti djelotvoran. Nikakav sporazum ne može djelovati ovdje trenutno; radi se o odnosima koji su potpuno poremećeni i njihova normalizacija je dugotrajan posao. Bojim se da se ta činjenica ne uzima ozbiljno i da se zbog toga vrše pogrešne procjene, te povlače nedjelotvorni potezi.

Jutros je radio javio da su Radovan Karadžić i njegova "Skupština" odbili mirovni plan. To nije bilo neočekivano. Otišli su tako daleko u zločinima da nema povratka. Zato sada nastoje u sukob uvući cijeli svijet. Vjerovatno misle da bi se nekako spasili u slučaju opće kataklizme. Nadam se da su se ovaj put prevarili.

Ili je ponovno na sceni neki njihov trik. Možda čekaju vojnu intervenciju, prva raketiranja iz zraka i onda će pristati na sve. Ali tada imaju "opravdanje" za politički poraz: "pa ceo svet je protiv nas". Također, njima bi sada dobro došao vojni poraz od svjetskih snaga jer bi im to bila osnova za novi mit na kome bi se odgajale buduće generacije. Jadan je taj narod kome njegovi prvaci vječito podvaljuju laži i svaku generaciju na temelju lažnih mitova šalju u smrt.

1. maja 1993. Naporna sedmica je prošla. Mnogo aktivnosti, mnogo zamora. Još nije moguće institucionalno djelovati ni na društvo, ni na državu. Zato sam krenuo sa osobnom inicijativom prema ljudima koji su od utjecaja. Procijenio sam da je ključno pitanje informiranje javnosti te da se raspravom o ulozi medija u sukobima Armije BiH i HVO može dospjeti do rasprave o državi i do odgovora na pitanje kakvu BiH želi SDA. U tom smislu sam obavio razgovor s Fikretom Muslimovićem, Rusmirom Mahmutćehajićem, Ivanom Brigićem (pomoćnik komandanta Armije za moral), te Alijom Izetbegovićem. Iznio sam im tezu da mediji BiH podgrijavaju rat, da siju mržnju i želju za osvetom i kod Hrvata, i kod Muslimana, te da su njihove informacije direktno u službi armijske propagande. Ne znam da li su se složili sa mojim ocjenama, ali su prihvatili primjedbe o značaju medija u zaustavljanju sukoba.

Poslije tih razgovora susreo sam se s Mufidom Memijom kome sam otvoreno rekao sve moje primjedbe. Da je reakcija bila pozitivna svjedoči i to da sam imao osiguran nastup na TV, te sa Željkom Ivankovićem na Radiju. Oba istupa su dobro primljena, naročito onaj na Radiju.

Hrvati u Sarajevu su moj istup na TV primili s oduševljenjem, čak i neki Srbi. Što se tiče Muslimana, postoje različite reakcije. Većina je prihvatila moje primjedbe Armiji, vlasti i politici zasnovanoj na poticanju sukoba. Međutim, krugovi bliski SDA su ili šutljivi, ili primaju sa rezervom moje kritike. U svakom slučaju su svi iznenađeni: u Sarajevu je konačno netko rekao otvoreno ono o čemu se nije smjelo govoriti. SDA vodi pogrešnu politiku prema drugima, te im je neobično da netko ispada iz toga klišea. Oni su prijemčivi samo za one koji ih podržavaju bezrezervno. U suprotnom, vole da si im otvoreni protivnik. To je politika slična svim totalitarnim partijama: ili si s nama, ili protiv nas. Ako im već nećeš služiti, bolje je da si im neprijatelj - to je njihov stav.

Međutim, ja sam nastupio sa pozicije koja je objektivna i koja mi omogućuje da budem pravedan. Govorio sam o cjelokupnom događanju, od početka rata do danas, analitički i uz poštivanje činjenica. "Herceg-Bosnu" nisam napadao apstraktno, negirajući je potpuno, već analizirajući njene funkcije u ovom ratu. Time sam joj dao objektivno mjesto koje joj pripada u BiH, kritikujući je sa pozicije hrvatskih interesa, kritikujući njenu politiku i vlast kao porazne za Hrvate. Ta kritika mi je omogućila otvaranje prostora za ozbiljne primjedbe B-H vlasti. Pokazao sam, zapravo, da su se politika iz Gruda i iz Sarajeva međusobno održavale i podgrijavale, a da su narodi patili i stradali. Tako sam dobio priliku da otvoreno prigovorim vlastima na ponašanju Armije BiH i njenom stvarnom položaju, te njenoj propagandi i medijima koje je stavila u službu. Također, pokušao sam jasno obraniti Kiseljak od jednogodišnje antipropagande, imajući na umu da je Kiseljak u tome samo simbol hrvatstva.

Bože, kako li će sve to biti primljeno u unutrašnjosti, i da li su to uopće gledali?

Brinem za svoje. Nemam nikakvih vijesti. Telefoni još ne rade. Danas je 1. maj. Naše cvijeće i naš voćnjak danas cvatu. Da li je radost oko njih?

Oko moje zgrade padaju granate i lete rasprskavajući meci. Sjedim u hodniku jer sam procijenio da je najsigurniji.

Rat se širi

10. maja 1993. Od danas već možemo koristiti prostorije Stranke u Radićevoj ulici br. 4. Imamo živu telefonsku liniju, treba samo priključiti aparat i to je već neki početak. U ovako razrušenom gradu ovo su dobri uvjeti za rad. Namještaj ćemo dobiti od donatora. Ljudi će imati, konačno, gdje navratiti, imat će mjesto za okupljanje i razgovor. A kako se razvija vojno-politička situacija to će nam biti veoma potrebno. Jučer su se u Mostaru i dijelu Hercegovine produbili sukobi Armije BiH i HVO. Informacije su nepotpune i jednostrane tako da je teško znati istinu. Uglavnom, međusobna optuživanja su ružna i deprimirajuća. Ljudi ginu na obje strane, narod ponovno strada. Najgore je u svemu tome što postoji odlučnost na obje strane da se ide do kraja i da se oružjem razriješe politički konflikti. To, naravno, najviše odgovara agresorima na BiH jer se njihovi zločini time relativiziraju pred svijetom. Vojna intervencija koja je bila na pragu zaustavljena je ponovno. Nastavak ovih sukoba dovodi u pitanje provedbu Wens-Owenovog plana.

Politika M. Bobana je jasna već odavno: on ne odustaje od "Herceg-Bosne" jer je to najbliže Tuđmanovoj fiks ideji o obnovi Primorske banovine iz 1929. godine. Međutim, politika koju vode Muslimani još je nejasna. Oni su potpisali preksinoć prekid vatre sa Srbima, da bi se odmah ujutro obnovili sukobi na svim dodirnim tačkama u "Herceg-Bosni". Po informacijama sarajevskog radija HVO je napao; po informacijama hrvatskog radija Armija je napala. Međutim, to pitanje sada i nije važno. Treba se pitati što je uzrok i cilj tih sukoba i zašto ih nema u dolini Usore i tuzlanskoj regiji?

Armija je razoružala HVO u Zenici, tamo su neki ljudi ubijeni u toj operaciji, oko 500 ljudi je zatvoreno. Tu se Armija odlučila da stavi pod svoju komandu HVO. U Mostaru je HVO htio isto uraditi s Armijom. To je izazvalo sukob, sada se samo o njemu govori, Zenicu nitko ne pominje. Wens-Owenov plan se, dakle, provodi bez jedinstvenog kriterija, i provodi ga svatko kako mu odgovara i u skladu sa snagom kojom raspolaže. Zato je bitno da ovaj plan provedu oni koji su ga i donijeli, te da se provodi pod njihovom kontrolom. U protivnom, sukobi će se širiti i praktički onemogućiti provedbu tog plana. U tome će svatko pokušati stvoriti neku svoju etničku zajednicu.

Što nam je činiti kad sve to znamo? Prvo, trebalo bi zaustaviti sukobe da narod više ne strada, a time stvoriti bar neku mogućnost za političko rješenje sporova. Svjesni smo da će to ići teško, bojim se da je već razoreno ono na čemu se mogao graditi zajednički život. Međutim, to više i nije važno: treba zaustaviti stradanje naroda. Nama su na raspolaganju politička sredstva, svi drugi imaju oružje.

Ručao sam, jučer, poslije mise, sa msgr. Puljićem. (Držao je misu na M. dvoru). Bio je zabrinut kao i ja, bio je ogorčen na postupke Bobana i Tuđmana koji sve nas ovdje žrtvuju, bio je deprimiran. Rekao je, doduše, da pored svega što znamo i osjećamo moramo istrajati u upornosti da zaštitimo Hrvate u Sarajevu, i svim drugim dijelovima izvan Hercegovine. Dogovorili smo se da svi javno istupimo u tom cilju i da se odredimo prema ovim sukobima: on kao svećenik, ja kao šef političke stranke Hrvata, Zelić kao zapovjednik HVO u Sarajevu. Tako smo i uradili i spasili svoju savjest.

Međutim, već je postalo uočljivo da nitko od Muslimana ne istupa od kad su ovi sukobi krenuli, da se nitko ne ograđuje od onoga što čini Armija. To je dokaz da su oni svi jedinstveni u stavu prema tim sukobima, da su homogeni i da imaju beskrajno povjerenje u postupke svojih vodećih ljudi i Armije BiH. To je opasno i za njih, i za nas. Prvom prilikom treba im to javno reći. Oni se ponašaju kao da ih se ti sukobi ne tiču, oni ne pokazuju zabrinutost. Ili su potpuno sigurni u konačni ishod tih sukoba u njihovu korist. A kako je to moguće, kako je moguć jednostrani interes u BiH. To je ludost i kraj ove države. Možda kraj i njenih naroda.

11. maja 1993. Sukobi u Mostaru se ne smiruju. Razmijenjene su poruke Izetbegovića i Tuđmana, izdata naredba da se prekine borba (Izetbegović i Boban), Vijeće sigurnosti UN zasjedalo radi toga i optužilo hrvatske snage kao krivce, međutim, ljudi i dalje ginu, patnje naroda se produljuju.

Drugi dan primirja u Sarajevu. Jutarnje sunce izmamilo ptičiji pjev u parku pored zgrade Predsjedništva; do sada se u ovom gradu čule samo pucnjava i eksplozije granata. Na ulicama mnogo ljudi. Svi užurbani, ali i opušteni, bez uobičajenog grča u hodu. U Titovoj ulici veliki red - kažu da se čekaju cigarete. Da li je ovaj grad počeo da živi? Da li će ovi ljudi, koji su u njemu ostali, moći i znati živjeti normalno?

Sreo sam Kasima Begića i pitao ga što je sa formiranjem nove muslimanske stranke. Rekao mi je da svi oklijevaju iako svi o tome pričaju i to priželjkuju. Navodno, nitko neće da se prihvati rukovodstva. Rekao sam mu da je iz tog nacionalnog korpusa neophodna barem još jedna stranka i da HSS BiH ne može u SDA imati prave partnere. Njihova politika je nejasna i neiskrena.

Dogovor u Karađorđevu

23. maja 1993. (Sisak) ... U petak je u Zagrebu počeo međunarodni simpozij (političko savjetovanje) na temu: "Solidarnost ugroženih nesrpskih naroda, preduvjet europske i svjetske solidarnosti".

Organizator je HKDU u suradnji sa katoličkim sveučilištem u Giessenu. Impozantan skup sa mnogo poznatih imena i predstavnicima velikog broja političkih stranaka. (Jedino nikog iz HDZ-a i zvaničnih vlasti).

Ja sam govorio na poslijepodnevnoj sesiji. Govorio sam drugačije od ostalih, bez iluzija i sa golom istinom o stanju u BiH. Tema mi je bila: Demokratizacija BiH - pretpostavka muslimansko-hrvatske suradnje...

Poslije mog istupa prof. Bilandžić je razgovarao sa mnom u pauzi, a Goršak nije mogao sačekati ni pauzu pa mi je odmah prišao i zamolio da izađemo u hol. Želio je da mu jasnije i opširnije izložim svoje teze, čak ih je kopirao iz mog bloka i u tako sirovom obliku odnio. Bilandžić me uvjeravao da je Tuđman odlučan u podjeli BiH i da će teško odustati od te namjere.

Sutradan, u subotu, skup je nastavio s radom. Otišao sam ponovo tamo, sreo se sa fra Petrom, te smo zajedno obavili značajan razgovor s Tomcem i Bilandžićem. Oni su nam prezentirali stanje u vladajućoj stranci (HDZ) u kojoj je postojao tihi razdor. Neslaganje je uglavnom na liniji odnosa spram BiH: na jednoj strani je tvrda linija s Tuđmanom, Šuškom, Vukojevićem i hercegovačkim lobijem, na drugoj strani su Manolić, Mesic i Gregorić sa svojim krugom koji se bore za nepodijeljenu BiH. Oporba je na strani ovih drugih, ali je njen problem odgovornost spram "hrvatskog jedinstva" koje je sada neophodno zbog međunarodnog položaja Hrvatske. Međutim, i Tomac i Bilandžić su već poljuljani u uvjerenju da Tuđmana treba podržavati bez rezerve i pitali su se nije li krajnje vrijeme da se otvori rasprava u Saboru o BiH, makar to dovelo do njegovog rascjepa. Već su ustrašeni da bi daljnja podrška Tuđmanu mogla Hrvatsku strmoglaviti.

U tom razgovoru Bilandžić nam je objelodanio svoje sudjelovanje u Karađorđevu na susretu Tuđmana i Miloševića. On je bio član ekspertne grupe koja je imala zadatak napraviti etničku podjelu BiH između Hrvata i Srba. U toj grupi s hrvatske strane bio je i Josip Šentija, koji je nakon tog susreta odmah podnio ostavku jer se s tim prije svega nije politički slagao, a s druge strane nije postojala mogućnost "stručnog" obrazloženja podjele BiH. Bilandžić nas je uvjeravao da je također istupio iz te komisije, ali da je ona nastavila raditi i bez njega.

Ovo svjedočenje Bilandžića bio je prvi dokaz da se vojni sukobi u BiH, posebno rat Hrvata i Muslimana, odvijaju po

scenariju koji je davno napravljen i koji mi je prezentirao Mate Boban još prije godinu dana.

Bilo je to ono jutro kada je Skupština RBiH izglasala raspisivanje referenduma o samostalnosti Bosne i Hercegovine. To je najdramatičnija noć u mome životu.

Nakon toga, potpuno iscrpljen, jedva sam dočekao da idem kući u Kiseljak. Moj prijatelj Paško iz Kreševa, zastupnik HDZ-a, s kojim sam inače dolazio zajedno na sjednice, rekao mi je da će biti u autu pored mog fakulteta te da trebam požuriti. Kada sam izašao na plato Skupštine dočekao me oštar i prohladan jutarnji zrak. Još se nije bilo razvidnilo. Uz zgradu Filozofskog fakulteta stajao je upaljen džip mog prijatelja. Kada sam ušao, na stražnjem sjedištu vidio sam Matu Bobana. Paško me požurio upozoriti da Mate želi sa mnom razgovarati. Bobana sam poznavao samo iz viđenja kao člana Skupštine i kluba HDZ-a. On je inače bio zastupnik koji se nije eksponirao na sjednicama i mislim da nikada nije izašao za govornicu da nešto kaže. Uz to, nije imao nikakvu značajnu funkciju u HDZ-u.

Boban nije pravio nikakav uvod. Odmah je prešao na stvar. Rekao je kako je veoma važno da razumijem ovu situaciju i kako moja uloga u njoj može biti značajna. Tvrdio je da sam "predsjednik" insistira na tome, misleći na Tuđmana.

Prema njegovim riječima, slijede povijesni događaji u kojima bi "njima" bilo veoma važno da budem uz "njih" i da preuzmem neku važnu funkciju. Insistirao sam da mi objasni o kojim se događajima radi. - Mi pravimo svoju državu, rekao je. - Koju državu, pitao sam. - Hrvatsku državu, odgovorio je nervozno i opsovao Isusa (psovka koju ne mogu ni izgovoriti, a koja je njemu izgleda bila poštapalica). Zastao sam i okrenuo se prema njemu na sjedištu, iako je to bila neudobna poza. Želio sam ga gledati dok govori. Njegovo voštano lice se jedva razabiralo na prigušenom unutarnjem svjetlu automobila. Nastavio je mirno. - Pravimo svoju državu u Bosni i Hercegovini koja će biti u granicama bivše Banovine. Drugu polovicu će uzeti Srbi. To je velik i važan projekat. Trebaš nam jer ti znaš kako se to radi. Ti si pametan čovjek. Predsjednik te cijeni. Mi ćemo to napraviti i bez tebe, ali je važno da budeš s nama. Da ne budeš protiv nas.

- Čekaj, Mate, prekinuo sam ga. Da li vi računate s tim da će u toj vašoj državi biti pola Muslimana. Šta će oni reći o tome. (U glavi su mi bili svježi podaci iz etničke karte BiH koju smo u našoj stranci bili napravili).

- Kojih Muslimana, pitao je kao da prvi put čuje za njih.

- Ovih koji su se prošle godine tako izjasnili na popisu, odgovorio sam. Od Kotor Varoša do Neuma njih je u strukturi stanovništva preko 40%.

- To ne postoji, opet je reagirao nervozno.

- Kako ne postoji.

- Lijepo, i opet je dodao tešku psovku. Oni će se morati izjasniti ili kao Hrvati ili kao Srbi.

- A šta ako se ne izjasne, upitao sam već sa strepnjom i zebnjom.

- Onda ćemo ih pobiti.

- Stani, Mate, prekinuo sam ga. Vi ćete pobiti pola stanovništva ove zemlje. Znaš li ti, Mate, da je to nemoguće, da je to zločinački projekt, i ti mene zoveš da u tome sudjelujem. Govorio sam ubrzano, ne više kao odgovor, već kao optužbu.

- Mi ćemo to završiti za petnaest dana, prekinuo me je i nastavio. - Oni nemaju ništa, nisu se organizirali, a mi imamo vojsku, imamo naoružanje, imamo sve.

- Ali to je zločin, nastavio sam otimajući se već s njim za riječi. Ti mene zoveš da sudjelujem u zločinu. Nećete u tome uspjeti, Muslimani će se organizirati kad u to krenete i pobijedit će. Napravit ćete zločin, izgubit ćete rat i bit ćete krivi, govorio sam već bijesno i bez reda. Ponavljao sam: ti mene zoveš da sudjelujem u zločinu; ja sam ozbiljan čovjek; ja mogu sudjelovati samo u onome što je ostvarivo…

- Ti si profesore lud, ti ništa ne razumiješ. Ovo je povijesna situacija, ponovo me prekinuo.

- Ja dobro razumijem, ali vi ne razumijete. Bosna se ne može podijeliti bez zločina. Nećete uspjeti i odgovarat ćete jednog dana za to.

- Znao sam da si lud, ali nisam znao da si toliko lud, rekao je to ne više kao konstataciju, već kao zaključak razgovora.
- Vozi, ja ću u "Holiday" na spavanje.

- Mate, ima još nešto što ti želim reći. Ne samo da neću sa vama, već kad krenete u taj projekt, ako Muslimani budu branili Bosnu i Hercegovinu, ja ću biti s njihove strane, rekao sam mirno i sa suzama u očima koje se srećom nisu vidjele.

Do hotela smo došli šutke. On je tu izašao, a mi smo nastavili za Kiseljak. Ništa nismo govorili. Zanijemili smo obojica. Razmijenili smo ukočene poglede pred mojom kućom, gdje sam izašao. Paško je produžio u Kreševo.

Nova faza dogovora o podjeli BiH

6. juni 1993. (Sisak)

Jučer i prekjučer sam bio u Zagrebu. Tamo se održavao sastanak urednika i novinara BiH i hrvatskih medija. Ideja je bila da se postigne dogovor o prekidu medijskog rata i tako pomogne zaustavljanju sukoba Muslimana i Hrvata u BiH.

Naravno, sastanak ne može imati nikakav učinak izuzev što je pružio priliku svima da jedni drugima kažu što misle, čak da iskale bijes. Novinari su samo sredstvo u funkciji politika koje se vode i koje se sukobljavaju. Bez političkog sporazuma niti će prestati oružani, niti verbalni sukobi.

Zanimljivo je da su iz Gruda na sastanak došli: Vegar, kao predstojnik HVO za informiranje, Slobodan Lovrenović kao savjetnik M. Bobana za informiranje i nezaobilazni S. Šagolj. Iz Sarajeva su bili: Ž. Ivanković, kao direktor B-H PRESS-a i V. Bilić kao šef deska TV. M. Memija, kao generalni direktor RTV BiH, navodno nije mogao izaći radi prekida zračnog mosta sa Sarajevom, a A. Zulić, koji je uspio sa ostalima izaći dan ranije nije ni učestvovao u razgovoru.

Sam po sebi razgovor je bio interesantan jer su dopisnici iznosili ne samo primjedbe jedni drugima, već i svoja iskustva koja su veoma bogata.

Odsustvo ljudi iz politike i državne vlasti, a oni nisu ni pozvani, otkriva da organizator i nije imao ozbiljnih namjera. (Za ovu ideju sam čuo od P. Jurića još neki dan, a suorganizator je bila i B-H ambasada u Zagrebu).

Naime, sve je ovo ličilo na klasične komunističke skupove koji su ostavljali privid dobre volje da se stanje mijenja i privid da se nešto zbiva. U suštini, ili se želi na tim skupovima čuti nečije mišljenje koje još nije do kraja poznato, ili se radi o najobičnijoj paradi koja je sama sebi svrha.

Mnogi od učesnika su to osjećali i pokušavali iskazati, uviđali su i sami da su u zamci, da ne mogu pomiriti svoj profesionalizam sa svojim "gazdama" u glasilima, niti moral sa istinom. Zapravo, oni osjećaju, a to ne mogu da sublimiraju, da je poredak vrijednosti za novinara u suprotnosti sa poretkom vrijednosti politike. (A novinarstvo je uvijek u službi neke politike). Za novinara je najviša vrijednost istina, zatim dolaze sloboda i jedinstvo. To bi trebao biti njegov poredak vrijednosti. U politici je to obratno: najviša vrijednost je jedinstvo, bilo stranačko, staleško, narodno ili državno, zatim dolazi sloboda, pa tek istina. Istina čak može izostati, ona se u politici može i prešutiti ili odgoditi. U politici istina čak može biti i štetna, i to je tako od propasti antičkog ideala demokracije. Gospoda iz Gruda ponašali su se kao zasebna delegacija i tako su nastupali. Interesantno je bilo da su na kraju pristali (čak tražili) da im troškove boravka u Zagrebu snosi B-H vlada, odnosno Ambasada, te su rado otišli na večeru koju je ova novinarima i učesnicima skupa iz BiH organizirala. Nisam otišao tamo, nisam imao volje ponovno biti sa tim ljudima bez morala i časti.

Važno mi je da sam se sreo sa Ž. Ivankovićem. Upoznao sam ga sa mojim aktivnostima ovdje i daljim namjerama. Od njega sam dobio informacije o aktivnostima HSS BiH u Sarajevu. Oni su već formirali gradsku organizaciju i sada šire aktivnosti na općine. Sreo sam se i sa M. Pejićem, koji je član našeg Glavnog odbora, a koji je privremeno u Zagrebu sa obitelji. Dao sam mu materijale i upute o tome što bi sve trebalo raditi za stranku ovdje u Zagrebu. Rado je to prihvatio. Razgovarali smo dugo o povratku naših ljudi u BiH, posebno u Sarajevo. Složio se sa mnom da nam je to prvi posao, da se moramo dobro organizirati, osigurati sve životne uvjete za povratak. Prvo treba vraćati intelektualce jer će za njima doći i obični naš čovjek. Treba kod ljudi stvoriti osjećaj sigurnosti, posvjedočiti im mogućnost života u Sarajevu.

17. juni 1993. (Čapljina)

Štampa, radio i TV su danas i večeras opširno izvijestili o jučerašnjim razgovorima u Ženevi. Tuđman je na konferenciji za tisak u Zagrebu pokušao objasniti svoje ponašanje na tim sastancima, upinjući se da prikrije nervozu i svoj zavjerenički odnos prema Muslimanima. Prozirno je pokušavao prikazati se kao pravednik, verbalno štiteći prava Muslimana u BiH. A svako prozirno nastojanje postaje odvratno. Ne čudim se uopće što Muslimani i dalje napadaju Hrvate u srednjoj Bosni (tamo gdje su jači), što nas pale i progone, ukoliko su nas doživljavali kroz Tuđmanove istupe.

Rezultat ženevskih pregovora je napuštanje Wens-Owenovog plana i dogovor Tuđmana i Miloševića (po tko zna koji put) o podjeli BiH na tri etničke državice, koja bi se podjela prikrila navodnom konfederacijom među njima i povlasticama koje bi Srbi i Hrvati dali Muslimanima. Agonija Muslimana se, dakle, nastavlja, rat se produžuje, a uz Muslimane stradat će veliki broj Hrvata koji su sudbinski za njih vezani. Tuđman konačno otkriva pravo lice: za nekih 200 tisuća Hrvata Hercegovine, žrtvovao je pola milijuna Hrvata u Bosni i Posavini, i još nebrojeno mnogo Muslimana. On pokazuje da vjeruje Miloševiću i sporazumu koji je s njim postigao.

Međutim, još uvijek su sve karte na stolu. Još nisu iskušani svi mogući savezi u ovom ratu. Tuđman ni u primisli nema mogućnost muslimansko-srpskog saveza koji bi potpuno dokrajčio Hrvate u BiH i koji bi Hrvatsku bacio na koljena. On zaboravlja da je borba za BiH borba za političko savezništvo sa Muslimanima. Siguran sam da Milošević to zna. Uostalom, koliko je savez sa Miloševićem moguć pokazat će sutrašnji referendum Srba u tzv. SRK. Ukoliko ga ovaj zaustavi, znači da se dogovor poštuje, ukoliko ne, Tuđman će biti još jednom namagarčen, a Srbi će stvoriti "Zapadnu Srbiju". Uz pomoć Muslimana mogu ostvariti teritorijalni kontinuitet sa Srbijom, a Srbi Muslimanima mogu pomoći u zauzimanju doline Neretve i izlasku u luku Ploče. Sve političke opcije još su u igri. Ono što je sigurno ispalo iz igre to je BiH. Te države više nema niti ima izgleda da će je biti. Svijet je odigrao svoju sramnu ulogu: uništio je jednu državu i dva naroda. Lavovski dio posla u tome uradila je službena Hrvatska. Hrvatska i Hrvati postaće dio sramne povijesti Europe, a njihov cinizam i vjerolomstvo moglo bi se sručiti i na njih. Poznato je da svatko trpi po nužnosti svoje slobode. Tuđman je odabrao taj put za sebe, za Hrvatsku i Hrvate i teško svima nama kad se ova povijest bude ispisivala. Jedina svijetla tačka hrvatstva u ovim trenucima jeste Katolička crkva u Bosni i nekolicina intelektualaca. Crkva je sačuvala i svoju moralnu vertikalu i svoj politički princip. Nadbiskup Puljić spašava čast Hrvata, danas je obišao krajeve u kojima su sukobi HVO i Armije BiH i on će imati pravu informaciju o svemu. Njegov sud će biti jedini mjerodavan. Izvještaji tiska i ostalih medija u Hrvatskoj, zasnovani na svjedočenju Šagolja, čiji nemoral nije više karakterna crta već zanimanje, ne samo da su nevjerodostojni i nepouzdani već najčešće huškački. Iz svega toga proizilazi samo patnja naroda, egzodus i zločini. Nadam se da će se jednoga dana istina znati i da će svi koji su ovo stanje proizveli biti imenovani. Odgovarati sigurno neće jer su se zločinci uspjeli dogovoriti da bi svoje zločine relativizirali. Jedino što mi nije jasno jeste ponašanje Hrvata iz Vukovara i ostalih dijelova Hrvatske gdje su im Miloševićevi četnici napravili nezapamćene zločine: nemaju nikakvog odnosa prema ovom dogovoru Tuđmana i Miloševića. Dijeleći BiH, žrtva i krvnik su se izjednačili i postali obojica krvnici na žrtvovanju trećeg. Hoće li biti dovoljno pravde i dovoljno istinoljubivih ljudi koji će o tome pronijeti glas po svijetu.

Sarajevska konfuzija

20. srpanj 1993. Konfuzno i nedefinirano političko stanje se nastavlja. Izetbegović još ne zna, i pored pozitivne odluke Predsjedništva od neki dan, da li će državna delegacija ići na pregovore u Ženevu.

Tek sinoć je data naredba o prekidu sukoba Armije BiH i HVO na kojoj smo inzistirali (prvo nadbiskup i provincijal,

zatim ja na sastanku s Predsjedništvom BiH prije tri dana, zatim nas trojica na sastanku s Izetbegovićem i Delićem).

U međuvremenu se ostvaruje ono što sam predvidio: na terenu se vojnom silom nastoji stvoriti pozicija za pregovore. Fojnica je zauzeta i već su emitirana svjedočanstva UNPROFOR-a o tome šta su tamo zatekli kada su jučer uspjeli ući u taj gradić, koji je donedavno živio potpuno mirno, gotovo idilično. Izvještaje zvaničnika UNPROFOR-a, Armija, Radio i TV Sarajevo su potpuno izokrenuli u svom propagandističkom stilu. Za sve se optužuje HVO Fojnice. Pouzdano znam da je Fojnica napadnuta od strane Armije i to poslije potpisivanja sa HVO dokumenata o neutralnosti tog gradića. Stanovništvo je bježalo pred provalom armijskih snaga koje su divljački upale u grad i okolna sela.

Kreševo i Kiseljak se također i dalje napadaju. Ukoliko bi probili obranu, Armija bi tamo napravila masakr. Sistematski je razvijana mržnja protiv Kiseljaka punu godinu dana. Imam osjećaj, a mnogi su mi to neposredno potvrdili, da nema Muslimana koji ne bi želio da se Kiseljak sravni sa zemljom. Marija mi je uspjela javiti preko Siska da je jučer pala jedna granata pored kuće (u voćnjak), ali na svu sreću nitko nije stradao, iako su djeca bila vani. Petar-Jan je i dalje na prvoj liniji obrane prema armijskim snagama koje napadaju iz pravca Visokog. Uzaludno pokušavam pronaći način da ih evakuiram iz tog pakla.

Sarajevo i dalje živi svoju agoniju. Ljudi su na izmaku snaga, duhovno slomljeni, bez nade i ohrabrenja. Svi tragovi veselosti iščezli su sa njihovih lica. Brige i psihološka iscrpljenost učinila ih je starijima nego što jesu. Tužne kolone ovih dana se kreću po ulicama, vukući na kolicima bidone i burad za vodu. Hodaju za vodom kao za izgubljenom srećom. Mnogi se povijaju pod grozdovima kanistera koji na njima vise. Gradom je zavladala šutnja. Ljudi se pozdravljaju pogledom. Bijelim i dugim pogledom. Svatko u očima drugog nastoji otkriti nadu. A onda ganuto prolaze jedni pored drugih, poprave konopac na ramenu na kome visi desetak kanistera s vodom, obore glavu, stegnu lice i srce. Nitko da ih ohrabri, da ih utješi. Politika se zatvorila u zgradu Predsjedništva i oni koji se njom bave teško da primjećuju što se okolo zbiva. U toj zgradi se prave kadrovske kombinacije, ljudi se bore da zadrže svoje funkcije, prave se spletke i političke igre. Vrše se stalno smjene na odgovornim funkcijama.

Predsjedništvo RBiH je pred odlukom: prihvatiti nastavak rata ili prijedlog o konfederalizaciji. I jedno i drugo je kapitulacija, samo što između to dvoje postoji vremenski pomak i različit broj žrtava. Zapravo, bez pomoći svijeta agresor se ne može vojnički poraziti. Svijet, međutim, ne želi vojno uplitanje u sukob. Tako prisustvujemo svojevrsnom apsurdu: agresor je moralno-politički poražen i osuđen, ali mu se vojna osvajanja priznaju. To je taj svijet u kome živimo. Predsjedništvo nema treće mogućnosti koja bi uključivala i satisfakciju za pretrpljenu agresiju. Bosna i Hercegovina je pred uništenjem i Muslimani su pred uništenjem. U agoniji u koju su dovedeni izabrali su pogrešan izlaz: ušli su u sukob s Hrvatima u srednjoj Bosni tražeći sebi životni prostor. Tako će i taj dio Hrvata povući za sobom u ponor. To, naravno, ne amnestira hrvatske fašiste od zločina koje su napravili. Oni danas likuju jer su, navodno, natjerali Muslimane da "otkriju" svoje prave namjere u Bosni i Hercegovini. A Muslimani su jadni i uništeni, od agresora fizički, od vlastite pogrešne politike - politički, jer nije znala dobiti prave suradnike u ovom ratu. Sada će stradati u uzajamnom sukobu sa Hrvatima i to će biti kraj i jednih i drugih u najvećem dijelu BiH. Muslimane je ostavio svijet, Hrvate je prodao Tuđman preko Bobana. Kada bi barem to shvatili i zaustavili međusobne sukobe. To se, međutim, čini nemogućim u ovoj fazi. Naredba Predsjedništva o obustavi borbi je bez stvarnog učinka. Ona je izdata da bi umirila njihovu savjest i izašla u susret našim zahtjevima.

Nemoćan sam. Ne znam što činiti. Traže da idem u Ženevu u sklopu državne delegacije. Kako otići dok se napada srednja Bosna, dok granate padaju oko moje kuće. Čime opravdati taj odlazak dok i sam strahujem za život mojih najmilijih.

Gdje je u svemu tome moja Bosna, ona od Save do Neuma, ona s kojom liježem i ustajem. Kako je obraniti od zlikovaca koji po njoj haraju i od evropskih licemjera koji joj spremaju neki novi kroj. Kada bih je mogao staviti na dlan hodio bih po svijetu kao prosjak i molio za nju. Kako je sačuvati tako krhku i nejaku kada je uz nju samo ljubav, a protiv nje oružje i moć. I što mogu učiniti ja sa mojim snom u ovoj surovoj stvarnosti. Što mogu moje ideje povezane kao paučina naspram divljih svinja koje prolaze kroz njih i kidaju ih.

Ipak, nema predaje. U ovom bezizlazu mora biti spas. Nikada se do kraja ne ostvaruje ono što ljudi zamisle. Mora postojati neko zrnce izvan njihovog utjecaja, treba zavaljati to zrnce kao grudvicu snijega i strpljivo ga gurati ispred sebe.

Ženevski lavirint

Dan 27. srpnja 1993. (Géneve). Jučer smo stigli u Ženevu, odsjeli smo u hotelu "President". U Zagrebu, na aerodromu, sarajevskoj delegaciji pridružili su se Boras i Akmadžić.

Sinoć me Lasić pozvao u svoju sobu na razgovor. Tamo sam zatekao Borasa i Akmadžića. Bez uvoda, direktno, Akmadžić je konstatirao, kao da se radi o gotovoj stvari, da moramo djelovati jedinstveno.

Rekao sam mirno, ostavljajući mogućnost za razgovor, da to želim i da to moraju biti konkretna pitanja, a ne nikako neko neodređeno i apstraktno jedinstvo. Želio sam ih uvjeriti da mi moramo učiniti sve da se sačuvaju dva ključna interesa u dogovoru koji slijedi: prvo, to je interes Hrvata u BiH, drugo, to je Hrvatska kao država.

Upozorio sam da tu postoje velika razilaženja oko rješenja koja mogu sačuvati ta dva interesa. Akmadžić i Boras su pokušali uvjeriti me da se to ostvaruje tzv. srpsko-hrvatskim sporazumom, što sam osporavao ne samo ja već i Lasić. (Lasićevo istrajavanje u tome me prijatno iznenadilo, što dokazuje da se on drži dogovora koji smo postigli u Sarajevu kod nadbiskupa Puljića).

Uvjeravao sam ih da konfederalizacijom BiH najviše gube Hrvati. Takvim sporazumom Srbi dobivaju svoju državu koju će ujediniti sa Kninskom Krajinom i sa Srbijom; Muslimani dobivaju također svoju državu. I iz jedne i iz druge, Hrvati će morati odlaziti ukoliko se ne osiguraju njihova ljudska i građanska prava institucionalno, na nivou države BiH.

U obrani svojih stavova Boras i Akmadžić su otkrili da pristaju i dalje na politiku etničkog čišćenja, samo što ono treba biti u formi mirnog i "dobrovoljnog" preseljavanja. Njima treba sporazum samo zbog toga, njima treba mir da bi se dovršili u drugačijoj atmosferi i bez nasilja procesi koje su otvorili. Oštro sam reagirao na to i tvrdio da se narod ne želi preseljavati i da nitko nema pravo stvarati uvjete za to i sporazume koji bi to omogućavali. (Argumente crkve nisam još htio iznositi jer bih ih uzalud potrošio).

Lasić ih je pokušavao uvjeriti da 10 provincija Vens-Owenovog plana nisu više realna osnova teritorijalne konstitucije države i da Muslimani na to neće pristati. Vojske su na terenu zauzele silom ono što politika nije mogla, a činjenice pokazuju da HVO svugdje gubi bitke i da hrvatski narod uzalud strada. Lasić je to dokazivao vrlo žućljivo.

Njihovi odgovori su bili veoma glupi i politički katastrofalni, u stilu: ukoliko ne pristanu mi ćemo pustiti četnike da zauzmu i Bugojno i dolinu Usore. Ostalo mi je samo da rezignirano konstatiram da to neće biti "uzimanje" gradova i teritorije samo od Muslimana, već i od Hrvata, na što nisu imali odgovor. Poslije toga diskusija je krenula na drugu stranu, o samom prijedlogu Predsjedništva RBiH.

Ja sam im iznio stav HSS-a iza koga ću stajati. Tada su već bili kooperativniji, sa dosta slaganja sa mojim idejama. Tvrdio sam da je za Hrvate najbolja varijanta da se ostane kod "savezne države", a da se savezne jedinice formiraju tako što će se njihove provincije povezati institucionalno, a ne teritorijalno-federalna forma. Ukoliko se nastavi sa teritorijalnim povezivanjem, rat će se nastaviti i Hrvati u BiH će ga izgubiti. Sa mojim ocjenama i prijedlozima su se deklarativno složili. (Vjerojatno dok to ne provjere kod Bobana). Uvjeti da se moj prijedlog realizira su:

1. vraćanje okupiranih teritorija;

2. vraćanje prognanih i izbjeglih na svoja ognjišta.

Složili su se i s tim.

U 10 sati, jutros, imali smo sastanak sa Predsjedništvom RBiH. Već je stigao i Fikret Abdić i priključio se sastanku. Odmah na početku izbile su varnice oko procedura koje su ovdje suštinske: ko će s kim pregovarati, koja je uloga Predsjedništva, a koja stranaka. Nakon žući i napuštanja sastanka (M. Filipović), dogovoreno je da se Predsjedništvo bez predstavnika stranaka sastane danas i raspravi svoje unutrašnje probleme i pokuša doći do suglasnosti oko prijedloga koji je osnova za razgovor, a koji je napravljen u Sarajevu bez Borasa, Akmadžića i Abdića. (Doduše, oni su osnovu tog prijedloga utvrdili u Zagrebu, 11. ovog mjeseca). Što se tiče pregovora sa drugim državama (Hrvatska i Srbija), u njima treba sudjelovati cijelo Predsjedništvo. Sa supredsjedateljima treba razgovarati u proširenom sastavu

(i predstavnici stranaka), a sa predstavnicima HDZ-a i SDS-a treba razgovarati kompletno Predsjedništvo kao kolektivni šef države i u te razgovore trebaju biti uključeni i predstavnici oporbe. Kada se došlo do kakvog-takvog sporazuma oko toga (nakon sat i pol rasprave) došla je vijest da supredsjedatelji (lord Owen i Stoltenberg) žele razgovarati u 15 sati sa Predsjedništvom, a u 16.30 sa predstavnicima oporbenih stranaka. Tako je barem jedna dilema razriješena. Tada je Bartolomeo (predstavnik američke administracije na pregovorima) tražio susret s Izetbegovićem, sastanak je zbog toga prekinut, a poslije toga, pošto je ostalo vremena do 15 sati, Predsjedništvo je nastavilo sjednicu bez nas i to oko prijedloga platforme koju želi ponuditi za postizanje sporazuma. Mi, predstavnici oporbe, zaželjeli smo im da usuglase stavove, da taj papir iz Sarajeva, odnosno Zagreba, jedinstveno ponude kao temelj pregovora. Tada smo izašli.

Owen-Stoltenbergov plan podjele BiH

28. srpnja 1993. Jučer, poslijepodne, razgovarali smo sa Owenom i Stoltenbergom. Poslije njihovog razgovora s Predsjedništvom BiH htjeli su čuti mišljenje oporbe. Razgovarao je Filipović, Duraković i ja.

Svak je imao svoj stav o budućem ustrojstvu BiH. Ali, bili smo jedinstveni u mišljenju da BiH ne treba etnički dijeliti jer će to značiti nastavak rata. Ja sam govorio o tome da se moraju poštivati principi koji će omogućiti povratak prognanih i koji će skloniti vojske sa teritorija koje su silom prisvojene. Pokušao sam supresjedatelje uvjeriti da iznosim mišljenje većine Hrvata iz BiH, te stav Katoličke crkve koja će se suprotstaviti svakom obliku preseljenja naroda.

Supresjedatelji su nas uljudno saslušali. Stoltenberg je bilježio ponešto u svoj blok, dok se Lord Owen potpuno dosađivao: zijevao, brisao naočale, vrtio ih u ruci i inače odavao dojam nezainteresiranog promatrača. Izsvega što su oni nama rekli proizilazi da su došli na ovu konferenciju sa konceptom podjele države na tri dijela. Stalno su se pozivali na realno stanje, na ono što su učinile vojske na terenu. Owen je o tome govorio kao o gotovoj stvari, "ostalo je samo da se Muslimani ubijede u to". U tom smislu je govorio da će "muslimanska republika" biti dovoljno velika da može primiti sve Muslimane, da će dobiti izlaz na more i na Savu, da će imati najveću podršku u svijetu, dobiti najveću materijalnu pomoć, imati najjaču valutu i sl.

Ja sam mu na kraju postavio pitanje da li će te republike koje zagovara imati homogenu teritoriju. Odgovorio je da je to najteže pitanje, te da je očito da Cazinska Krajina i Posavina ostaju odvojene od svojih "matica". Bilo je sasvim očito iz toga odgovora da oni imaju jasan koncept o podjeli BiH na tri državice.

Jutros su razgovori nastavljeni. Prvo je Predsjedništvo razgovaralo s Tuđmanom i Bobanom, oko podne s Miloševićem, Karadžićem i Bulatovićem.

Ujutro me probudio Lasić. Tražio je da dođe kod mene u sobu. Prenio mi je mišljenje Tuđmana i Bobana s kojima je razgovarao sinoć. Rekao mi je da su njihovi stavovi katastrofalni: oni žele svoju državu u BiH, samo sa što većim granicama. Htjeli bi tri provincije po Vens-Owenovom planu provesti u državu. Pri tome je Boban bio mnogo tvrđi od Tuđmana, a čak je tvrdio da sa Muslimanima ništa ne želi dijeliti. Lasić je bio zbunjen i isprepadan. Tražio je da o tome upoznam nadbiskupa Puljića u Sarajevu. Žurno i kradomice odšuljao se iz moje sobe. Odmah sam zvao Sarajevo i dobio preko satelita nadbiskupa. Upoznao sam ga sa onim što mi je rekao Lasić. On je tražio da se držimo dogovora koji smo kod njega postigli pred odlazak u Ženevu. Također, inzistirao je na sljedećim stavovima:

- Rješenje do koga se dođe mora isključiti daljnje sukobe i etnička čišćenja.

- Crkva neće pristati ni na kakvo preseljenje naroda.

- Na nivou države BiH mora postojati institucija za zaštitu ljudskih i građanskih prava.

- Sarajevo treba biti exteritorijalan i otvoren grad.

Ovo sam ispisao na jedan papirić i dostavio Lasiću u pauzi između sastanka sa "hrvatskom" i "muslimanskom

delegacijom". (Nadbiskup Puljić je obećao da će poslati poseban telegram).

"Hrvatska delegacija" je u razgovorima uglavnom ponovila ono što mi je Lasić jutros rekao.

"Srbijanska delegacija" je otišla još dalje: oni žele svoju državu u BiH koja bi obuhvatila 50% teritorije. Hrvatima ostavljaju 24%, a Muslimanima 26% od ukupne teritorije BiH. Na njihove prijedloge reagirao je Lasić tek onda kada su rekli da su sa Bobanom dogovorili da prava Srba u Mostaru predaju Hrvatima, a Boban za uzvrat predaje prava Hrvata Srbima u Sarajevu. Tako su definitivno priznali da imaju s Bobanom završenu trgovinu u kojoj smo mi, Hrvati srednje Bosne, prodani.

Poslijepodne Izetbegović nastavlja razgovore utroje, s Tuđmanom i Miloševićem.

Cijela situacija je mučna. Po ponašanju supresjedatelja svijet je odlučio podijeliti BiH. Nikoga više nije briga što će biti sa onima koji će biti manjine. Nama ostaje očajanje i strepnja za živote naših najmilijih.

Logika podjele se slijedi

30. srpnja 1993. Pregovori se i dalje odvijaju logikom koju su Owen i Stoltenberg postavili u početku. Stanje uspostavljeno silom je pretpostavka za sve što se ovdje zbiva, pravno stanje BiH je napušteno i poštuje se jedino omjer snaga na terenu.

Primjetno je da je predsjednik Izetbegović psihološki napustio tlo BiH, da li pod pritiskom logike pregovora, ili je ovo stanje priželjkivao i već odavno se nalazi u njemu. To ne možemo znati.

Neprestano se poziva na nemoć da se u vojnom smislu nešto učini, govori o realnom stanju u kome se nalazimo, uvjerava nas da se moraju prihvatiti uvjeti koji se nude ili nastaviti rat - a to može završiti potpunim porazom.

Bosna i Hercegovina nema prijatelja, iza nje nitko ne stoji, naša diplomatija nije učinila ništa.

Danas smo ponovo imali sastanak sa supredsjedateljima (prošireno Predsjedništvo) na kome smo trebali odlučiti. Izetbegović je prije toga postavio dilemu: ili prihvatiti prijedlog koji nam je ponuđen, ili napustiti pregovore. Tu dilemu nismo prihvatili.

Predložili smo da se ponude na razmatranje naše primjedbe na sporazum koji nam je dat, te ukoliko ih ne uvaže da se traži zasjedanje Upravnog odbora londonske konferencije.

Kada smo poslijepodne sjeli s Owenom i Stoltenbergom, oni su nam obrazložili kako su naše primjedbe uvažene: Bosna i Hercegovina je po njihovom prijedlogu država, ima međunarodni subjektivitet, neće biti etnički podijeljena, ljudska prava i slobode su garantirani.

Rekao sam im, ukoliko je sve tako, da onda više ništa nema sporno. Problem je samo u tome što nas njihov prijedlog ne uvjerava da je sve tako kao što kažu i zamolio sam ih da nas u to uvjere. Owen je dugo govorio i nastojao biti uvjerljiv listajući papir koji je bio pred njim.

Usprkos svemu, mene nije uspio uvjeriti da je u papiru eksplicitno ono u što nas je uvjeravao. Sa tim neodređenim uvjerenjem sastanak je naglo završen jer se trebao nastaviti tripartitno. S naše strane, ostali su Izetbegović i Abdić. To je trajalo dugo. Iza šest sati smo se vratili u hotel. Izetbegović i Abdić su došli tek oko 19.30 sati. Ništa nismo znali.

Kada je naišao Bakir (predsjednikov sin) upitao sam ga što su odlučili. Rekao je da ništa ne zna, da je pitao nekoliko puta što je rezultat razgovora, ali nije dobio odgovor. Po njegovim riječima, predsjednik sjedi u sobi, nepomično, glavu drži u šakama i gleda u pod bez riječi. Tražio je jedino da mu pošalju Nadu All Isu, izvjestiteljicu za radio i TV Sarajevo. Tamo se dakle nešto desilo.

Izjava je bila jasna: postignut je načelan sporazum o Bosni i Hercegovini, o tome da će ona biti unija sa tri republike.

S tom odlukom treba još usklađivati karte, nacrtati granice tri republike, i to je predmet nastavka pregovora.

Kada bi ta odluka zaustavila rat, pogibelj i etnička čišćenja, bez obzira na njenu težinu i rušenje svih iluzija o BiH, mogla bi se i prihvatiti. Ali kako to provesti na terenu? Bojim se da će vojske nastaviti otimati jedna drugoj teritoriju. Posebno sam zabrinut za srednju Bosnu.

Tu je stanje u vojničkom smislu nedefinirano. U najtežem položaju će se naći moj zavičaj, Kiseljak, Kreševo, Fojnica. Čujem da su ih Tuđman i Boban u prvoj pogodbi žrtvovali i lake ruke ostavili izvan tzv. hrvatske republike. Pokušaću intervenirati kada to bude na dnevnom redu.

Ti ljudi, tamo, su instrumentalizirani do kraja, potpuno su slijedili Bobanovu politiku, pri tome su učinili i zločine, a sada ih predaje onima koje im je on učinio neprijateljima. Bojim se odmazde, još većeg zla nego što ga je bilo. Uz to, u Kreševu i Fojnici su naši samostani, to su centri katoličanstva i hrvatstva u Bosni i Hercegovini.

Sve je to sada ostavljeno, sve je prepušteno neizvjesnosti i samovolji pojedinaca.

Nazvao sam u Kiseljak prijatelja i rekao mu sve što se sprema. Upozorio sam ga da sada moraju biti oprezniji nego ikada jer su žrtvovani, te da će se vjerojatno vojničkim putem rješavati ovo što je dogovoreno.

Ako budu prepušteni Armiji moglo bi doći do osvete. Obećao sam mu da ću se zauzeti za poseban status našeg kraja i da se rješenje, ma kakvo bude, provede na miran način.

Suočenje s iluzijama

2. kolovoz 1993. Razgovori o kartama su trajali pet sati (od 15 do 20 sati). Ne znamo pojedinosti. Sinoć sam šetao jezerom s Fikretom Abdićem i njegovom ekipom, pa sam ponešto saznao o tome jer je on sudjelovao u tim razgovorima. Predmet su bili detalji: Sarajevo i Brčko.

Owen je osporio Karadžiću teritorije koje je osvojio u istočnoj Bosni (Srebrenica, Goražde, Žepa...) i kojima je želio trgovati. Oko samog Sarajeva, po Abdićevoj tvrdnji, Owen je dao prihvatljiv prijedlog koji taj grad otvara i oko kojega se osiguravaju prometnice, naročito ona prema Visokom. Boban je tražio Jajce, Travnik i Bugojno (sve mjesta koja je vojno izgubio), a velikodušno je prepustio Kreševo, Kiseljak, Fojnicu - što je HVO još držalo pod kontrolom.

Jutros je opozicija ponovo imala razgovor sa supredsjedateljima. Izložili smo im svoje viđenje Nacrta ustavnog sporazuma i ponovo naglasili da u njemu nije eksplicitno rečeno da je BiH država i da ima sadašnji međunarodni položaj i subjektivitet. Taj dio sam ja obrazlagao.

Pokušao sam ih uvjeriti da mi želimo pozitivno okončanje ovih pregovora i kraj rata i da smo zbog toga i došli na konferenciju. Upozorio sam da je raščišćavanje oko državnog statusa BiH značajno za dalji tok pregovora jer pozitivno rješenje tih problema stvara povoljnu psihološku i političku klimu.

Skrenuo sam im pažnju da bi se pregovori mogli prekinuti jer se na predsjednika Izetbegovića vrši veliki pritisak upravo na tim tačkama sporazuma. Njihova jasnoća osigurava ne samo dalji tok pregovora već i stvara uvjete za kompromise oko nekih drugih problema koji su manje važni. Tražio sam da supredsjedatelji u sporazumu ojačaju državu BiH jer će se ona nalaziti između Srbije i Hrvatske pod stalnom prijetnjom, te da treba više razgovarati o spoljnjim nego o unutarnjim granicama.

I Owen i Stoltenberg su ponavljali ono što smo već čuli: da nitko ne može dovesti u pitanje državnost BiH, njen međunarodno-pravni subjektivitet i članstvo u UN, da nam ne trebaju nikakvi pravni savjetnici i konsultanti da bi se shvatilo da je u sporazumu sve to sadržano.

Ponovno su ponovili da će centralna bosanska republika imati najbolji položaj, dobiti najveću pomoć, biti najrazvijenija i najpoželjnija za život. Također su rekli da BiH kao državu nitko ne može dovesti u pitanje jer ona ima

brojne prijatelje u svijetu i u Vijeću sigurnosti UN, koji to neće dozvoliti.

Poslije toga smo razgovarali o situaciji koju je Owen predstavio na karti. Pokušao nam je objasniti raspored vojnih snaga i globalni tok pregovora oko teritorija.

Svi smo negodovali na njegovo izlaganje i komentirali ga u stilu: što mi ovdje radimo, sve je gotovo, idemo kući. U jednom trenutku Owen se obratio prof. Filipoviću, koji je glasno protestirao i rekao da to što pokazuje predstavlja omjer snaga, da su to neka rješenja na temelju tog omjera, te ako mi imamo neki prijedlog koji sve to može postaviti drugačije - da izvolimo.

Naravo, nitko od nas nije želio prihvatiti realnost. Svi smo protiv toga da se polazi s pozicija osvojenih teritorija i od početka pregovora odbacujemo taj princip. Stoltenberg nas je još za stolom upozorio da po tom principu radi i Armija BiH, da i ona osvaja teritorije i ima ofanzivu na nekim mjestima u srednjoj Bosni dok mi razgovaramo.

Zapravo, nitko od nas neće da prihvati stanje uspostavljeno silom. Kada smo završili razgovore i sjeli u našu salu, to sam rekao. Mi smo prvi put ozbiljno suočeni s istinom: vojno smo poraženi.

Ovo su sve konzekvence vojnog poraza. Naravno, dodao sam i to da je taj poraz posljedica loše politike i odsustva svake ratne i političke strategije. Kazao sam glasno pred svima da nas je vlast BiH obmanjivala s iluzijom o pomoći koja će doći, da će svijet intervenirati vojno ili skinuti embargo na oružje. Sve su to iluzije koje su nas skupo koštale i koje su stvarale lošu klimu za obranu i borbu protiv agresora.

Umjesto da smo se maksimalno angažirali na obrani i tražili stvarne saveznike u tome, mi smo se uzdali u to da će netko umjesto nas povlačiti vojne poteze i osloboditi nam teritoriju, koja je često predavana bez borbe. Tvrdio sam da se moramo suočiti s tim i s činjenicom da smo zemlja vojno poražena u ratu i kojoj nitko ne želi više pomoći.

A kako i bi kada sama sebi nije znala pomoći i naći saveznike u nepravednom ratu. To sam govorio u ljutnji i nemoći, glasno da čuju svi koji su bili za susjednim stolom, a koji možda snose i najveću krivicu za ove iluzije. Svi su šutali kao zaliveni na moje riječi.

Jedino je Fikret Abdić odobravao sve što sam izgovarao. Poslije razgovora s nama trebalo se razgovarati s Izetbegovićem. On je poslao da umjesto njega pregovara Silajdžić, što su supredsjedatelji odbili.

Silajdžić kao ministar nema nikakav legitimitet za pregovore, a taj potez predsjednika supredsjedatelji su ocijenili kao pokušaj razvodnjavanja pregovora.

Razdor u Predsjedništvu

4. kolovoz 1993. Jučerašnji dan je bio naporan i pun iznenađenja. Odmah za doručkom počela je rasprava o privremenom obustavljanju aktivnosti u Predsjedništvu Lasića, Borasa i Akmadžića, o čemu su nas obavijestili pismeno. Razlog je ofanziva Armije BiH na Bugojno, G. Vakuf i selo Doljane (Jablanica) u kome je masakrirano, prema vijestima, oko 30 civila.

Odmah poslije doručka inicirao sam priopćenje opozicije o problemu ofanzive Armije prema HVO i Hrvatima u srednjoj Bosni i Jablanici. Da nisu pristali na to zakazao bih sam konferenciju za tisak, rekao što mislim i napustio Ženevu. Kako su oni pristali, priopćenje je već oko podne predano novinarima (i u engleskoj i u hrvatskoj verziji).

U 15 sati zakazana je sjednica Predsjedništva. Haris Silajdžić je pokušao do tada stvoriti klimu o neophodnosti promjene pregovaračkog tima, umotavajući to u potrebu stvaranja nove organizacije pregovaračkog nastupa, koja bi bila učinkovita i na novi način iskoristila sve raspoložive ljude. Bojim se da je suština stvari u tome da se članovi Predsjedništva povuku i da se formira jedna potpuno nova grupa za pregovore koja bi se u svako doba (a i sve što bi dogovorila) mogla dezavuirati jer nema ni legalitet, ni legitimitet. Na proširenom sastanku Predsjedništva, Silajdžić je krenuo odmah s tom idejom. Pošto sam to očekivao dobro sam se spremio za sastanak. On je čak priopćenje oporbe o napadima Armije na HVO pokušao iskoristiti za svoju tezu: naveo ga je kao primjer nejedinstva naše delegacije koje

nam u ovom trenutku veoma šteti. Zato je inzistirao na promjeni pregovaračkog tima, da to više ne budu članovi Predsjedništva već neka jedinstvena ekipa koja će se srčano i bezrezervno boriti za svoje ideje - naše ideje. - Jedino je ostalo nejasno tko će ideje oblikovati i čije će interese iskazivati.

Ja sam čekao raspravu o formiranju novog pregovaračkog tima i utvrđivanje nove platforme za pregovore, kako je to tražio Silajdžić. (Kao da ta platforma nije postojala i kao da smo tek počeli pregovore, a ne potrošili već osam dana). Time što sam rekao htio sam dati do znanja da nitko neće moći manipulirati ni našom pregovaračkom delegacijom, ni Predsjedništvom, ni pregovorima, ni informacijama koje su ovdje odlučujuće. Rekao sam da nitko svojim dvostrukim kriterijem ne može naš dignitet dovoditi u pitanje, ne može nas sramotiti i blamirati. Ne može jedan kriterij postojati za "srpsku armiju", a drugi za našu. Ako inzistiramo na principu, ako prekidamo pregovore (a to je dan ranije urađeno) radi Mladićeve ofanzive na Bjelašnicu, onda ni Armija BiH, kojom komanduje Predsjedništvo, ne može imati napadna djelovanja prema HVO i hrvatskom narodu. Rekao sam da se od nas kriju informacije i da mi radi toga pred supredsjedateljima ispadamo smiješni. Dok se mi borimo da sačuvamo ovu državu, Armija te države napada u Bugojnu, G. Vakufu, Jablanici i drugim mjestima, progoni Hrvate, vrši masakre nad civilima.

Obrazložio sam tezu da bez Hrvata u srednjoj Bosni neće moći opstati nikakva "Bosanska republika". Tražio sam da se s tim prekine, da se prekine s lažima o tome što se dešava između Armije i HVO. Kao primjer obmana i laži naveo sam izvještaje o situaciji u Fojnici, Kreševu i Kiseljaku. Rekao sam da točno znam kako su ti sukobi počeli, da je Armija napala i Fojnicu i Kreševo bez ikakvog razloga i da su sve informacije o tome koje su nam servirali bile lažne. Ako mi ne vjeruju, ponudio sam im dokument o napadu i pripremi artiljerije za to još iz trećeg mjeseca, kad sukoba u srednjoj Bosni uopće nije bilo.

Nitko nije ni tražio dokumentaciju, nitko nije imao nikakve primjedbe na ono što sam govorio. Bio je tajac. Prisutni su se gledali, Silajdžić uglavnom gledao ispred sebe, Izetbegović također. U jednom trenutku, Silajdžić je izašao i ubrzo se vratio na sjednicu. Poslije njega, nakon desetak minuta ušao je Bakir Izetbegović, nešto šapnuo M. Ćemanu, a onda su obojica izašli. Ubrzo se Ćeman vraća sa viješću da na Tešanj traje velika artiljerijsko-pješadijska ofanziva, da se bacaju "lune", te da su kod nekih ubijenih četnika pronađene iskaznice 110. HVO brigade. (Poslije sastanka neki članovi Predsjedništva su mi rekli da je to čest način dobivanja informacija dok traju sjednice Predsjedništva). Također sam se usprotivio formiranju bilo kakvog pregovaračkog tima i potvrdio stav naše stranke iz Sarajeva, koji je u pismenoj formi Predsjedništvo dobilo. Naprotiv, inzistirao sam da se otklone razlozi radi kojih su tri člana Predsjedništva obustavili svoj rad u tom tijelu, da se oni vrate i rad nastavi. Tu sam imao podršku i Abdića i Lazovića i Pejanovića. Zaključeno je da se izda naredba o tome da Armija BiH prekine ofanzivna djelovanja prema HVO-u, te da će komandanti koji to ne provedu biti smijenjeni. Također smo zaključili da jedna delegacija ode na razgovore sa M. Bobanom i pokuša približiti hrvatske i muslimanske stavove o svim spornim pitanjima. U delegaciji su: Abdić, Pejanović i ja. Sastanak je ugovoren za 20 sati.

Razgovarali smo otvoreno o onome radi čega smo došli. Pejanović je obrazlagao potrebu da se tri člana Predsjedništva uključe ponovno u rad tog tijela, o tome koliko je važno u ovim pregovorima imati legitimitet itd. Boban je pokazivao da to razumije, obećao da će s njima razgovarati (kao tobože on s njihovim stavom nema ništa), ali je inzistirao da se njihovi zahtjevi ispune i prekine ofanziva Armije BiH u srednjoj Bosni.

Pokazivao je i veliku dozu nervoze. U trenucima je padao u vatru radi nevažnih stvari. To dokazuje njegovu nesigurnost. Naročit animozitet je ispoljio prema Izetbegoviću, tvrdeći da taj sve opstruira, da se nikada ne drži dogovora, da je s njim razgovarao preko stotinu sati, potpisao desetine sporazuma, ali da ih ovaj nikada nije provodio. Optužuje ga da je na njega pokušao atentat kada je on dolazio helikopterom u Sarajevo, poslije sporazuma u Međugorju. Poraze HVO u srednjoj Bosni pravda time da je HVO napadnut "iznutra" a ne izvana, da on nigdje nije izgubio bitku na frontu. - On još nije svjestan da je glavnu bitku izgubio: onu političku.

Ozvaničenje etničkog principa podjele

15. kolovoz 1993. Treći dan mirovanja u Ženevi.

Dok mi pregovorima nastojimo postići mir, Ženeva slavi svoj praznik. Na obali jezera postavljeni luna-park blješti na

svjetlu i uznosi se u vrisku djece. Sve traje do kasno u noć. Slave stanovnici Ženeve, i to uglavnom oni obojene kože.

U petak poslijepodne održana je kratka sjednica Predsjedništva. Izetbegović je pročitao poruku supredsjedatelja u jednoj rečenici. Siže je da se pregovori odgađaju do ponedjeljka poslijepodne, dok srpska vojska ne napusti Igman i Bjela-šnicu.

Abdić je iskoristio priliku i predložio da se "slobodni" dani ne izgube te da se pregovara sa Bobanom. Ja sam dodao da događaji na Igmanu nemaju nikakav uticaj na sukobe Armije i HVO, da se ti sukobi šire, da se stvara nepovjerenje u zajednički život. Imao sam podatke o teškom stanju u srednjoj Bosni i dijelovima Hercegovine (koje sam to jutro dobio od nadbiskupa Puljića).

Izetbegovićeva reakcija je bila neočekivano oštra, iako sadržajno predvidiva. Rekaoje da s Bobanom ne želi razgovarati jer su im pozicije toliko udaljene da se ne mogu približiti. Po njegovom mišljenju, Boban traži muslimanske krajeve koje mu on ni u kojem slučaju ne može prepustiti (G. Vakuf, Bugojno, Jajce, Travnik, i sl.).

Drugi razlog je što ne želi voditi ni s kim zvanične razgovore dok Mladić ne napusti s vojskom Igman i Bjela-šnicu. Izrekao je to mirno i odlučno, s dodatkom da nema pregovora, pa makar "svi pocrkali". (Ovo "svi" odnosilo se na sve koji ovaj mir jedva čekaju).

Tada se u razgovor uključio Lasić, koji je Izetbegović eve argumente o "muslimanskim krajevima" do kraja relativizirao. Izložio je podatke o tome da mnogo više Hrvata ostaje u Kaknju nego što je razlika u broju između Muslimana i Hrvata u Bugojnu. Također je iznio podatak da je s Dobretić ima Jajce većinski "hrvatski grad". Izetbegovićeva primjedba je bila u pravcu da je on ponudio nedjeljiv prostor Tuđmanu i Bobanu od mora do Save; ukoliko to ne prihvataju, onda je jedini mogući princip podjele - etnički. Taj princip je, naravno, više bio argument za Lasićevu tezu o tome da se može izvršiti razgraničenje između "Republike Bosne" i "Herceg-Bosne", nego što je bio protiv.

Kako smo svi inzistirali da se razgovori s Bobanom obave i barem tu pokuša postići sporazum i zaustave sukobi, Izetbegović je nevoljko pristao. Dodao je da taj razgovor treba biti nezvaničan i neformalan, te pod uvjetom da Boban ostaje u Ženevi. Ukoliko je naumio otputovati, neka ide i nek ne ostaje radi razgovora. Posrednik je bio Abdić koji je Izetbegovića lišio brige s informacijom - Boban putuje avionom kući. Tu vijest je Izetbegović primio s olakšanjem.

Ovaj kratki sastanak, koji je trajao svega desetak minuta, bio je do sada najsadržajniji i otkrio je više nego svi dani zajedno potrošeni u Ženevi. Čini mi se da su sve namjere otkrivene. Nedvosmisleno je da bi Izetbegoviću sporazum s Karadžićem dobro došao jer ovaj ima vojsku kojoj se teško suprotstaviti.

Zato je vjerojatno i ostvaren kontakt izvan zvaničnih pregovora s Karadži-ćem. (U četvrtak navečer su se sigurno sastali). Zulfikarpašić i Filipović su tu večer zvali sve nas na večeru u 21 sat. Naslutio sam da se nešto priprema i izbjegao taj poziv. U hotelu sam našao poruku od Bobana da se sastanemo iza 22 sata. Pošto sam imao vremena, prošetao sam sa Zdravkom Đuričićem pored jezera, pojeli kobasice i popili pivo. U 22.15 došli smo pred hotel "President".

U ulici, koja je bila u mraku, ispred hotela, u jednom autu je sjedio Izetbegović sa sinom Bakirom. U trenutku kad smo došli do ulaza u hotel, koji je inače veoma dobro osvijetljen, pristigli su neki auti. Ja sam od vratara tražio da mi pozove taxi da bih otišao na razgovor s Bobanom, te dok sam to obavio, iz pristiglih auta izašli su čuvari Karadžića. (Zdravko je potvrdio da se radi o njegovim ljudima). Jedan mercedes je malo produžio i sklonio se sa svjetla i stao. U njemu se jasno vidjela debela glava Karadžića. Moj taxi je pristigao, ušao sam u njega i on je produžio. Prošli smo pored Karadžićevog auta, njegovi čuvari su me propratili upadljivo gledajući kuda odlazim.

Zdravko mi je poslije potvrdio da su oba auta, i Izetbegovićev i Karadžićev, jedan iza drugog odmah otišli ispred hotela u istom smjeru). Što se tiče odnosa prema Hrvatima, Izetbegović ima jasan plan - Armijom BiH zauzeti svu srednju Bosnu i onaj dio doline Neretve koji je moguć e. On želi silom iscrtati granice između "Republike Bosne" i "Herceg-Bosne". - To je konačno jasno. Ukoliko, pak, Boban želi sporazum, mora pristati na etničku podjelu po popisu iz 1991. godine.

To je za Hrvate nepovoljno i Izetbegović zna da Boban neće na to pristati. Pred javnošću se, međutim, ogradio od svega: ponudom jedinstvene teritorije sa Hrvatima dao je do znanja da ne želi etničku podjelu BiH. Ako do nje dođe

on misli da za to nije kriv. Uz to, on pred javnošću pere ruke od “muslimanske države” koju će dobiti. Ali, stvari izgledaju ovdje, iz blizine, sasvim drugačije. Izetbegović bi želio, sada sam uvjeren, muslimansku republiku u BiH, samo da mu je drugi naprave. Zato on stalno postavlja uvjete, zato odugovlači pregovore i ne želi učiniti ništa odlučno da se sukobi Armije BiH i HVO zaustave.

U svemu tome nejasnu igru igraju Zulfikarpašić i dio naše delegacije iz opozicije koji s jedne strane pripremaju aranžmane s Karadžićem, s druge strane, dižu prašinu oko pregovora i tako vrše pritisak na Izetbegovića da sve odugovlači. Bojim se da je sve to smišljeno još u Sarajevu i da je zato Izetbegović inzistirao da u Ženevu dođe opozicija. On je znao da će ona vršiti pritisak na njega da ne prihvati pregovore o podjeli BiH, a to njemu dođe kao opravdanje za postavljanje uvjeta pregovaranja.

Za to vrijeme svi rade na tome da se s Karadžićem zaustave sukobi, a Armija BiH ucrtava kartu prema Hrvatima.

Sporazum o Sarajevu

18. kolovoz 1993. Razgovori su nastavljeni u ponedjeljak poslijepodne i trajali gotovo do 22 sata. Na opće iznenađenje, bilo je mnogo lakše razgovarati nego ranije. Supredsjedatelji su razgovarali istovremeno sa sve tri strane.

Oko Sarajeva je postignut, zabrinjavajuće lako, sporazum. Svi su pristali da taj grad dobije privremeno rješenje, da bude pod kontrolom UN (distrikt), da se izvrši demilitarizacija i grad otvori.

Formirana je komisija koja će raditi na sporazumu za Sarajevo i razraditi opće principe (Filipović, Lasić, Krajišnik). Srpska strana je tražila da općina Pale ne ulazi u zonu grada Sarajeva, kao ranije.

Sa Lasićem sam dogovrio da on pokuša dodati gradskoj zoni općine Kiseljak i Kreševo jer procjenjujem da bi nam to bolje odgovaralo od rješenja na koje je Boban već pristao.

Jučer ujutro se pojavio Filipović sa Zulfikarpašićem i Durakovićem. Oni su već imali svoj stav oko svega: Filipović pristaje da radi u komisiji za Sarajevo ukoliko Sarajevo ne ulazi u globalni plan konstitucije triju republika.

On, inače, ne želi sudjelovati u "etničkoj podjeli države". Oni se i dalje ponašaju kao da je u BiH sve normalno pa se sada pokušava pronaći samo novo ustavno uređenje.

Nakon jučerašnjeg zasjedanja komisije, Filipović je napisao pismo predsjedniku Izetbegoviću u kome ga obavještava da više u tome ne može sudjelovati. Prisustvovao sam poslije toga njihovom razgovoru.

Izetbegović ga je brzo razoružao i tražio od njega da ponudi nešto bolje od prekida sporazuma i nastavka rata. Kad god se Filipović spusti na tlo realnosti, ostaje bez riječi. Inače, sav njegov napor se zbiva u apstrahiranju realnosti (možda se ona samo tako može podnijeti).

Izetbegović ga uvjerava da bosanska delegacija ne smije prekinuti pregovore i da iz njih mora izvući maksimum. - Izvolite, izvucite maksimum za Sarajevo, dodao je dosta nervozno, čak ljutito. - Filipović je dalje prihvatio razgovor o rješenjima za Sarajevo kao da se prije toga ništa nije zbivalo.

U jednoj od pauza Izetbegović me pozvao na kratak razgovor. Zamolio me da utičem na opoziciju da bude konstruktivna na ovim pregovorima i da mu ne odmaže. Njena aktivnost, po njegovim riječima, se svodi na pisanje nekih pisama i iskazivanja nezadovoljstva s onim što on radi.

Tada mi je pokazao dva pisma, dosta oštra i sa netačno iznesenim činjenicama, sa pogrešnim procjenama i ocjenama, oba napisana u ime "ujedinjene opozicije", na jednom sam potpisan i ja, na drugom ne. Taj potpis je, jasno se vidi, falsifikovan, a ja pisma ranije nisam ni vidio. To je djelo Zulfikarpašića i ostalih. (U toku dana sam doznao, iz razgovora sa HSS-om, da su oba pisma poslana u Zagreb).

Izetbegoviću sam objasnio da ne mogu na njih utjecati, a da pisma sa mnom nemaju nikakve veze. Rekao sam mu da

je očito da se moji ciljevi i njihovi na ovoj konferenciji razlikuju: ja želim da se postigne mir i da ljudi prestanu umirati, a za njih to nisam siguran.

Jučer su razgovori išli dosta teže nego prekjučer. Bilo je jasno da je sporazum oko Sarajeva bio diktiran vojnom prijetnjom NATO-a.

Sva druga područja - Brčko, Mostar, istočna Bosna, Krajina - sve je išlo teško. Komisija za Sarajevo nije prihvatila prijedlog da se zona grada širi, pa je sudbina Kiseljaka i Kreševa i dalje neizvjesna.

Filipović je potpuno odstupio od prijedloga opozicije da se vlast u Sarajevu konstituira na principu pariteta i založio se za proporciju (što Muslimanima najbolje odgovara). Čak je i Predsjedništvo imalo zaključak o paritetu vlasti za Sarajevo, ali to se brzo zaboravlja.

Ja sam u jednoj pauzi inzistirao kod Stoltenberga da se omogući transport ranjenih i bolesnih iz Kiseljaka i Nove Bile, a on je obećao da će sve učiniti. Bila je to prilika za dogovor jer su tu bili svi (Izetbegović, Boban…).

Ispaštanje krivice

25. kolovoz 1993. (Sarajevo) Nakon sedam dana sam u Sarajevu. Pregovori u Ženevi su se završili neočekivano brzo: supredsjedatelji su ponudili "paket" za sporazum o miru, dali nam svima pauzu do 30.8.1993. i očekuju da se ponovno, sa gotovim rješenjem, nađemo u Ženevi. "Paket" je kompromis svih zahtjeva koji su izneseni, ono najspornije - mape, riješeno je po njihovoj magičnoj formuli: proporciji. Za Muslimane je predviđeno, kako sam i pretpostavio, oko 30% teritorije, za Hrvate oko 20%, a za Srbe oko 50%. Korekcija je moguća samo u odnosu 50% i 20%. Jasno je da je svaki ekvivalent i kvantitativni kriterij za BiH nepravedan jer je ova zajednica počivala na kvalitetu. Ali, naša realnost je sada drugačija i od nje se krenulo. Mnogi to neće da prihvate, neće da se pomire s time. I meni samom to teško pada. Međutim, postoji realnost, postoji naša sudbina koju ne možemo prekoračiti.

Kada smo u Ženevi sjedili zajedno u jednom trenutku Izetbegović je rekao: što sam ja bogu kriv da sve ovo podnosim? Možda on nije bio svjestan što je izgovorio. Ja jesam. Odmah sam mu odgovorio: predsjedniče, mora da ste zbog nečeg krivi; nemojte me pogrešno razumjeti, o Vama imam takvo mišljenje da Vam ovo mogu reći. - On je šutio faraonskom mudrušću. Gledao je u mene netremice. Pogled mu ni tada nije bio tužan. Dodao sam: ovaj rat i ne razumijem kao rat već kao ispaštanje krivice. Mi smo izvan milosti i mora da je neka velika krivica na nama dok toliko ispaštamo. Ništa nije rekao. Očito da smo se razumjeli. Drugome to i ne bih mogao reći.

Ja, nažalost, i znam gdje je ta krivica koju ispaštamo. Nisam o tome želio govoriti. Bilo bi bolno i teško. Sigurno je samo to: nisu samo drugi krivi, krivica je i na nama. Mi je možemo prikriti pred drugima, ne možemo pred sobom. Izetbegović može sakriti svoju krivicu pred cijelim svijetom, ne može pred sobom. On to veoma dobro zna. Meni je teško jer to znam i ja. Volio bih da to ne znam. I ovo saznanje je mora. I on zna da ja znam. Zato se i razumijemo.

Dobili smo mirovni paket i došli u Sarajevo. Kada je naše Predsjedništvo u petak, 21.8.1993. godine, izašlo iz sale za pregovore, sa jasnim uputama da cijeli projekat trebaju prihvatiti ili odbiti, i da je to posljednja šansa za mir, prišao sam Izetbegoviću i pitao ga: da li ste zadovoljni i s čime idemo u Sarajevo? On mi je kao odgovor ponudio informaciju za novinare. Rekao sam mu da me to ne zanima, želim odgovor na pitanje: da li ćemo na Skupštini BiH preporučiti da se "paket" usvoji ili ne. On mi je rekao da ćemo o tome donijeti odluku u Sarajevu, da će prvo biti izvršene konsultacije u užem krugu, a zatim donesena odluka na Skupštini RBiH.

Ilustrativno je to da je on poslije Ženeve, tu večer, otputovao u Beč, a svi ostali su tek sutradan, u subotu, otišli u Zagreb, da bi se u nedjelju putovalo za Sarajevo. U Beču je sjedište zemalja OPEK-a. Bože, tko su prave gazde BiH, tko su glavni konsultanti be-ha vlasti, tko su njeni financijeri?

Propaganda Radija i TV Sarajeva upućuje na to da bi Skupština BiH mogla odbiti ponuđeni mirovni plan. Zbog toga sam prekjučer bio kod Izetbegovića i pitao ga s čim on ide na Skupštinu, s kakvim prijedlogom. Rekao mi je da će tražiti od Skupštine da niti prihvati, niti odbije plan već da ovlasti delegaciju da nastavi pregovore i nastoji izboriti

nešto povoljniji položaj središnje republike.

Bilo mi je jasno da je on u načelu sve prihvatio i da je nezadovoljan sa mapama. Međutim, s tim su nezadovoljni i ostali. Ja sam težište stavio na zaustavljanje sukoba u srednjoj Bosni i upozorio sam ga da ofanziva Armije BiH na Kreševo, Kiseljak i Fojnicu može srušiti ne samo BiH već i svaku "središnju republiku". Bio sam izričit da se granice između "Herceg-Bosne" i "Bosne" ne smiju iscrtati silom i oružjem jer se u tom slučaju nikada neće moći prekoračiti. Po običaju, sve mi je odobravao. Tražio sam da se Armija odmah zaustavi i on je preda mnom zvao komandanta Delića i tražio da mu se on javi (dobio je informaciju da je on negdje na području Visokog). Potom je zvao Šibera i rekao mu da je ofanziva Aramije BiH na Fojnicu, Kreševo i Kiseljak besmislena jer je to područje riješeno Ženevskim sporazumom. Problem je, međutim, u tome što on tako lako sve to prima da izgleda neuvjerljivo. Tako se lako zauzeo za to što sam govorio da me doveo u sumnju. Kada sam odlazio od njega i ponovio mu da radi mene zaustavi tu ofanzivu, ako nema nikakav drugi razlog, on me zagrlio i odgovorio: učinit ću to ne samo radi tebe, već i radi Bosne.

Izašao sam. Taj dan je palo najviše granata na Kreševo. Granate su padale na centar grada, na naseljeni dio. Mnogi ljudi su ranjeni, među njima i jedna djevojčica. Ne znam da li se to desilo prije ili poslije ovog razgovora.

Nemam informacija što se zbivalo jučer. Nadam se da ću to saznati.

Jučer i danas sam imao niz važnih susreta. Prvo kod nadbiskupa Puljića, zatim u HVO-u, zatim večeras, na Bogosloviji. Tema ista: da li ići na Skupštinu BiH ili ne. Ocjena većine je da se ide. Jedino HDZ i HVO Sarajeva oklijevaju i od odlučnog odbijanja sada su prešli u fazu preispitivanja svojih odluka. Svi ostali su za odlazak, za jasne govore, za prepoznatljive riječi i nedvosmisleno iskazan stav što želimo u budućnosti. Uglavnom, politika Tuđmana i Bobana, koja je vidljiva na ponuđenoj karti iz Ženeve je osuđena. (Naravno, ne od HDZ-a i HVO-a, koji to ne smiju naglas reći, a svi znamo što misle).

Sutra ćemo održati još niz razgovora, ponovo se sastati sa nadbiskupom Puljićem i odlučiti što će tko tamo govoriti i kojim redoslijedom istupiti. Nema premišljanja: moramo preuzeti odgovornost za sudbinu 300.000 Hrvata koji ostaju u Bosni da žive sa muslimanskom većinom, ukoliko se država podijeli. Mi se toga ne bojimo, ali se bojimo smetnji koje nam drugi mogu napraviti. Nažalost, ovi drugi su "naši".

Za i protiv podjele BiH

29. kolovoz 1993. Konačno, gužva je prošla. Skupština BiH se završila sinoć kasno, i to sa zatvorenom sjednicom. Dva dana rasprava, različitih i neujednačenih, od onih koje pozivaju na rat (bez pokrića), do onih koje, gotovo molećivo, traže mir.

Mnogo je bilo peripetija oko same odluke da li ići ili ne na zasjedanje Skupštine. Dan pred početak pojavio se Miro Lasić sa navodnim pozivom od Bobana da nadbiskup Puljić i ja dođemo u Hercegovinu na zasjedanje HDZ-ovske skupštine.

Bio sam sklon otići na tu skupštinu jer se ona održavala u subotu (moglo se stići). Međutim, kad sam otišao kod nadbiskupa on mi je pokazao poziv koji je dobio radio-paketom preko HVO Sarajevo: bio je to poziv na "svečano" proglašenje "Republike Herceg-Bosne", što Lasić nije rekao. Nadbiskup je s ogorčenjem odbio poziv i rekao Lasiću da od tuge ne bi mogao biti dole. - Ja mu se više nisam javljao i ostao sam u Sarajevu.

Mi smo se precizno dogovorili oko nastupa naših ljudi na Skupštini BiH (bolje reći njenom ostatku). Dan prije toga provjerili smo sadržaj tih istupa i potpuno se usuglasili oko toga da ćemo biti protiv podjele države. Uglavnom, na spisku se našlo desetak govornika, Hrvata. To je bilo važno jer smo znali da će Lasić istupiti sa riječima koje će Hrvate diskvalificirati ne samo u Skupštini, već i u budućoj "središnjoj republici" koja je izvjesna. Boban mu je to naložio i očito sve Hrvate izvan "njegove" republike žrtvovao.

Tako je i bilo. Na sreću da smo se dobro pripremili i u precizno utvrđenom redu nastupa neutralizirali njegov skandalozni istup (s Lazovićem sam dogovorio redoslijed kojim će nas prozvati za govornicu). Govor svih nas je bio prepoznatljiv, zalagali smo se za mir, racionalan pristup mirovnom planu koji se može prihvatiti samo ako će okončati

rat. Govorili smo smireno, dostojanstveno, ali i kritički prema muslimanskom ekstremizmu. Jasno smo dali do znanja da ne želimo napustiti ne samo "središnju republiku" nego niti jedan pedalj svoje zemlje.

Temeljna teza nam je bila da su sve navodne republike naše. Začinio je nadbiskup sa svojim odmjerenim i jasnim govorom o tome, koji smo nas dvojica to jutro dorađivali u njegovom uredu. Kada je završio, data je pauza. Izlazeći u gužvi u hol hotela, čuo sam iza leđa nečiji glasan komentar: nema ništa od podjele, crkva je protiv.

Konačno smo izrekli svoje opredjeljenje da stojimo uz hrvatski narod bez obzira na namjere "Herceg-Bosne", da preuzimamo odgovornost za njega i da ćemo se tako ponašati.

Sinoć se zasjedanje završilo zatvorenom sjednicom onog dijela poslanika koji su bili prisutni, a koji nisu bili kvorum za punovažno odlučivanje. Sjednica je imala savjetodavni karakter. Uglavnom, sve je poznato. Izetbegović se izjasnio za veoma male promjene "ženevskog paketa", on će pokušati popraviti ustavni aranžman kad je u pitanju status države i garancije za povratak prognanih, zatim za dva-tri procenta teritorije u istočnoj i zapadnoj Bosni. Utisak je da je on donio odluku potpisati ovaj mirovni paket ukoliko će se njime etnički podijeliti Bosna i Hercegovina.

Iz istupa nekih poslanika iz srednje Bosne stekao sam dojam da će se u toj regiji rat nastaviti, da će oni ići na osvajanje još nekih teritorija ili onih područja koja nisu do kraja definirana. To će biti veliki problem i ne znam sam kako u tome području zaustaviti rat.

U tom smislu sam razgovarao sa Halilovićem. On je pristao da se danas sretnemo i to pitanje razmotrimo. Rekao sam mu da više nema osnova za rat jer se dogovorom mogu riješiti sva sporna pitanja. Razgraničenje na kartama je precizno kada je u pitanju srednja Bosna, a status Kiseljaka, Kreševa i Fojnice jasan. On se složio sa mnom, međutim danas se nismo uspjeli sresti, jer je on očito bio na sjednici SDA koja se cijeli dan održava i zbog čega nije bilo ni sjednice Predsjedništva. Tako u ovom trenutku ne znam (a nitko drugi također) tko ide u Ženevu, kakva delegacija: da li državna ili muslimanska.

Povratak na mjesto zločina

30. kolovoz 1993. (Ženeva) Predsjedništvo BiH u funkciji Skupštine odredilo je delegaciju za Ženevu u kojoj sam se ponovo našao. Sinoć me nazvao Izetbegović i tražio od mene da to prihvatim. Ovaj put na pregovore ne ide Predsjedništvo već delegacija (Izetbegović, Abdić, Lazović, Filipović, Silajdžić, Ljubijankić i ja).

Ponovno delikatna situacija: Izetbegović se želio riješiti Lasića i Borasa iz pregovaračkog tima (Akmadžić je razriješen dužnosti predsjednika Vlade) koji su mu predstavljali smetnju, ali nije želio ići na pregovore bez ijednog Hrvata. Meni je bilo teško odlučiti: ako prihvatim naići ću na osudu HDZ-a, ako odbijem ostavljam na cjedilu sve Hrvate koji po predloženom planu ostaju izvan "Herceg-Bosne".

Odlučio sam ipak preuzeti sudbinu ovih Hrvata na svoja pleća i pristao sam. Sinoćni razgovor sam iskoristio da Izetbegovića upozorim na naš razgovor od neki dan o potrebi prestanka napadnih djelovanja Armije na Kiseljak, Kreševo i Fojnicu. Tražio sam od njega da razgovara sa Delićem i Halilovićem (koga cijeli dan jučer nisam uspio pronaći) i rekao mu da bez ispunjenja tog uvjeta nisam sposoban boraviti u Ženevi.

Obećao je da će taj razgovor obaviti tu noć. Danas sam pred polazak avionom ponovo bio kod njega da bih provjerio da li je obećanje ispunjeno. Uvjeravao me da je razgovarao sa Delićem, da mu je rekao da je prestanak borbi u srednjoj Bosni veoma značajna stepenica u uspostavljanju mira uopće.

Po njegovim riječima rekao mu je da će Armija, ukoliko nastavi, sve Hrvate - Bosance otjerati Bobanu i od njih napraviti njegove najbolje bojovnike. Logika je ispravna, on je govorio uvjerljivo, ali je u meni ostala sumnja u ispunjenje tih riječi.

Avion nije poletio u zakazano vrijeme. Umjesto u 7 sati, transporteri su došli po nas tek oko 13 sati. Uobičajena procedura snaga UN na aerodromu, ukrcavanje u "teretnjak" i polazak. Ovog puta ka Frankfurtu. Let dug, trosatni,

naporan i dosadan.

Iskoristio sam priliku i u avionu razgovarao sa Izetbegovićem. Pitao sam ga što očekuje. Odgovorio je da se boji da će Karadžić i Boban doći, potpisati mirovni paket i otići, te tako spriječiti svako daljnje pregovaranje. Što tada uraditi? (To sam pitanje stalno postavljao, ali mi nitko na njega nije davao odgovor).

Izetbegović je rekao da za tu situaciju ima rješenje: otići će iz Ženeve u Ameriku u Vijeće sigurnosti i od njih tražiti podršku za nastavak pregovora. Ne može se prihvatiti ponuđeni plan, po njegovim riječima, dok se u istočnoj Bosni ne izvrši korekcija granica i ne vrate muslimanski krajevi sa kojih su Muslimani prognani.- To isto će tražiti i za dio Krajine.

Iako o posljedicama tog čina nisam želio razmišljati, to me ipak obeshrabrilo i pomalo utuklo. Nisam mogao pobjeći od toga, zašutio sam i povukao se u sebe daljnji tok puta.

Želio sam sporazum jer on donosi mir, zaustavlja progone i patnje ljudi. To je jedina šansa da se spasi srednja Bosna i Hrvati u njoj. S druge strane, to je podjela zemlje.

Večeras sam se sreo sa Abdićem. Razgovarali smo o Skupštini BiH, o njenim zaključcima i zahtjevima prema Ženevi. Također smo razgovarali i o njegovom susretu s Tuđmanom. Njegova je procjena da pregovora neće biti, da će biti samo: uzmi ili ostavi. - To ćemo već sutra znati.

Pregovori su prekinuti

31. kolovoz 1993. Neka vrsta pregovora se ipak odvija. Supredsjedatelji veoma mudro sve drže na okupu. Izetbegovića pozivaju gotovo svakih pola sata, drže ga u sali za pregovore pet do deset minuta, zatim pozivaju druge strane, i tako ukrug.

Do sada je uočljivo samo to da Izetbegović stalno ulazi i izlazi iz sale. Sadržajno nema nekih pomaka jer se samo iznose zahtjevi. Ove stalne promjene sugovornika dokazuju da sve strane imaju mnoštvo zahtjeva i da na njima inzistiraju.

Daljnji tok bi mogao zavisiti od pritiska koji će biti izvršeni na sve strane u pregovorima. Sada će se vidjeti tko ima kakvu podršku u svijetu i koliko je svijetu uopće stalo do mira u BiH. Nikada se prije nije bilo tako blizu postizanja sporazuma. Potreban je veoma mali napor da se do njega dođe. Ali je zato potreban veoma mali napor i da se ne postigne. Sve je igra na žici. I ne zna se što je gore za nas.

Poslijepodne su održana dva važna sastanka, bez prisustva supredsjedatelja. Prvi sastanak s Miloševićem, Karadžićem i Bulatovićem, drugi s Tuđmanom i Bobanom. Prvi daje neku nadu da bi se sporazum mogao postići, drugi ne obećava nikakav pomak.

Međutim, imam osjećaj da se i Izetbegović boji tih pomaka i stičem utisak kad bi se sve njegove primjedbe uvažile da bi on i dalje izmicao. Popuštanja srpske strane nije primio sa nekim vidljivim ushićenjem. Čak je rekao novinaru Radio Sarajeva da o tome ništa ne javlja, da izvijesti samo da se pregovori nastavljaju, i to je sve. Poslije razgovora sa "hrvatskom stranom" osjetilo se neko olakšanje (ili ja to samo želim). Kao da je pregovaračima važnije postići neka njihova predviđanja nego približiti stavove o sporazumu. Vidljivo iznerviran, blijedog lica, bio je samo Silajdžić. Izetbegović je bio miran i vrlo hladnokrvno izjavio: nema napretka.

Ne znamo o čemu su razgovarali, ali znam da je zahtjev za izlazak na more preko Neuma nerealan i ukoliko se želi naći razlog da se upropasti ovaj sporazum, onda je on nađen. Izetbegović je, inače, danas loše vodio delegaciju. Pregovarao je sam, birajući sebi pratioce bez nekog kriterija. Zapravo, delegacija bi trebala sama odrediti taj kriterij, a on bi nas morao upoznavati detaljno o toku pregovora. Ovako, pregovori liče na neki osobni odnos i razgovor. Već sutra ću iskazati svoje nezadovoljstvo time.

1. rujna 1993. Pregovori su danas prekinuti bez nade u njihov nastavak. Odvijali su se u atmosferi promjenljive sreće:

čas se činilo da je sporazum pred potpisivanjem, čas da je došlo do potpunog razlaza.

Jutros sam tražio, nezadovoljan našom organizacijom, sastanak državne delegacije i inzistirao da se o svemu obavještavamo i pred svaku rundu razgovora dogovaramo o nastupu. Međutim, sastanak nije uspio i pretvorio se u unutrašnju raspravu, čak otvorenu svađu Abdića, Izetbegovića i Silajdžića. Abdić je inzistirao da se ne postavljaju nikakvi uvjeti i da se sporazum potpiše u interesu budućih odnosa među "republikama" i narodima. Izetbegović i Silajdžić su bili protiv insistirajući na teritorijalnim ustupcima u istočnoj Bosni i Krajini, te na izlasku na more kod Neuma.

Poslije razgovora koje su supredsjedatelji imali sa srpskom i hrvatskom stranom dobijali smo vijesti da bi do takvih ustupaka moglo i doći. Čak je u jednom trenutku došao u našu sobu Milošević sa nekim papirom i razgovarao s Izetbegovićem nasamo, da mi ne čujemo. Radilo se o posebnom sporazumu o ukidanju sankcija Srbiji, što je zavisilo od primjene mirovnog plana u BiH. Tada smo mislili da je sve gotovo, da će se sporazum potpisati. Sat vremena nakon toga sazvana je plenarna sjednica na kojoj je sve propalo. Izetbegović nije bio zadovoljan nekim malim ustupcima i inzistirao je da se svi zahtjevi ispune.

Pregovori su prekinuti. Milošević je bio bez riječi, ozbiljan i potopljen u misli. Tuđman je zahvalio supredsjedateljima na strpljenju i zalaganju i izišao. U našu salu je prvi ušao Silajdžić, blijed, ali sa nekim ukočenim osmijehom na licu. Rekao je samo: gotovo je. Poslije su ušli ostali. Ja sam stao na prozor i gledao divni park ispred Palače UN. Suzdržavao sam suze. Nisam ni u koga mogao gledati. U glavi mi je bila samo misao na srednju Bosnu i Hrvate u njoj. Izetbegović je bio okružen onima koji su bili u sali i nešto im objašnjavao, samouvjereno i ozbiljno. Abdić je bio bijesan i naglas je protestirao, tvrdeći da odmah večeras odlazi iz Ženeve (što je i učinio), da će sam potpisati sporazum i sa Srbima i sa Hrvatima. Filipović je užurbano šetao po sali gore-dolje i smijao se, govoreći: neka, neka, dobro je. Lazović je ponavljao: nema veze, bolje je ovako, ništa se neće desiti.

Atmosfera mi je bila nepodnošljiva. Nisam mogao slušati ni komentare, ni objašnjenja. Jedino je Amira, naš prevodilac, izgleda osjećala što i ja: nije mogla sakriti suze. Potražio sam šofera i brzo otišao. S Izetbegovićem nisam imao snage sresti ni pogled.

Ne znam na čemu se temelje odluke, ali nisam primijetio da postoje neke ozbiljne analize i pokušaji predviđanja događaja. Znam samo jedno: ovo je odluka za rat. Budući da Karadžić nema razloga da dalje ratuje jer drži potrebnu teritoriju, a Armija je nemoćna da napada njegovu vojsku, ovo je odluka da se ratuje protiv Hrvata. To će sada biti dugotrajan i iscrpljujući rat u kome će strašno stradati i jedan i drugi narod zbog međusobne izmiješanosti. Primijetio sam da muslimanska strana očekuje pobjedu protiv HVO-a i zato se tako olako odlučuje na taj korak. Uz to oni misle da mogu postići sporazum sa Srbima u ovom sukobu. Teško je bilo što reći jer utisci nisu sređeni, a emocije su još jake. Mislim i dalje na naše ljude u srednjoj Bosni, mislim na moj Kiseljak, moju obitelj, i za sve se uvijek podjednako bojim.

Sastanak s Tuđmanom

Konačno je došlo do susreta s predsjednikom Tuđmanom. Stipac i ja smo bili pred vilom "Zagorje", nekada Titovoj rezidenciji, tačno u 9.40 sati. Na glavnoj kapiji detaljan pregled automobila i neuobičajeno duga identifikacija nas u autu, te provjera da li smo najavljeni.

Pred samim vratima rezidencije ukočena straža, opterećena teškom, srednjovjekovnom uniformom. Jedino su žive oči stražara koje kolutajući ljubopitljivo zagledaju one koji ulaze. Bio sam potpuno miran i staložen, više radoznao nego uzbuđen jer ovo je naš prvi susret. Zanimalo me kako će me Tuđman dočekati, kako će voditi razgovor, da li će biti nervozan i odbojan, hoće li razgovarati ili voditi monolog, da li će se razgovor potrošiti u prekorijevanju radi naših ranijih neslaganja i javnih sukoba. Želio sam biti staložen i opušten i to raspoloženje prenijeti i na sugovornika. U glavi sam imao izrađenu koncepciju: treba se postaviti tako da mogu neutralizirati medijsku i političku kampanju koja se vodi protiv mene i istovremeno dobiti barem u prvoj fazi podršku za normalizaciju odnosa s Muslimanima (to podrazumijeva aktivno sudjelovanje u pregovorima i punu suradnju s muslimanskim vođstvom); druga faza nastupa poslije, nakon što se dobije na vremenu u bilateralnim pregovorima - u toj fazi treba potpuno odbaciti ideju o podjeli

države i izaći s novom mirovnom inicijativom.

Nakon ponovne identifikacije popeli smo se velikim polukružnim stepenicama pred vrata predsjednikove tajnice, koja nas je s ljubaznim osmijehom čekala. Morali smo sačekati tu, na galeriji, da oni koji su bili ispred nas izađu. Ljubazna tajnica je s nama razgovarala, a ja sam otkrio da je ona Bušićka iz Donjih Vinjana, koja za sebe tvrdi da je Hercegovka jer je rođena s druge strane granice, u selu Gorica. Nakon toga dolazimo u radnu sobu predsjednika Hrvatske. Stipac je ispred mene. Pozdravljaju se. Tuđman ozbiljan, sa smrknutim likom sove. Stipac me predstavlja i usput dodaje: "Vi se vjerovatno već znate". Dok prilazimo klub-garnituri za sjedenje, Tuđman odgovara: "Ne, nismo se sreli, ali gospodina znam iz nekih ranijih prilika". Potpuno mirno i s osmijehom dodajem: "Nadam se da me ne pamtite po zlu".

Čim smo sjeli Stipac kaže da je s nama trebao doći i provincijal fra Petar Anđelović, ali je otišao u Ramu na svetkovinu Male Gospe. Tuđman mi se obraća, oštra izgleda i kolutajući očima ispod naočala: "Nadam se da ste vi pametniji od fra Petra". Bez stanke, ponovo s osmijehom, brzo odgovaram: "Gospodine predsjedniče, nemojte to tražiti od mene, kod nas ne može nitko biti pametniji od fratara". Gledao sam ga pravo u lice. Gledao je i on mene. Da li je to bila samo moja želja ili je njegov lik najednom omekšao. Njegova usta, malo pomjerena udesno, kao da su se vratila na svoje mjesto.

Stipac je počeo razgovor s prijedlogom da se prema Muslimanima ide sa novom idejom koja bi bila neka kombinacija Wens-Owenovog plana i posljednjeg plana iz Ženeve (o tome smo ranije razgovarali). Dobro je da to iznosi on, a ne ja jer sam znao da se Tuđman s tim neće složiti i da će govoriti o "tri konstitutivna naroda" i sl. Tako je i bilo. Rekao je da se nije moguće vratiti na Wens-Owenov plan ni u jednoj varijanti, da sada treba ići na tri republike kroz koje se potvrđuje suverenitet naroda. Na toj točki je bila prilika da se uključim u razgovor. U međuvremenu sam izvadio blok u kome su bile pripremljene teze (Tuđman i Stipac nisu imali ništa ispred sebe). Uzeo sam riječ i počeo sa tezom da je ovo za Hrvate povijesni trenutak kada moramo odrediti novu političku strategiju, a to znači da moramo biti jedinstveni, znati točno koji su naši dugoročni politički ciljevi, kako ćemo te ciljeve ostvariti i s kojim snagama. Izlagao sam staloženo i lagano, povremeno pogledajući u blok ispred sebe. Dok sam govorio Tuđmana sam gledao kroz njegove naočale ravno u oči. On je žmirkao i mirno slušao. Upadao je nakratko sa odobravanjem.

Osnovna ideja za koju sam ga želio pridobiti bila je da se Hrvati ni po koju cijenu ne smiju iseliti iz Bosne i da se oni iseljeni moraju vratiti. Nisam je izlagao izravno već sam gradio premise za nju. Rekao sam da smo sa Herceg-Bosnom kao republikom potrošili svoje povijesno pravo u BiH kao državotvoran narod, te da je većina naroda postala nacionalna manjina. Nova politička strategija mora odgovoriti na pitanje ne samo kako će opstati "hrvatska republika" u BiH već i narod izvan nje. - Želio sam doći na tezu odnosa s Muslimanima kao strateškog pitanja. Tuđman je prihvatio ideju i uključio se u njeno obrazlaganje. Složio se sa mnom oko strategije i otvorio mi vrata za sva pitanja koja sam s njim želio raspraviti. Tvrdio je da je cilj "hrvatske republik" izgraditi što bolje odnose s "muslimanskom", te da one u budućnosti stvore čvršću državnu zajednicu koja bi sa hrvatskom državom čak mogla stupiti u konfederaciju.

Odmah sam to iskoristio i obrazložio svoju tezu o neophodnosti da mi Hrvati budemo u što većem broju prisutni u Bosni, da se zaustavi iseljavanje i progoni ljudi, a to znači da se moraju normalizirati odnosi s Muslimanima, da se u Hercegovini moraju zaustaviti progoni Muslimana, ubijanja, maltretiranja, rušenja džamija. Rekao sam mu da se svi ti zločini pripisuju hrvatskom narodu u cjelini i identificiraju s njim osobno. Klimao je glavom s odobravanjem i dodao da to sve zna. Tvrdio sam dalje da tu normalizaciju treba odmah početi i da bih mogao osobno raditi na tome, ali moram imati podršku. Tu sam zastao očekujući reakciju. Bila je brza i zdušna: "Pa imate moju podršku, radite na tome". - To mi je trebalo!

Dalje sam ja vodio razgovor i polako obrazlagao sve svoje ideje. Uvjeravao sam ga o neophodnosti da Hrvati participiraju u bh. vlasti jer da ne možemo imati nikakvo pravo ukoliko ne preuzmemo na sebe i dužnosti. Tu je dodao da treba biti oprezan kad je u pitanju Predsjedništvo RBiH kao vrhovna komanda Armije BiH, jer ta Armija napada Hrvate i ubija ih. Ali se potpuno složio s tim da moramo biti značajan politički činilac, posebno u budućoj "bosanskoj republici" i da u njenoj vlasti trebamo biti prisutni. Ja sam dodao da će tu važiti zakon reciprociteta, o kome je on ranije nešto rekao kad je govorio o ljudskim pravima.

Najvažnije u svemu je ovo otvaranje vrata za prvu fazu politike; druga faza će biti pripremljena uz njegovu podršku, a da on toga neće biti svjestan.

Na kraju je tražio da preuzmem na sebe organizaciju šireg sastanka s Muslimanima na kome bi se dogovorili konkretni zadaci koje bi odmah trebalo provesti i početi proces normalizacije odnosa. Predložio sam da se počne sa vraćanjem izbjeglica u srednjoj Bosni, i Hrvata i Muslimana, te da se uklone svi ekstremi koji su to proizveli. To sam posebno naglasio da bi se razumjelo kako mislim na Bobana i krug oko njega. Bilo je važno stvoriti dojam da se s Bobanom ova strategija na koju je pristao ne može provesti. Izrazio je želju da što prije razgovara sa "muslimanskim vođstvom". Ispraćajući nas, Tuđman je pitao da li dozvoljavamo da njegov ured da priopćenje za javnost o ovom susretu. Naravno da smo pristali jer je time skinuo meni brigu sa srca - s mukom sam se suzdržavao da mu to predložim. - Već sam taj prijedlog bio je dobar znak ovog sastanka.

Kada smo izašli Stipac je bio oduševljen razgovorom. Tvrdio je kako Tuđmana nikada nije takvog vidio, da takav razgovor ranije nije bilo moguće s njim voditi. Tuđmanova suzdržanost, tolerantnost i prihvaćanje argumenata o kojima ranije nije želio ni slušati, bili su mu iznenađujući. Stalno je ponavljao: "On je nešto u sebi prelomio". U takvom raspoloženju posjetili smo u Saboru Manolića, zatim Mesića. Stipac im je ukratko ispričao sadržaj razgovora i zaključaka do kojih smo došli, pa je i njih ovo optimističko raspoloženje zahvatilo. Obojica su govorila: "Gurajte to sada, nemojte stati".

Poslije toga otišli smo u stranku HSS. Raspoloženje smo prenijeli i na njih, a u oduševljenju Stipac nas sve pozvao na ručak.

Poslijepodne, na radiju, naša posjeta Tuđmanu bila je jedna od udarnih vijesti. Stalno sam razmišljao o kakvom se to pritisku radi na predsjednika Hrvatske.

Feljton: Preživljena Zemlja - Ko je, kada i gdje dijelio BiH(25)

Priprema tajnog sastanka

9. rujna 1993. Umoran sam noćas. Odavno nisam osjetio umor. On obično nastupa kad psihološki popustimo. Dok smo aktivni ništa ne osjetimo. Već dugo nisam u stanju ništa osjetiti: ni glad, ni umor, ni radost. Kao da nemam čula, kao da sam pogubio osjećanja. Možda je to najbolje stanje za politiku, za donošenje političkih odluka, ali je najgore stanje za čovjeka.

Jedna faza posla je završena. Danas sam uspio ostvariti kontakt s Izetbegovićem. Još je bio u Americi. Odlazi u Saudijsku Arabiju, zatim u Iran. Upoznao sam ga sa rezultatima razgovora sa Tuđmanom i predložio mu sastanak. Pristao je. On je bio predložio Ženevu, ja Beč. Pristao je. Pitao je kakva je situacija u Hrvatskoj, da li Srbi napadaju sa svojih uporišta. Pitanje nije bezazleno kako izgleda: i on traži razloge Tuđmanovog zaokreta. Nisam mu odgovorio. Rekao sam samo da se desio atentat u Pakracu gdje su poginula tri čovjeka, a da za ostalo nemam informacije.- Bojim se da bi on mogao zatezati ukoliko procijeni da to može.

Sutra će me ponovo zvati od 9 do 11 sati. Poslije tog razgovora našao sam se sa Stipcem. Dogovorili smo da on ujutro pozove Tuđmana i predloži mu sastanak u Beču. - Oko termina ćemo dogovoriti.

Za taj susret planirali smo napraviti predložak za razgovor tako da izbjegnemo naklapanje i beskorisne rasprave oko neriješenih problema. Ići ćemo na ono oko čega je moguć dogovor. - Stipac se složio.

Svi dosadašnji dogovori su propali iz jednostavnog razloga: oni koji su ih trebali provesti nisu se slagali s njima. Sada se moraju promijeniti ljudi i treba pronaći one koji će dogovor provoditi. - To će također biti u predlošku za razgovor. I Tuđman i Izetbegović se moraju odreći nekih ljudi. Sada je prilika.

Stipac je saznao da se na Tuđmana vrši pritisak i iznutra. Prema tim saznanjima stavljen je pred dilemu: ili hercegovački lobi, ili demokratska struja HDZ-a. Ukoliko napravi pogrešan izbor mogao bi propasti i on i HDZ. Možda je to jedini spas za Hrvatsku.

11. rujna 1993. Stipac nije ništa uspio učiniti. Jutros smo popili kavu pred "Dubrovnikom". Rekao mi je da je cijeli dan jučer pokušavao doći do Tuđmana, ali nije uspio. Misli da je ovaj izbjegao razgovor s njim. Tajnica je samo prenijela da bi sastanak s "muslimanskom stranom" trebao ići diplomatskim kanalom. Stipac misli da Tuđman želi izbjeći posredništvo HSS-a radi njegovog položaja spram opozicije, a i unutar HDZ-a. Moguće je da Tuđman gleda na sve uskostranački i da nijednim postupkom ne želi favorizirati nikoga. Ne bih se iznenadio da je tako, jer on i nije čovjek vizije, velikih poteza, inicijative. Njegova politika je sebična, samopromotivna i radi toga često pogrešna. Njega ne vodi sama stvar, politička ideja, već uglavnom prilike. Sve globalno koje je zamišljeno, do sada je bilo pogrešno. Vidljivo je da je nastalo u uskom krugu ljudi, amatera i diletanata.

Dogovorili smo se da ja preuzmem inicijativu i da se Stipac više ne pojavljuje. Nama je stalo da sama ideja uspije, a tko će je realizirati potpuno je nevažno.

Zvao sam ured ali mi se nije javila tajnica koja je upućena u sve. Ona će tek sutra biti tamo.

Izetbegović se nije javljao. Nemam ni s njim komunikaciju i sve će biti teško dok se on ne vrati negdje u Evropu. U međuvremenu sam napravio predložak za razgovor. Nadam se da neće ostati samo znak jednog nastojanja.

12. rujna 1993. Ipak je sve uspjelo. Prvo sam se jutros čuo sa predstojnikom predsjednikovog ureda gospodinom Radićem koji me obavijestio da je priprema sastanka u toku i da su ministri vanjskih poslova ukontaktu (Silajdžić i Granić). Dakle, prognoza se obistinila. Tuđman je sve prebacio na diplomaciju i tako elegantno isključio Stipca (HSS) iz cijelog postupka. Mislim da je to loše jer uz Stipca bi i on lakše pregovarao s Izetbegovićem. - Sujeta je velika prepreka politici, a uski stranački interes svakom prosperitetu.

Poslije te informacije čuo sam se sa Silajdžićem (koji je bio u Beču). Rekao mi je da sutra ima susret sa Granićem u Ženevi, a da je sastanak u utorak, također u Ženevi. Tražio je da prvim avionom dođem u Ženevu. Sutra putujem rano.

Uspio sam večeras dobiti prijatelja u Kiseljaku. Zamolio sam ga da Mariju obavijesti da ne kreće na put dok sve ne bude sigurno. Sukobi u Hrvatskoj sa Srbima i pobuna vojske u Banjaluci mogli bi njen put učiniti opasnim i rizičnim. Tek sam danas u razgovoru s Ingom (Paskinom) saznao da taj put vodi preko Banjaluke, zatim koridorom kroz Posavinu. Dug je preko 900 km.

Ženevski tajni sporazum

14. rujna 1993. (Ženeva) Jučer, poslijepodne, avionom preko Ciriha, stigao sam u Ženevu. Sumoran, kišni dan. Tek ovdje sam prepoznao jesen. Ista mokrina kao u Bosni. Iz aviona su se vidjele mokre, nakvašene njive. U Sarajevu i dalje nema struje, ogrijeva, plina. Većina kuća je bez krova.

Pripremu sastanka Izetbegovića i Tuđmana smo počeli sinoć. Sastali smo se u hotelu "President", gdje smo inače odsjedali. Silajdžiću i meni pridružili su se Žužul i Biščević (došao je istu večer iz Turske). Razgovor je bio ugodan i s razumijevanjem. Žužul je inzistirao da se ne izađe iz okvira sa kojima dolazi predsjednik Tuđman i da se razgovori ne upropaste. Silajdžić je opet inzistirao na uklanjanju nekih ljudi (Bobana i njegovih sljedbenika). Usaglasili smo se da ne treba otvarati teme koje bi predstavljale prepreku za postizanje dogovora, da treba ostati u okvirima Ženevske konferencije o BiH, a uklanjanje nekih ljudi treba prepustiti svakoj strani. Žužul je izrazio spremnost predsjednika Tuđmana da se ide u pregovorima što dalje i što dublje, da je spreman na dogovore koji mogu biti i javni i tajni. Iznio je otvoreno tezu o mogućnosti konfederalizacije Hrvatske i BiH, odnosno "hrvatske" i "muslimanske" republike u BiH. - Tuđman je dakle sve uklopio u ideju etničke podjele BiH. Međutim, pod tim plaštom moraju se prekinuti oružani sukobi u srednjoj Bosni i Mostaru, a to će sačuvati Hrvate i Muslimane na tim prostorima. To je ključ opstanka države. Moramo stvoriti pretpostavke za to. - Te su mi misli stalno u glavi.

Za vrijeme razgovora uz večeru iz ureda predsjednika Tuđmana telefonirali su dva puta.

Silajdžić je pristao da sve ideje iznese predsjedniku Izetbegoviću s uvjerenjem da će ih on prihvatiti. - Govorilo se o povijesnim interesima Muslimana i Hrvata, o međusobnoj upućenosti, potrebi suživota, itd. Zaključeno je da se jutros, u 8 sati, nađemo u istom sastavu i izradimo tekst Deklaracije, te da napravimo prijedlog ugovora o konfederalizaciji sa

Hrvatskom koji bi bio tajan, pohranjen u sefu i koji bi se realizirao kad za to bude prilika. Sada je važno pridobiti Srbe da potpišu Ženevski mirovni plan, da se povuku sa okupiranih teritorija. Poslije toga bi trebalo ići na stvaranje jedinstvene države Muslimana i Hrvata, zatim konfederalizaciju Hrvatske i BiH. - Žužul stalno misli na jedinstvo dvije etničke "republike" i na dio BiH; ja stalno imam na umu cijelu BiH, ali ništa ne objašnjavam. Samo da se zaustavi rat Armije i HVO i da se ukloni Boban, tada nastaje nova situacija i novi odnos prema Karadžiću. Tada su stvoreni uvjeti za drugu fazu političke djelatnosti u kojoj treba potpuno neutralizirati ideju podjele države. - Ne znam ni sam kako, ali vjerujem u to.

Data su uvjeravanja s obje strane da će se sporazumi poštivati, napraviti radikalan zaokret u politici i vući takvi potezi koji će dovesti do ostvarenja utvrđenog strategijskog cilja. Predviđeno je da se formiraju radna tijela za svaku grupu pitanja koja će biti odgovorna za njihovo provođenje.

Jutros u 8 sati sastali smo se po dogovoru. Napravljena je prva verzija Deklaracije. Biščević i ja smo otišli u hrvatsku misiju u Ženevi da je prekucamo i umnožimo, Žužul je otišao na aerodrom da sačeka predsjednika Tuđmana. Biščević i ja smo napravili u misiji prijedlog oba sporazuma, i onog za javnost, i onog tajnog za koji ćemo znati samo nas četvorica i oba predsjednika. Kada smo se vratili u hotel predsjednik Tuđman već je bio stigao. Obje delegacije su već bile za stolom, gomila novinara je snimala pa smo se Biščević i ja jedva probili do svojih stolica. (Ovo je za mene iznenađenje jer je dogovoreno da sastanak bude izvan javnosti; odakle novinari ovdje?).

Podijelili smo svima prijedlog Deklaracije. Za stolom su bili Tuđman, Šarinić, Žužul, Matić, Izetbegović, Ganić, Silajdžić, Filipović. Nema Šuška i Bobana. - Je li ovo prvi dobar znak?

Tuđman je prvi uzeo riječ. Trudio se da ostavi dojam smirenog i opuštenog čovjeka. Govorio je o potrebi da dođe do sporazuma, o neophodnosti prekida sukoba, o interesima narodâ.

Poslije njega je govorio Izetbegović potvrđujući da od početka ovog rata želi sporazum, da je mir neophodan i sl. Poslije toga razgovor je bio spontan i kretao se oko formulacija predloška koji je bio pred svima na stolu. Sve je trajalo oko jedan sat. Predsjednici su sa svojim ministrima otišli na ručak. Saznajemo da će s njima biti lord Owen i Stoltenberg. Mi ostajemo usaglasiti primjedbe na tekst.

Ovo je novo iznenađenje za mene jer ranije Owen i Stoltenberg nisu pominjani i nitko nije govorio da će biti u ovo uključeni. Žužul i Biščević su otišli poslije toga u misiju da se konačna verzija koju smo dogovorili prekuca.

Oko tri sata poslijepodne ponovno smo se svi našli za istim stolom. Izvršene su male ispravke i na ovoj verziji teksta. Spor je jedino bio oko toga da li će se u preambuli Deklaracije naglasiti unija BiH ili će se ići na općeniti izraz o ustavnom uređenju bez naglašavanja karaktera tog uređenja. Ganić je jedini bio za ovu drugu varijantu i u tom dijelu razgovora Tuđman je pokazao izvjesnu nervozu. Završilo se tako što je Ganiću ostavljena mogućnost rezerve na tekst u tom dijelu. Tuđman je inzistirao da na Deklaraciju stavimo svi svoj potpis.

Tekst je popravljan. Ponovo se otišlo u misiju i urađena je konačna verzija za potpis. - I ovaj put, kao i prethodni, Biščević i Žužul su se nešto duže zadržali. Razumio sam da su svaki put dorađivali i onu tajnu verziju sporazuma o konfederaciji BiH sa Hrvatskom. - Izetbegović i Tuđman su imali priliku da se usaglase i oko tog teksta na putu do restorana u kome su ručali, a i u povratku. (Žužul mi je inače rekao da je oko toga sve u redu).

Kada su došli sa konačnom verzijom Deklaracije još jednom smo svi preletjeli preko teksta. (Dok smo na to čekali Tuđman i Izetbegović su se osamili i nešto šaputali. Pošto je sve potrajalo, pridružili su im se Silajdžić i Šarinić).

Budući da više nije bilo primjedbi na tekst, prišlo se potpisivanju. Prvo su potpisali predsjednici, zatim mi ostali. Jedino je Ganić pored svog potpisa ispisivao rezervu na preambulu. To nikoga nije smetalo jer suština ove Deklaracije je u tome da prikrije onu tajnu koja na potpuno nov način utvrđuje odnose Hrvata i Muslimana, u kojoj je predviđena cjelovita država BiH, vojni savez HVO i Armije BiH, pobjeda nad Karadžićem i konfederacija sa Hrvatskom.

Deklaracija je potpisana bez euforije, bez čestitanja. Potpisana su četiri primjerka. Pozdravili smo se. Dva predsjednika su izašla u hodnik gdje ih je ponovno dočekala velika grupa novinara.(??) Ostali iz delegacije BiH su ostali u sobi. Ja sam zatvorio vrata tako da nismo čuli što predsjednici izjavljuju. Gledali smo se bez riječi. Nitko nije imao potrebu išta reći.

Druga faza političkog djelovanja

22. rujna 1993. Večeras smo ponovno imali zajednički sastanak radnih skupina za provedbu Zajedničke deklaracije Izetbegovića i Tuđmana. Predsjedavali su Granić i Silajdžić. U uvodnoj riječi Granić je ponovno iskazao odlučnost da se sporazum provede.

Novi element koji je dodao kao razlog više za približavanje političkih opcija dvije strane jesu događaji u Rusiji. Pad Jeljcina mogao bi radikalizirati srpsku politiku i napadi na Hrvatsku i BiH bi se mogli pojačati. - Konačno se u međunarodnom okruženju desilo nešto što bi moglo pozitivno utjecati na ova naša nastojanja. Do sada smo stalno bili u negativnom kontekstu.

Sastanak je u cjelini bio pomirujući, s naglašenom željom da se uspije u namjerama. Odudarao je Bender sa pokušajem evociranja na zlo koje se zbivalo (u čemu je i sam sudjelovao), ali smirujući ton Granića djelovao je na ostale. Tako je sve ostalo u granicama koje je Granić odredio na početku. On je napomenuo još jednu činjenicu, više kao usput: da predsjednik Tuđman traži direktna i precizna izvješća o svemu što komisije rade.

Za sutra u 10 sati zakazane su odvojene sjednice komisija, koje će biti kompletirane s obje strane. Postoji prijedlog da komisija, u kojoj sam ja, koja ima i najdelikatniji posao, svoje sjedište odredi u Međugorju (radi prisustva UNPROFOR-a i međunarodnih humanitarnih organizacija) i da se odatle odlazi na teren. Sutra bi već trebali, poslije zajedničkog sastanka, otići u Jablanicu i Konjic. - Vidjet ćemo.

S Antom Kovačevićem sam dogovorio redoslijed poteza u Posavini. (Smeta mi malo njegova brbljivost, njegova raspoloživost za sve i bojim se verbalizma iza koga obično nema nikakve djelatnosti). Prvo, tražio sam da uspostavi vezu s Posavljacima koji su u Zagrebu i koji se okupljaju na Remetincu (Ivan mi je rekao da imaju i svoj časopis).

Drugo, insistirao sam da ode preko vikenda u Slavonski Brod gdje je većina izbjeglica i utvrdi kakvo je njihovo raspoloženje, do koje mjere su vezani za "Herceg-Bosnu" i da li ih možemo otrgnuti od nje. Ako je moguće, treba odmah stvarati pretpostavke za drugu fazu.

(Njemu, naravno, to nisam otkrio, samo sam dogovorio postupke koje treba provesti).

Oni bi trebali proglasiti vladu provincije Bosanska Posavina i time postati politički subjekt u pregovorima. Do sada ih je zastupao Boban te su sve izgubili. Vlada bi trebala donijeti barem dvije odluke: jednu o teritoriji na kojoj je suverena, drugu o odnosu prema "Herceg-Bosni" i "Uniji BiH" kao projektu podjele po kome oni nestaju. Ova druga odluka je važna jer treba dati do znanja da se tamo nešto zbiva, ali ne smiju u ovoj fazi dobiti Bobana i Šuška za neprijatelje. Treba sve imati formu borbe za opstanak protiv čega nitko ne smije biti. Ako to uspiju, naredni korak je vojna akcija.

Moraju presjeći srpski koridor i objediniti teritorij. U tome će imati podršku II korpusa iz Tuzle. Najveći problem je logistika: ako Šušak bude protiv toga, uskratit će im pomoć. Zato sve treba osigurati u Tuzli. Ta vojna akcija bi mogla promijeniti situaciju i u drugim krajevima BiH.

Spajanjem vojnih snaga sa II korpusom Armije promijenila bi se klima u srpsko-muslimanskim odnosima. Srbi bi izgubili koridor. Ne bi bilo potrebno potpisivati Ženevski mirovni paket već naprotiv, uvući Srbiju u zimu, što ona ne bi podnijela.

Stanje bi se promijenilo i u tzv. Srpskoj BiH. Srbi bi morali povući vojsku sa okupiranih područja i tražiti mir bez ženevskog paketa. Hrvatska bi imala priliku da riješi problem sa svojim okupiranim područjima. Srbijanska pobjednička euforija bila bi pretvorena u poraz.

Dva su problema vezana za ovaj projekt: prvi, u Posavini nema odlučnog čovjeka koji bi sve preuzeo i vodio (imam dojam da su još pod snažnim utjecajem HDZ-a), drugi, Izetbegović ne bi smio potpisati Ženevski mirovni paket. Temeljni uvjet za sve ovo je uspjeh u provedbi Zajedničke deklaracije.

Popunjavanje Predsjedništva RBiH

5. listopada 1993.
Počele su konzultacije oko popune Predsjedništva BiH. Jutros me zvao predsjednik Skupštine Lazović i tražio da mu pismeno dostavimo mišljenje o tome, princip za koji se zalažemo, te prijedlog kandidata. Pošto smo u 11 sati imali zakazan sastanak HKO, predložio sam da se to pitanje razmatra. Za sastanak su pozvani, radi važnosti pitanja, nadbiskup Puljić i provincijal fra Petar. Zaključili smo da u vlasti trebamo sudjelovati, ali da se o kandidatima obave još neke konzultacije. Također je utvrđen redoslijed poteza: prije pismenog oglašavanja o popuni treba otići u Zagreb na razgovor s Tuđmanom. Ne da bi se tražilo mišljenje već da bismo ga upoznali s našom odlukom i dobila podrška. Procijenjeno je da ne bi bilo mudro imati zvaničnu hrvatsku politiku protiv sebe u tako važnim odlukama. Ljudi koji budu obavljali te dužnosti trebali bi imati podršku svih. Samo preko Tuđmana mogla bi se ušutkati Bobanova antipropaganda i tako stvoriti pretpostavke za dalju djelatnost. (Još nisam otkrivao moj plan za drugu fazu, ali sam HKO polako usmjeravao ka tome).

Odmah su poduzete radnje da se preko MIP-a, odnosno ministra Silajdžića, dobije suglasnost i potpora UNPROFOR-a za let u Zagreb. Sve bi trebalo završiti do subote jer je tada planirano izvršiti popunu Predsjedništva BiH. Nakon toga bi se odredio novi mandatar Vlade BiH.

Svi potezi ukazuju na to da se ženevski mirovni paket neće potpisati, da će se ovakvo stanje još produžiti. U to predviđanje se uklapa i izjava ministra obrane Hrvatske, Šuška, koji je prvi put zvanično izjavio o mogućnosti jedinstvene države Hrvata i Muslimana u BiH. Ta izjava potvrđuje, u stvari, Tuđmanov i Izetbegovićev sporazum iz Ženeve.

Jučer se desio još jedan detalj koji daje takvu naznaku: na razgovoru s Izetbegovićem, na kome je bio i Silajdžić, ovaj je Izetbegoviću pred nama rekao da je razgovarao s Granićem, te da mu je on rekao da su oni, tj. Hrvatska, spremni provesti SVE što su dogovorili u Ženevi. (Šuškova izjava je data danas). Ovo "SVE" je izgovoreno s posebnim naglaskom tako da je to bilo uočljivo. Tvrtko Nevjestić je dodao da mi nećemo pitati što je to "SVE", nakon čega su se Izetbegović i Silajdžić pogledali, a zatim pogledali mene. Ja sam odglumio kao da ništa ne razumijem.

(Iako mi je Silajdžić kazao preksinoć da mogu fra Petru reći sve i o onoj drugoj deklaraciji koju su potpisala dva predsjednika, ipak mu to nisam rekao. Jednostavno se bojim tu tajnu predati bilo kome, kao da je neka skupocjena stvar koja bi se razbila ako bi krenula od ruke do ruke).

Danas smo raspravljali ponovno o HVO-u. Iznio sam mišljenje koje o HKO imaju neki članovi Savjeta HVO-a. Svi su bili zabezeknuti. Sutra se u HVO-u drži sastanak HKO i Savjeta HVO-a. - Problem je u tome što oni žele biti neki političko-paradržavni organ, a ne samo vojska. Da stvar bude gora, žele ovdje u Sarajevu biti predstavnici vlasti i politike "Herceg-Bosne". Potpuno su izokrenuli osnovnu funkciju radi koje je HVO formiran u Sarajevu - sudjelovanje Hrvata u obrani ovog grada i države, preuzimanje obaveza koje proizilaze iz ratnog stanja da bi se imala uopće neka prava sada i poslije. (Mali, primitivni ljudi, koji rat koriste za neku svoju bijednu promociju. Ili možda debelu korist, tko zna).

Uspio sam razgovarati s prijateljem iz Kiseljaka. Rekao mi je da je Petar-Jan na sigurnom. Također, rekao mi je da im je u Kiseljak stigla neka depeša protiv mene. Ne čudi me jer je to stil Bobanovih ljudi. Sve što nije pod njihovom kontrolom, neprijateljsko je. Što mogu? Na takvo što se ni do sada nisam obazirao. Teško je, doduše, sve to podnositi, ali moj zadatak nije da se time bavim već da tražim načina da ovaj naš napaćeni narod ispliva iz ovoga rata. Moram činiti sve da zaustavimo sukobe, da normaliziramo odnose. Jasno je da razbojnicima to ne odgovara jer oni od rata žive. - Možda treba otići među njih i uvjeriti ih u ispravnost onoga što mi ovdje činimo. Treba i njih spašavati od zla jer zlo ne možemo pobijediti samo tako što ćemo ga zaobići ili pobijediti u sebi. Treba ga pobijediti u drugima, treba i njihove duše spašavati. Znam da je to teško, ali vjerujem da je moguće. Ako pri tome doživljavam poniženja, to nije ništa u usporedbi s onim što bi bilo kad bi se uspjelo. Spreman sam na strpljenje i trpnju, vjerujem da se blagošću i dobroćudnošću može napraviti preokret u ljudima. Treba s njima razgovarati, treba ih uvjeravati i činiti. Naša djela mogu promijeniti i njihove duše i mišljenje.

Bečki mirovni pokušaj

3. siječnja 1994. (Beč)

Večeras smo doputovali u Beč. Sutra su razgovori s delegacijom Hrvatske. Iz Sarajeva su nas ispratile granate haubica 155 mm. Padale su oko zgrade Predsjedništva neposredno pred naš odlazak. Gotovo smo u trku uletjeli u transporter i brzo se udaljili sa svečanog ulaza zgrade. Nekoliko minuta prije toga jedna granata je pala preko puta u park. Od Božića do danas zasipali su nas svaki dan. Mnogo mrtvih, ranjenih, mnogi domovi uništeni. Svijet više na to ne reagira. Privikao se na smrt civila kao što se čovjek privikne na smrad.

Na aerodromu u Zagrebu, gdje smo se nakratko zadržali, kupili smo štampu. Sudeći po natpisima, oficijelna politika stvara nepovoljnu atmosferu za pregovore. Mnogo je napada na Muslimane, objavljeno je pismo Izetbegovića Tuđmanu.
Međutim, osjetni su napori onih koji se ne slažu s oficijelnom politikom da stvaraju jednu drugu klimu. Oni upozoravaju vlast na greške u politici prema BiH, nastoje stvoriti drugačije mnijenje i vršiti pritisak za promjenu.
Sa aerodroma sam nazavao I. Lovrenovića. Oni su se već sastali u "Napretku" i počeli pripreme u Zagrebu za sabor Hrvata u Sarajevu. Očekujem da će u Zagrebu, među našim bosanskim Hrvatima, sabor izazvati veliki interes i da će mnogi doći u Sarajevo. Očekujem da im se za dva dana priključim u organizaciji sabora.

4. siječnja 1994.

Danas su počeli pregovori s delegacijom Hrvatske i tzv. Herceg-Bosne. Kretali su se u okviru onih tema koje su bile zadane još u Briselu: problem Neuma i Mostara, prekid vatre, osiguranje dostave humanitarne pomoći. Razgovori su bili ležerni i u prijateljskoj atmosferi. Sve su ideje izložene, na obje strane, i ostavljeno je da se sutra o njima konkretnije razgovara.
Međutim, iza ovih razgovora se odvijala prava aktivnost. Silajdžić je, najprije, jutros razgovarao sa Mokom, i to sam, bez mene. (Poslije, kada me sreo, rekao mi je da žali što i ja nisam bio s njim. Tvrdio je da sam trebao biti prisutan na tom razgovoru jer se Mok interesirao za mene, iako sam jutros, na samom njegovom odlasku, stajao u holu hotela s njim).
Također, pred početak razgovora izdvojio se sa Granićem nasamo i razgovarali su oko sat vremena.

Kada je u toku razgovora došlo na dnevni red pitanje razgraničenja, napravljena je pauza. Granić i Silajdžić su otišli da razgovaraju s Owenom i Stoltenbrgom, zadržali su se tako dugo da više razgovore u delegacijama nismo ni nastavili. Nastavak je zakazan sutra u 9 sati. U 11 sati trebali smo imati konferenciju za tisak (Silajdžić i ja). Konferencija je održana, Silajdžić je govorio, a ja nisam dobio riječ. (Navodno, Silajdžiću je bilo žao zbog toga i mislio je da ću ja govoriti poslije njega. Konferencija je, međutim, završena nakon njegovog istupa). Da bi stvar popravili, režiseri svega toga (ljudi iz ambasade u Beču) su predložili da sa Silajdžićem nastupim u 22 sata na TV Austrije. Prije toga trebali smo imati zajedničku večeru. Sve sam odbio i otišao na večeru kod Hasije i Mile Stojića. Njihovo društvo ne bih dao ni za što. S njima sam proveo lijepu i nezaboravnu večer. Razgovarali smo o našoj Bosni, o našim idejama, o onome čega više nema.

Nerviraju me pokušaji ljudi, koji smatraju da su prema meni učinili grešku, da to poprave. U ovom slučaju, volim što je sve ispalo ovako. Oni ne shvaćaju da mene forma ne zanima, već sam sadržaj radi kojeg smo ovdje. Tek kad taj sadržaj bude ispunjen počet ću voditi brigu o formi. Ovako, volim da na tiskovnoj konferenciji nisam ništa govorio. Neka su stvari postavljene onako kako stvarno jesu. Neka svi vide gdje se nalazi moć i tko je odgovoran. Oni misle da je meni stalo do mene. Meni je stalo do istine i želim da ona bude vidljiva. - Granić mi je signalizirao da želi sa mnom razgovarati nasamo. Rekao je da ima za mene poruku od Tuđmana. Sutra se kanim sastati s njim.

Prije odlaska kod Stojića u holu hotela susreo sam Granića. Pozvao me na stranu i rekao da Tuđman inzistira na

njegovom susretu s Izetbegovićem, i to u roku od 48 sati. Navodno, raspolaže nekim podacima radi kojih je taj susret neophodan. Nije mi uspio reći o čemu se radi jer su nam neki ljudi prišli. - Nadam se da ću to već sutra znati.

5. siječnja 1994.

Danas su nastavljeni pregovori o problemima koji su jučer samo naznačeni. Ostala su neriješena najteža pitanja: problem Neuma i razgraničenja u srednjoj Bosni. Granić nije inzistirao na konačnom dogovoru o tome i ostavio je da se to riješi kasnije. Preciziran je sastanak Tuđmana i Izetbegovića u subotu, u Bonu.

Zašto Granić odgađa rješenje najtežih problema? Čak nije ni uznemiren i sasvim mirno prihvaća njihovo odgađanje. On otvoreno iskazuje nadu da će se sve riješiti u Bonu. Nitko od nas još ne zna na čemu je ta nada zasnovana. Čak se i drugim problemima prilazilo leženo i bez uzrujavanja. Takav ton i raspoloženje nisu bili prisutni u ovakvim bilateralnim dogovorima. Sigurno je da nešto stoji u pozadini svega.
Ostala je tajna i to što su Granić i Silajdžić razgovarali sa Owenom i Stoltenbergom. Dva su moja prijedloga danas odbijena od strane tzv. hrvatske delegacije: prvi, da se za hrvatske enklave koje će ostati u "bosanskoj republici", u slučaju podjele, u političkom dijelu sporazuma, traži autonomija, drugo, da se zahtjev za povratkom prognanika u Mostar proširi i na Vareš kao simbol izgona Hrvata u srednjoj Bosni. Sve je to olako odbijeno kao da uopće nije važno, kao da postoji nešto mnogo važnije što će sve probleme najednom i općenito riješiti.

Poslijepodne sam imao ugodan razgovor s Alojzom Mokom, ministrom vanjskih poslova Austrije. Zanimala ga ideja općeg sabora Hrvata BiH, organizatori i ciljevi. Nastojao sam mu sve objasniti. S oduševljenjem je prihvatio ovu inicijativu i obećao poslati telegram podrške. U razgovoru je iznio svoju bojazan da bi događaji u srednjoj Bosni mogli sve pokvariti, sve nas onemogućiti i dovesti do ostvarenja velike Srbije na račun sukoba Hrvata i Muslimana. Tražio sam od njega da djeluje na Izetbegovića i Tuđmana da se ta crna prognoza ne bi ostvarila. Rekao je da Tuđman ne razumije kako netko izvan tog područja može imati opterećenu savjest za ono što se tamo zbiva.

Hrvatski zvaničnici prvi put u Sarajevu

Nedjelja, 14. studenog 1993.
Ostao sam gotovo cijeli dan u stanu. Vani je hladno. Jučer je padao snijeg u Sarajevu. Plina nema, pa ložimo ono malo drva što smo nedavno kupili za cigarete. Prekjučer i jučer smo imali u Predsjedništvu niz važnih razgovora.

U petak je došla, prvi put od kada je počeo rat, zvanična hrvatska delegacija u Sarajevo. Posrednik ovog međudržavnog susreta bio je turski ministar inozemnih poslova gospodin Četin. Sa hrvatske strane u pregovorima su sudjelovali: Granić, Sančević, Bišćević (ambasador u Turskoj) i Matek. Sa BiH strane: Silajdžić i neki ministri, te članovi Predsjedništva.

Kljuić i ja smo se posebno susreli sa Granićem. Pokušali smo mu predočiti težak položaj Hrvata u srednjoj Bosni ukoliko se ne postigne sporazum o prekidu sukoba. Bili smo vrlo konkretni: za one enklave Hrvata koje će inače u daljnjoj borbi, uz velike žrtve, pasti pod vlast Armije BiH, predložili smo status zaštićenih zona, tj. razoružanje i stavljanje privremeno pod kontrolu snaga UNPROFOR-a. Granić je i sam priznao da je najteži slučaj sa Kreševom i Kiseljakom, te sa Žepčem.

Mi smo ga upoznali da u Predsjedništvu nećemo beskrajno moći zaustavljati napade Armije BiH. Pogotovu u situaciji kada su iz Kiseljaka okrenuli haubice prema Sarajevu, i po priznanju samog I. Rajića na TV, nanišanili "vitalne vojne i civilne objekte". Tražili smo da se ekstremisti HVO-a odmah povuku iz tih mjesta da bi se mogli na svoja ognjišta vratiti prognani Muslimani. Granić nas je ukratko izvijestio s čime je došao: nudi se potpun sporazum o prekidu neprijateljstava na bazi ženevskih dogovora, Zajedničke deklaracije Tuđmana i Izetbegovića i Bečke izjave.

Susret Granića s HKO bio je kratak, u žurbi i smušen. (A svi su se za to spremali kao da će se razgovarati cijeli dan i desiti veliki preokret). Dok smo razgovarali stalno su ulazili ljudi iz protokola i upozoravali da nas čekaju na zajednički ručak u 16 sati. Razgovor je radi toga bio rastrzan i formalan. Uzalud su tu bili nadbiskup Puljić i fra Petar jer nisu imali prilike progovoriti. To je malo popravljeno na ručku, dao sam svoje mjesto nadbiskupu pored Granića i omogućio im razgovor. Mnogo se žurilo da se stigne na vrijeme na aerodrom. Otišli su oko 17 sati. Tek navečer,

kasno, saznao sam da naši gosti nisu otišli. Pao je mrak, vratili su ih s aerodroma i noćili su u hotelu "Holiday Inn".

Jučer rano otišao sam u hotel i zatekao hrvatsku delegaciju u restoranu, nakon doručka. Uspjeli smo još razgovarati. Granić je bio vrlo otvoren prema meni. Izložio mi je plan za idući sastanak i prijedlog delegacija za razgovor. To bi trebala biti vojno-politička delegacija, susret bi trebao biti za sedam dana. Ukoliko ja ne bih bio u delegaciji BiH, Granić bi inzistirao da dođem. Rekao mi je da je Busovača i Vitez kamen kušnje za Armiju BiH. Ukoliko Izetbegović odluči da to vojnički zauzme, to je znak da oni idu na stvaranje svoje samostalne države i da do dogovora o razgraničenju neće držati. Tada bi se Hrvatska otvoreno vojno umiješala u sukob. Dao mi je naslutiti da bi u tom slučaju takva vojna akcija bila koordinirana sa "srpskom stranom". To mi je govorio dok smo se već spuštali stepeništem u veliki hotelski hol, šaputao mi je na uho i stalno propitivao: "razumijete li". Rekao sam mu samo da se u procjeni takvih aktivnosti ne omalovažava snaga Armije BiH i prisustvo velikog broja Hrvata, civila, u Bosni. Upozorio sam da se i NATO boji ući u Bosnu svojim snagama i da je to procijenio kao "živi pijesak".

Da postoje namjere o daljnjim vojnim aktivnostima, čak i o koordinaciji "dvije strane" u Bosni, svjedoči pregrupiranje i dovlačenje novih srpskih snaga na značajne pravce (osim na Posavki koridor). O tome sam ponešto jučer razgovarao sa gospodinom Ćurkinom. Rekao sam mu da mi pratimo kretanje vojnih snaga koje nas upozorava da Karadžić postavlja neki novi strateški vojni cilj (aludirao sam na mogućnost rasijecanja BiH po sredini i podjeli nadvoje). Gomilanje snaga inače nema svrhe jer je Karadžić umirio sve frontove i čeka kraj pregovora koji će mu legalizirati osvojeno. Ćurkin me pažljivo slušao, a njegov pratilac je uporno pisao sve što sam govorio. Upozorio sam da takve vojne aktivnosti i ciljevi mogu rat učiniti potpuno neizvjesnim, a sve pregovore zaustaviti. On je moje riječi odobravao, ali nije imao komentara.

Razgovor na tu temu nije mogao biti opširan (iako je to za nas jedina prava tema) jer ga je Ganić usmjerio na krivu stranu. Nametnuo je teme o kojima može govoriti jedino Silajdžić kao predsjednik Vlade. Uz to, vodio je razgovor nediplomatski i potpuno pogrešno. Ćurkin to nije prešutio, svojim komentarima je potpuno omalovažio Ganića, a time i našu vlast. Između ostalog, kada je Ganić pokušao vrlo providno isturiti islamske zemlje kao snagu koja bi mogla na Rusiju vršiti pritisak, ovaj mu je odmah odgovorio da je to pogrešna i metoda i strana jer Rusija ne želi imati nikakve čvršće veze s tim zemljama, te bi bolje bilo od tih zemalja tražiti da za BiH plate plin, a ne da pritišću Rusiju. Također je odbio i uporno Ganićevo zalaganje za balkansku konferenciju sa primjedbom da se rat vodi u BiH i da prvo ovdje treba rješavati probleme.

Jučer, poslijepodne, nakon svečanosti u "Napretku", održali smo tribinu HSS-a. U promrzloj sali ljudi su strpljivo sjedili i očekivali odgovore na sve političke i životne probleme koji nas pritišću. Šimić i Ivanković su govorili o stranačkoj aktivnosti. Od mene su očekivali da dam odgovor na dnevno-političke probleme. Iznenadio sam sve: govorio sam o tome što za nas Hrvate u BiH znači nacionalno-politička svijest i gdje su njene granice. Upozorio sam na opasnost od insistiranja na političkom hrvatstvu u višenacionalnoj zajednici, na apsurd BiH u kojoj to nije moguće kao na drugim mjestima i drugim narodima. U BiH se politička nacionalnost uvijek i nužno dovršava u nacionalnim državicama i vodi u podjelu zajedničke države. Uobličavanje naše nacionalne svijesti u političku, na ovim našim prostorima, može uništiti sadržaje naše ukupne nacionalne svijesti: našu religioznu svijest, jezik, kulturu u cjelini. Da bismo mogli razvijati ove sadržaje koje razvija danas "Napredak" i druge hrvatske institucije, moramo biti oprezni u formiranju političke nacionalne svijesti jer će ona uvijek težiti da se dovrši u državi. Upravo danas iskušavamo pogubnost takvog zahtjeva: da bismo imali svoju hrvatsku državu u BiH moramo napustiti svoja povijesna ognjišta.

Izložio sam tu ideju, ali nisam siguran da su je mnogi shvatili. Međutim, to se više nije moglo prešućivati. Konačno se mora na svim razinama obračunati sa idejom o podržavljenju dijela teritorije BiH, o njenoj nacionalizaciji, odnosno teritorijalizaciji nacije. Nisu dovoljna priopćenja koja je HSS BiH dao i ogradio se od politike iz Gruda. Mora se u svakoj prilici našem svijetu govoriti o tome i otvarati mu oči. Inače, ova katastrofa će se nastaviti, Hrvati u BiH će izgubiti sve, od teritorije, preko države, do morala i obraza.

Morao sam nedvosmisleno upozoriti da formiranje HSS-a nije stvaranje nove i prihvatljivije stranke od HDZ-a koja bi je mogla zamijeniti, već hrvatsko legitimiranje politike koja je općenito protiv nacionalizacije politike. - Neki su u HSS-u već vidjeli novo uporište nacionalizma.

Bečki mirovni pokušaj

3. siječnja 1994. (Beč)

Večeras smo doputovali u Beč. Sutra su razgovori s delegacijom Hrvatske. Iz Sarajeva su nas ispratile granate haubica 155 mm. Padale su oko zgrade Predsjedništva neposredno pred naš odlazak. Gotovo smo u trku uletjeli u transporter i brzo se udaljili sa svečanog ulaza zgrade. Nekoliko minuta prije toga jedna granata je pala preko puta u park. Od Božića do danas zasipali su nas svaki dan. Mnogo mrtvih, ranjenih, mnogi domovi uništeni. Svijet više na to ne reagira. Privikao se na smrt civila kao što se čovjek privikne na smrad.

Na aerodromu u Zagrebu, gdje smo se nakratko zadržali, kupili smo štampu. Sudeći po natpisima, oficijelna politika stvara nepovoljnu atmosferu za pregovore. Mnogo je napada na Muslimane, objavljeno je pismo Izetbegovića Tuđmanu.
Međutim, osjetni su napori onih koji se ne slažu s oficijelnom politikom da stvaraju jednu drugu klimu. Oni upozoravaju vlast na greške u politici prema BiH, nastoje stvoriti drugačije mnijenje i vršiti pritisak za promjenu.
Sa aerodroma sam nazavao I. Lovrenovića. Oni su se već sastali u "Napretku" i počeli pripreme u Zagrebu za sabor Hrvata u Sarajevu. Očekujem da će u Zagrebu, među našim bosanskim Hrvatima, sabor izazvati veliki interes i da će mnogi doći u Sarajevo. Očekujem da im se za dva dana priključim u organizaciji sabora.

4. siječnja 1994.

Danas su počeli pregovori s delegacijom Hrvatske i tzv. Herceg-Bosne. Kretali su se u okviru onih tema koje su bile zadane još u Briselu: problem Neuma i Mostara, prekid vatre, osiguranje dostave humanitarne pomoći. Razgovori su bili ležerni i u prijateljskoj atmosferi. Sve su ideje izložene, na obje strane, i ostavljeno je da se sutra o njima konkretnije razgovara.
Međutim, iza ovih razgovora se odvijala prava aktivnost. Silajdžić je, najprije, jutros razgovarao sa Mokom, i to sam, bez mene. (Poslije, kada me sreo, rekao mi je da žali što i ja nisam bio s njim. Tvrdio je da sam trebao biti prisutan na tom razgovoru jer se Mok interesirao za mene, iako sam jutros, na samom njegovom odlasku, stajao u holu hotela s njim).
Također, pred početak razgovora izdvojio se sa Granićem nasamo i razgovarali su oko sat vremena.

Kada je u toku razgovora došlo na dnevni red pitanje razgraničenja, napravljena je pauza. Granić i Silajdžić su otišli da razgovaraju s Owenom i Stoltenbrgom, zadržali su se tako dugo da više razgovore u delegacijama nismo ni nastavili. Nastavak je zakazan sutra u 9 sati. U 11 sati trebali smo imati konferenciju za tisak (Silajdžić i ja). Konferencija je održana, Silajdžić je govorio, a ja nisam dobio riječ. (Navodno, Silajdžiću je bilo žao zbog toga i mislio je da ću ja govoriti poslije njega. Konferencija je, međutim, završena nakon njegovog istupa). Da bi stvar popravili, režiseri svega toga (ljudi iz ambasade u Beču) su predložili da sa Silajdžićem nastupim u 22 sata na TV Austrije. Prije toga trebali smo imati zajedničku večeru. Sve sam odbio i otišao na večeru kod Hasije i Mile Stojića. Njihovo društvo ne bih dao ni za što. S njima sam proveo lijepu i nezaboravnu večer. Razgovarali smo o našoj Bosni, o našim idejama, o onome čega više nema.

Nerviraju me pokušaji ljudi, koji smatraju da su prema meni učinili grešku, da to poprave. U ovom slučaju, volim što je sve ispalo ovako. Oni ne shvaćaju da mene forma ne zanima, već sam sadržaj radi kojeg smo ovdje. Tek kad taj sadržaj bude ispunjen počet ću voditi brigu o formi. Ovako, volim da na tiskovnoj konferenciji nisam ništa govorio. Neka su stvari postavljene onako kako stvarno jesu. Neka svi vide gdje se nalazi moć i tko je odgovoran. Oni misle da je meni stalo do mene. Meni je stalo do istine i želim da ona bude vidljiva. - Granić mi je signalizirao da želi sa mnom razgovarati nasamo. Rekao je da ima za mene poruku od Tuđmana. Sutra se kanim sastati s njim.

Prije odlaska kod Stojića u holu hotela susreo sam Granića. Pozvao me na stranu i rekao da Tuđman inzistira na njegovom susretu s Izetbegovićem, i to u roku od 48 sati. Navodno, raspolaže nekim podacima radi kojih je taj susret neophodan. Nije mi uspio reći o čemu se radi jer su nam neki ljudi prišli. - Nadam se da ću to već sutra znati.

5. siječnja 1994.

Danas su nastavljeni pregovori o problemima koji su jučer samo naznačeni. Ostalasu neriješena najteža pitanja: problem Neuma i razgraničenja u srednjoj Bosni. Granić nije inzistirao na konačnom dogovoru o tome i ostavio je da se to riješi kasnije. Preciziran je sastanak Tuđmana i Izetbegovića u subotu, u Bonu.

Zašto Granić odgađa rješenje najtežih problema? Čak nije ni uznemiren i sasvim mirno prihvaća njihovo odgađanje. On otvoreno iskazuje nadu da će se sve riješiti u Bonu. Nitko od nas još ne zna na čemu je ta nada zasnovana. Čak se i drugim problemima prilazilo ležerno i bez uzrujavanja. Takav ton i raspoloženje nisu bili prisutni u ovakvim bilateralnim dogovorima. Sigurno je da nešto stoji u pozadini svega.
Ostala je tajna i to što su Granić i Silajdžić razgovarali sa Owenom i Stoltenbergom. Dva su moja prijedloga danas odbijena od strane tzv. hrvatske delegacije: prvi, da se za hrvatske enklave koje će ostati u "bosanskoj republici", u slučaju podjele, u političkom dijelu sporazuma, traži autonomija, drugo, da se zahtjev za povratkom prognanika u Mostar proširi i na Vareš kao simbol izgona Hrvata u srednjoj Bosni. Sve je to olako odbijeno kao da uopće nije važno, kao da postoji nešto mnogo važnije što će sve probleme najednom i općenito riješiti.

Poslijepodne sam imao ugodan razgovor s Alojzom Mokom, ministrom vanjskih poslova Austrije. Zanimala ga ideja općeg sabora Hrvata BiH, organizatori i ciljevi. Nastojao sam mu sve objasniti. S oduševljenjem je prihvatio ovu inicijativu i obećao poslati telegram podrške. U razgovoru je iznio svoju bojazan da bi događaji u srednjoj Bosni mogli sve pokvariti, sve nas onemogućiti i dovesti do ostvarenja velike Srbije na račun sukoba Hrvata i Muslimana. Tražio sam od njega da djeluje na Izetbegovića i Tuđmana da se ta crna prognoza ne bi ostvarila. Rekao je da Tuđman ne razumije kako netko izvan tog područja može imati opterećenu savjest za ono što se tamo zbiva.

Izetbegovićeva bonska ponuda Tuđmanu

12. siječnja 1994. (Sarajevo)

Jučer smo se vratili iz Bona. Nijemci su imali ambiciju okupiti nas na temelju tzv. Tuđmanove mirovne inicijative i postići dogovor barem dvije strane. Dvodnevni razgovori u dvorcu Petersberg su završeni bez ikakvog rezultata. Oči svijeta su uzalud bile uprte u egzotični dvorac na brdu iznad Rajne. Lijep utisak je ostavio samo prekrasan suvremeni interijer i nepogrešivo isplanirana organizacija susreta dvije delegacije.

Tuđman je sa svojom ekipom (s Akmadžićem umjesto Bobana) došao s velikom nadom da će njegov mirovni plan biti prihvaćen (tzv. Tuđmanova inicijativa). Nikad ga nisam vidio tako nemoćnog i jadnog. Nije mu uspijevao pomoći ni staloženi i servilni Granić, ni pomirljivi Akmadžić.

Izetbegović se naslađivao do kraja. Imao sam osjećaj da je na ove pregovore došao zbog te naslade. To nisu bili pregovori već lični obračun. Izetbegović se poigravao s Tuđmanovom nemoći i na bujicu riječi ubjeđivanja, ohrabrivanja, obećavanja, umoljavanja, uopće nije reagirao. Skretao bi razgovor na potpuno nevažne stvari, a u trenucima dok je Tuđman sa žarom objašnjavao svoj plan i njegovu dobrohotnost, on je šarao i crtao neke apstraktne figure na bloku ispred sebe. Kad bi išarao cijeli list onda bi ga lagano prevrtao da bi svi mogli vidjeti njegove "zabilješke" i nastavljao s tim na sljedećem listu. Ni slova nije upisao. S Tuđmanove strane svi su pomno nešto bilježili, a sam Tuđman je u svoj blok upisivao ono što je Izetbegović govorio i ostali. (Sjedili smo svi za jednim stolom, kao za ručkom, i sve je bilo vidljivo).

Izetbegović je neprestano odbijao da razgovara o napisanom Tuđmanovom prijedlogu, vraćajući razgovor stalno na tri točke: izlazak "bosanske republike" na more, administrativna uprava nad Mostarom, razgraničenje u srednjoj Bosni. Tuđman je nastojao da se postigne globalni sporazum pa da se onda unutar njega lakše rješavaju sporna pitanja. Izetbegović, naravno, nije mogao dugo vrdati i morao se izjasniti. Tako je konačno odbio prijedlog o konfederaciji s obrazloženjem da on narod ne može lako uvjeriti u opravdanost takvog saveza s onim s kim sada ratuje, te da je to

krajnja odluka koju on ne može donijeti sam i na brzu ruku. Tvrdio je čak da je to neozbiljno i da nije moguće neposredno iz rata s neprijateljem praviti zajedničku državu. Tražio je da se prvo na terenu učine neki pomaci, povuku konkretni potezi koji dokazuju da je savezništvo moguće.

Tuđman je inzistirao na razgraničenju u srednjoj Bosni i tražio da u tzv. Herceg-Bosnu uđu Busovača, Vitez, Novi Travnik, a sve drugo je ostavljao u budućoj "bosanskoj republici". Izetbegović je bio jasan: niti jedna općina iz Bosne ne može pripasti "Hrvatskoj Zajednici Herceg-Bosni". Na Tuđmanov argument da te općine čine sa Hercegovinom određenih 17,5% za "Herceg-Bosnu" i da se ta teritorija ne može ni na jednom drugom mjestu nadoknaditi, on je ležerno odgovarao da to nije njegov problem i da Hrvatska u svakom slučaju dobiva dio teritorije "dok se njegova država raspada". Ovakva argumentiranja su bila na ivici svađe, ali se Tuđman svaki put povlačio, savlađivao svoju srdžbu i nalazio pomirljivi put za nastavak razgovora.

Predvečer, Izetbegović me pozvao u sobu. Pretpostavljao sam da se radi o nečemu važnom. Pošto smo Hido i ja već imali zajedničku inicijativu prema njemu želio sam da on pođe sa mnom. On je prihvatio, a Izetbegović se nije mnogo iznenadio. Bio je otvoren kao da smo sami. Pitao me da li sam spreman otići kod Tuđmana s porukom od njega. Odgovorio sam da to nije problem i da ću to rado učiniti ukoliko ćemo postići odgovarajući sporazum. Hido je šutio i slušao.

- Idi i reci mu da sam spreman napraviti s njim savez. Spreman sam na stvaranje zajedničke države s HrvatimaBiH pod uslovom da BiH bude u međunarodno priznatim granicama. Bez obzira na broj Hrvata u BiH nudim paritetnu vlast i nudim takvu BiH u konfederaciju s Hrvatskom. Želim samo cjelovitu državu. Napravit ćemo vojni savez koji će meni omogućiti uvoz naoružanja preko Hrvatske bez poteškoća. Ne tražim da Hrvati učestvuju u ratu porotiv Karadžića. Tražim samo da mi propusti oružje, ja ću ga sam pobijediti s mojom vojskom. Imamo pravo napraviti zajedničku državu jer nas je Karadžić napao. Srbi koji su lojalni toj državi ostat će s nama. Oni koji nisu te ćemo pobijediti. Idi kod njega i prenesi mu to.

Nisam mogao vjerovati svojim ušima. Izetbegović je ponudio plan koji za nekoliko mjeseci okončava rat i koji nudi najbolje rješenje za Hrvate BiH. Izašao sam iz njegove sobe kao da sam na krilima. Jedva sam čekao da dođem do Tuđmana. Nazvao sam ga i tražio hitan susret jer imam poruku od Izetbegovića. Tražio je da dođem odmah. Zamolio sam Hidu da ide ponovno sa mnom.

Kada smo ušli kod Tuđmana bez uvoda sam žurio iznijeti mu Izetbegovićevu ponudu. Govorio sam brzo, teško uzimajući zrak kao da sam se s nekim otimao. Lice mu je bilo nepomično. Saslušavši, Tuđman je počeo hodati po sobi. - I on meni nudi cijelu BiH. I on meni nudi cijelu BiH, ponavljao je.

Očekivao sam izliv oduševljenja. Međutim, usta su mu potpuno otišla u stranu kao da je preživljavao strašan i bolan grč. - On nema ništa, a nudi mi cijelu BiH. On kontrolira 13% teritorije.

Počeo je da se smije nekim tankim usiljenim smijehom. Grč na licu nije popuštao. Meni je pred očima bio mrak. Niti sam ga više mogao gledati, niti slušati. Njegovo ismijavanje "ponude" bilo je nepodnošljivo. Nije navodio nikakav argument. Samo smijeh i grč.

Ne znam ni kako sam izašao od njega. Protumarao sam hodnicima do Izetbegovića. Hido me nije ostavljao. Išao je sa mnom.

- Ne prihvaća, odbio je, rekao sam i želio od stida propasti u zemlju.

- Kako odbio, čudio se Izetbegović.

- Odbio, misli da nije realno, odgovorio sam, a u glavi mi je tutnjao njegov infatilni smijeh.

Izebgević je zašutio. Svi smo šutili. Kada smo krenuli, on me zaustavi.

- Možeš li ponovo otići kod njega. Reci da je ovo moja posljednja ponuda. Neka uzme zapadnu Hercegovinu i nek nas ostavi na miru.

Stajao sam nasred sobe i nisam znao kuda krenuti. Kao da su se zidovi stisnuli oko mene i kud god krenem udarit ću u

njih.

- Slušajte me dobro, sabrao sam se nekako. - Tu poruku morat ćete mu odnijeti sami. To mu ja neću prenijeti.

Krenuo sam prema vratima. Kod vrata, okrenuo sam se i dodao: od ovoga trenutka ja imam dva neprijatelja i zapamtite da ću se protiv oba podjednako boriti.

Rastao sam se od Biščevića kao u vrućici. Tu noć nisam oka sklopio. Bio sam siguran da je "ponuda" došla do Tuđmana. U meni se pojavila sumnja u njenu dobronamjernost. - Znao sam da je ova druga ponuđena samo da bi bila odbijena, ali što je s onom prvom. Da li je Izetbegović bio siguran da će i ona biti odbijena? Svijet je za mene propao, nikakvi principi više ne postoje, previše je skrivalica. Bojim se izaći na svjetlo dana.

Vašingtonski sporazum

22. veljače 1994. (Wachington)

Ovdje je teško unazad poredati dane jer je vrijeme pomjereno. Letjeli smo devet sati u nedjelju, krenuli taj dan u 11.30, a bili ovdje poslijepodne oko 14 sati. Kad se odavde vraća kažu da se prije stigne. Sam položaj ove zemlje u odnosu na Evropu već je odredio njenu sudbinu: prostor ne znači ništa, vrijeme je sve.

Ovdje se i ne putuje kroz prostor, ovdje se ne živi u prostoru, ovdje se ne razmišlja prostorno. Vrijeme je sve: i put i život i misao... Ovdje se čovjek osjeća malim i nemoćnim. Ali, ovdje je i moć. Ovdje bi se mogla naša sudbina izmijeniti.

Jučer smo primljeni u Stat Department, dugo smo razgovarali sa suradnicima državnog sekretara, zatim sa samim Kristoferom. Stekao sam dojam da su odlučni umiješati se u razrješenje krize kod nas, ali da još nemaju čistu formulu.

Još nisu bili sigurni što bi se učinilo sa Srbima, također kako urediti odnose Hrvata i Muslimana. Jedino je bilo sigurno da to žele učiniti. Ohrabrio ih je efekat ultimatuma Srbima da se povuku sa topništvom sa brda oko Sarajeva.

U razgovoru su pokazali da su dobro upućeni u naše prilike. Silajdžić je govorio o cijeloj situaciji, o toku pregovora u Ženevi i o toku pregovora sa Hrvatskom. Pokazali su da žele savez Muslimana i Hrvata, ali ništa dalje nisu znali.

U jednom trenutku pitali su što bi bio prijedlog Muslimana ukoliko se s Tuđmanom ne mogne postići sporazum, kakvu bi zapravo oni državu htjeli ako bi se BiH dijelila na tri države. Silajdžić je izbjegao odgovor, a ja sam kazao da bi u tom slučaju bila stvorena muslimanska država u kojoj bi bilo oko 400.000 Hrvata. Zato mi Hrvati ne možemo pristati na takvu opciju i u toj bi državici ostali svi sadašnji problemi.

Poslije toga je bilo postavljeno još jedno interesantno i za mene neočekivano pitanje: da li bi bilo moguće, ukoliko s Tuđmanom ne uspije dogovor, da se napravi sporazum Muslimana i HNV i da u ime Hrvata ja potpišem sporazum.

SAD bi bile spremne podržati takav sporazum i inzistirati na njegovom provođenju. Tada bi Tuđman imao status Karadžića i snosio sve posljedice toga. Silajdžić je odgovorio da se boji dodatnih poteškoća i usložnjavanja situacije jer nije problem u političkom predstavljanju Hrvata već u vojnom. Tuđman kontrolira HVO.

Ja sam bio iznenađen da Amerikanci razmišljaju na taj način. Takav politički sporazum predlagao sam Silajdžiću i Izetbegoviću pred sam sabor u Sarajevu i o tome imali načelnu suglasnost. Potvrdio sam Silajdžićevu tezu o problemu kontrole nad HVO. Kroz glavu mi je proletjela misao da bi u ovoj varijanti Hrvatska bila proglašena agresorom i dobila sankcije, da bi HVO bio proglašen paravojskom i nad njim bi Amerikanci možda primijenili silu.

A kako odvojiti hrvatski narod od HVO-a? To je u ovoj fazi nemoguće. Ja bih bio samo pokriće za vojnu intervenciju. Pitao sam u brzini: kako bi se proveo taj sporazum? - Ništa vi ne brinite za to. Mi bismo proveli taj sporazum, upotrijebili bismo silu, odgovorio je Kristofer. Očekujući takav odgovor, uzvratio sam bez oklijevanja da ne mogu preuzeti tu odgovornost. Sporazum moraju potpisati oni koji ga mogu provesti, koji kontroliraju vojsku, a to su

Tuđman i predstavnici "Herceg-Bosne". - Dobro, rekao je Kristofer, imat ćete ovdje za vikend Granića i delegaciju "Herceg-Bosne".

26. veljače 1994.

Danas su se obje delegacije okupile u State Departmentu, ali nismo imali međusobne bilateralne razgovore. Razgovaralo se pojedinačno s Čarlsom Redmanom koji je bio posrednik u pregovorima ispred američke administracije, i njegovim suradnicima. Oni su htjeli od obje delegacije zasebno dobiti mišljenje o principima na kojima bi trebalo stvarati sporazum. Mi smo iznijeli naše gledište koje je već bilo zapisano u dokumentima Sabora i koje smo objelodanili ovih dana.

To gledište je obuhvaćalo sljedeće stavove:

- da hrvatsko-muslimanski entitet koji se može dogovoriti u ovim uvjetima ne smije imati nacionalna obilježja i biti odvojen nacionalnim granicama među Hrvatima i Muslimanima; to rješenje mora predvidjeti mogućnost naknadnog uključenja Srba u državnu zajednicu federalno uređenu;

- kantoni (regije) se ne smiju međusobno povezivati u državne zajednice po nacionalnoj osnovi;

- država BiH se mora decentralizirati;

- kantoni trebaju biti formirani na temelju više kriterija, a ne samo na etničkom;

- sve regije (kantoni) trebaju biti ravnopravni;

- nacionalni interesi trebaju biti zaštićeni kroz institucije države i na svim nivoima;

- BiH će ući u konfederaciju s Republikom Hrvatskom.

Nakon izlaganja i obrazloženja ovih principa, što je učinio Silajdžić, Redman je tražio da ja obrazložim mapu i principe na kojima je ona napravljena na Saboru u Sarajevu.

Govorio sam kratko radi jasnoće i izbjegavanja suvišnih pitanja. Rekao sam da je osnovni princip koncipiranja kantona bio gravitacija stanovništva. Tako su slivovi rijeka postali središta oko kojih su formirane teritorijalne jedinice - kantoni. Govorio sam i o strahu koji postoji kod Hrvata - majorizacija, te kod Muslimana - otcjepljenje. Inzistirao sam da se u sporazumu otklone razlozi za taj strah.

Poslije ovog razgovora, koji je bio dosta kratak, primio nas je sve, obje delegacije, Kristofer. (U Granićevoj delegaciji su bili iz "Herceg-Bosne" samo Akmadžić i Zubak koji je već zauzeo mjesto Mate Bobana). Nakon ručka dobili smo jedan pismeni predložak od strane domaćina o podjeli funkcija na nivou federacije, na nivou kantona, te zajedničkih funkcija federalne države i kantona. Na taj prijedlog nismo imali bitnih primjedbi jer je on faktički bio samo prepis našeg prijedloga. Na naše iznenađenje, nisu nas više ni pozivali na razgovor. Brifing su imali samo Granić i njegova delegacija. Pozvan je samo Silajdžić na kratak razgovor i zakazan ponovno sastanak za sutra u 10.30 sati.

Silajdžić mi je rekao da je stekao dojam da Granić odustaje od hrvatske države u BiH i da prihvaća naš kantonalni sistem (što je on zapravo prihvatio još u Zagrebu u razgovorima koje smo imali).

Granić mi je navečer poslao poruku da pristaje na večeru koju želi prirediti Stiv Bubalo za obje delegacije. Doći će Stiv, Ivanković i Radjelović sa Zapadne obale samo da bi bili na toj večeri. To je i nostalgija za zavičajem i želja da se ovaj glupi rat što prije zaustavi.

Bečko dogovaranje kantona

8. svibnja 1994. (Wienn) Poslije nerazumljivo dugog putovanja avionom UN od Sarajeva do Frankfurta, stigli smo

noćas u Beč. Imali smo kratak susret s Mokom (Silajdžić, Duraković, Bičakčić i ja).

Interesirao se za sadržaj razgovora, za položaj Srba u Federaciji i uopće, međunarodnu inicijativu preko tzv. kontaktne grupe.

Problem čine Francuzi koji nastoje naše pregovore sa Srbima vratiti na podjelu teritorije, odnosno na pregovore (sada) dvije ravnopravne strane, bez određenja agresora.

Silajdžić je Moka upoznao s tim i molio diplomatsku neutralizaciju francuske inicijative.

Ponovno se pokazuje da su povijesni interesi konstante. Razgovori su, ovdje, u američkoj ambasadi, i uz njihovo posredovanje, počeli sa usaglašavanjem jučerašnjih dogovorenih tačaka određivanja granica Federacije. Taj tekst se bez poteškoća usuglasio. Nakon toga se prešlo na razgovore o unutrašnjim granicama kantona.

Problem je nastao kada su se predočile mape, i to one o Hercegovini. Prijedlog Zubaka je podjela Hercegovine na dva dijela, od kojih jedan čini Duvno, Livno i Posušje, a sve drugo, osim Konjica, čini drugi dio (uključujući Jablanicu, Mostar i Stolac). - Dokle će ovaj čovjek istrajavati na očuvanju "Herceg-Bosne"?

Silajdžić je predložio da se ta mapa zaboravi da bi se uopće moglo dalje razgovarati.

Također, postavljeno je pitanje srednje Bosne: da li dva ili jedan kanton. Silajdžić je predložio jedan kanton sa podijeljenom vlašću pola-pola. Zubak je inzistirao na dva kantona, jednim bošnjačkim, drugim hrvatskim.

Predložio sam, da bi se prevladale razlike, formiranje jednog kantona u centralnoj Bosni i jednog za cijelu Hercegovinu, tj. spajanje kantona 6 i 8 iz karte Sabora Hrvata i 9 i 10, sa odredbom da se u njima vlast dijeli po principu 50:50 bez obzira na nacionalnu strukturu. Granić je to odbio s obrazloženjem da tada Hrvati nemaju više od jednog kantona (Posavina). Predložio je da se ide na dva kantona u centralnoj Bosni i dva kantona u Hercegovini.

Cijelo poslijepodne je potrošeno u dogovorima oko ova četiri kantona i nije postignut sporazum. Ostala je sporna granica na Neretvi i Stolac (obje strane žele i jedno i drugo), te u srednjoj Bosni Travnik. Granić i njegova ekipa su spremni odstupiti od Travnika i tako narušiti Lašvansko-lepenički kanton koji sam ja predlagao. Ukoliko se to desi ovaj kanton nema nikakvog smisla. Rasprava se vodi pogrešno, traže se prolazi i spajanja teritorija kao da se radi o podjeli, a ne novoj konstituciji BiH.

10. svibnja 1994. Danas su se razgovori nastavili u istom duhu: kompletirati što veću nacionalnu teritoriju u kantone. Prepirke se vode oko svakog sela, svake kuće. Na ovaj pogrešan tok pregovora upozorio sam jučer. Bio je to čak oštar dijalog unutar delegacije BiH, posebno sa Silajdžićem. Tvrdio sam da je razgovore trebalo voditi u okviru jedinstvenog političko-stručnog tima, a ne dijeliti se na "hrvatsku" i "muslimansku" stranu. Nisam se složio s tezom da je to tako unaprijed određeno i da se iz tog klišea, ne može izaći.

Rekao sam da ne želim sudjelovati u takvim razgovorima jer oni narušavaju temeljni princip Ustava, tj. princip da je Federacija BiH jedinstvena država Hrvata i Bošnjaka (Muslimana), da je to složena država u kojoj federalne jedinice treba zajednički odrediti i na način da one mogu nositi one funkcije koje im Ustavom pripadaju. Odbio sam da sjedim i u tzv. hrvatskoj i tzv. muslimanskoj delegaciji iz razumljivog razloga: do sada sam se borio protiv nacionalnih država u BiH i sada ne želim graditi kantone kao nacionalne teritorije. Takav proces nema kraja, a ukoliko se i dovrši na ovaj način, proizvodit će daljnja etnička čišćenja. Možda ne više pod nuždom oružja, ali sigurno pod psihologijom nacionalnog grupiranja.

Nisam naišao na razumijevanje i pored oštro izmijenjenih riječi.

11. svibnja 1994. Jučer, poslijepodne, potpuno sam se isključio iz razgovora jer sam procijenio da prepirke oko svakog sela neće dovesti do rezultata. Jutros mi je Duraković rekao da se čitavo vrijeme raspravljalo o tri sela u općini Stolac i o tome gdje trebaju pripasti. Nikakav napredak nije učinjen.

Po povratku u hotel, javio mi se Ljubić. Došao je da se spakuje, putuje večeras u Zagreb kolima. Dogovor je postignut, granice kantona su određene, putuje se u Ženevu da se sve potpiše??

Rješenje je nađeno kompromisom između etničke podjele i mog prijedloga o dva kantona, jedan u srednjoj Bosni, a drugi u Hercegovini, sa paritetnom vlašću. Samo su u Hercegovini napravili izmjenu: formirali su dva kantona, jedan čisto hrvatski po strukturi pučanstva, drugi mješoviti sa paritetnom vlašću (Mostar, Jablanica, Konjic, Prozor, Čapljina, Stolac, Neum, Čitluk).

Vjerujem da je Redman izvršio pritisak (ni danas nije otputovao u Sarajevo).

Zubak, vjerojatni predsjednik Federacije, je protiv sporazuma. Da li će to imati utjecaja na njegovo obavljanje funkcije, vidjet će se. Bitno je da su se sporazumjeli. Napetost je bila suviše velika, već su došle vijesti da se konvoji zaustavljaju i ne dozvoljava prolaz.

Novi sukobi bi sve odvukli u ambis. Rat bi bio dugotrajan i uništavajući. - Nadam se da je ovim izbjegnut.

X X X

Ovdje završavam ove zapise. Ne želim otvoriti novu stranicu jer se bojim da s njom nastavljam agoniju moje zemlje. Bojim se da je svaka nova stranica novo poglavlje njene zle kobi.

Sada vjerujem da je moja zemlja preživjela. Čvrsto vjerujem u to i ne želim tu vjeru mijenjati za neizvjesnost ispisivanja njene povijesti. Vjerujem da smo s njom i mi preživjeli svoju sudbinu. Vjerujem i nemam nikakvog pokrića za to. Vjera mi je sigurnija i čvršća od onoga na što se odnosi i ne smijem je više dovoditi u pitanje. Zato zatvaram ovu knjigu.

Dejtonski sporazum (I dio)

Nakon bečkih pregovora o kantonima i konačnom uobličenju Federacije BiH, od 8. do 11. svibnja 1994. godine, nisam više vodio dnevnički zapis o događajima u kojima sam sudjelovao.

Bio sam čvrsto odlučio da neću više ispisivati povijest Bosne i Hercegovine, vjerujući da je ona kao država i društvena zajednica preživjela. Vodio sam samo dnevne zapisnike mojih aktivnosti - sastanaka, kontakata, susreta, bez širih izlaganja, objašnjenja i tumačenja. Držao sam se ranije odluke - ne otvarati novu povijest moje zemlje i ne pretvarati moje strepnje u njenu stvarnost.

Kada je postalo izvjesno da će doći do nove mirovne konferencije o BiH na kojoj treba okončati rat i postići konačan mirovni sporazum, a poučen iskustvom da u ovakvim prilikama gotovo nitko ništa ne zapisuje (osim stranaca), odlučio sam prekršiti moj zavjet i voditi dnevnički zapis o toku pregovora, atmosferi koja je vladala i konačnom sporazumu koji će se postići.

Daytonski sporazum nije nastao u Daytonu, on se ovdje dovršio i dobio neprimjereno ime grada u kome je održana konferencija. U daytonskim se pregovorima nije dogovorilo ništa što već nije bilo dogovoreno - ovdje je ono samo postalo vidljivo. Sva natezanja, odugovlačenja, uvjeravanja, svi zahtjevi, pritisci, odbijanja i prihvaćanja samo su bili naknadno preživljavanje porođajnih muka za ono što je već bilo rođeno.

Svi akteri ovog događanja došli su s namjerama koje su već bile ostvarene. Razgovori su bili samo ponavljanje povijesti koja je već prelomljena preko glava ljudi i naroda, preko sudbine jedne zemlje koju su ostavili da krvari kada su krenuli na put.

Prvo što je bilo dogovoreno i što se nije moglo problematizirati u pregovorima bio je opći sporazum Miloševića i Tuđmana. Da li je on postignut u Karađorđevu ili negdje drugdje bilo je nevažno. On se ovdje u konačnom svom dovršenju morao objelodaniti i pokazati u punoj snazi svoje konzistencije. On više nije mogao funkcionirati kao "lukavstvo uma" koje iz svoje neosvijetljene pozadine upravlja sudbinama naroda, gura ih u ratnom pokliču jedne na druge, progoni, preseljava, ubija, rastjeruje, - i sve u prividu kaosa, zle sudbine i razjarene ljudske naravi. Milošević je taj sporazum objavio pred svima kao gotovu i neprelaznu činjenicu, kao idejno rješenje koje u pregovorima samo dobiva svoj konačni oblik.

Njihov sporazum se objelodanio na Bosanskoj Posavini i Milošević je to izrijekom naveo. Posavina je bila 3. tačka

sporazuma Karadžića i Bobana u Grazu, od 6. svibnja 1992. godine. Ova dvojica izvršitelja su imali zadatak provesti "razgraničenje" i pri tome "voditi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama", ali tko je u to vjerovao. Ovdje u Daytonu, ova "razgraničenja" i "kompaktnosti" su morala dobiti konačan oblik i postati povijesne činjenice zapisane u međunarodni sporazum i nacrtane na karti.

Daytonsko objelodanjivanje sporazuma Miloševića i Tuđmana se pokazalo i u drugim važnim civilnim i vojnim projektima.

Tuđman je volio karte. Volio je svoje političke ideje crtati. To je dokaz odsustva imaginacije. To ljeto, neposredno pred vojnu akciju "Oluja", dobio sam jednu zanimljivu kartu. Ona je predstavljala grafičko rješenje "krize u BiH", kako je Tuđman volio zvati agresiju na našu zemlju. Karta je bila s njegovog radnog stola. Na prvi pogled činilo se da ona nema velike veze ni s postojećim stanjem ni s budućnošću BiH jer se nije poklapala niti s jednim predlaganim rješenjem. Ona je čak odudarala i od plana Kontaktne skupine koja je već dala prijedlog o objedinjavanju Bosanske Posavine u jedan kanton koji bi se priključio Federaciji BiH. U tom prijedlogu jedini problem je bio koliki će biti koridor prema Banjaluci kroz Posavinu i da li će ga uopće biti. Karta je odudarala i od postojećeg kantonalnog uređenja Federacije jer je u tzv. hrvatske krajeve uključivala Cazinsku Krajinu, u kojoj Hrvata uopće nije bilo, i jedan dio zaleđa Dubrovnika koji je vojno držala Karadžićeva vojska. Karta je posebno odudarala od stanja koje je nastalo nakon "Oluje", a koje je u Daytonu bilo polazna osnova za pregovore i vojno razgraničenje.

Međutim, kako su pregovori odmicali "naša" vojna prednost se topila na karti i polako svodila na ono što je Tuđman davno ucrtao. On je konačno sve što su osvojili u "Oluji" HVO i HV vratio Miloševiću - povukao vojsku ispred Banjaluke, iz Mrkonjića, Šipova, s Manjače, od Jajca. Zadržao je Drvar, Glamoč i Grahovo, mjesta koja je označio u svojoj karti kao hrvatska mnogo prije "Oluje" i Daytonske konferencije. Tako su vojna oslobađanja područja koja je držao Karadžić uz pomoć tzv. JNA i kasnije Miloševićevih snaga dobila drugi smisao. Ona nisu oslobođena, već samo privremeno zauzeta kako bi se uredno vratila nazad. U tom kontekstu treba razumjeti "mali incident" (kako je to nazvao Jadranko Prlić kao ministar obrane Federacije BiH) u toku vojnih operacija "Oluje" kada je Dudaković sa svojim snagama krenuo na Manjaču. Hrvatska vojska ga je zaustavila topovima, bilo je nekoliko mrtvih i ranjenih, Dudaković se morao povući i krenuti nazad prema Prijedoru i Ljubiji. Tuđman je zapravo čuvao teritoriju Republike Srpske od Armije BiH, i u Daytonu, pred svima nama, vratio je nazad.

Drugi veliki sporazum koji je u Daytonu dobio svoju konačnu formu i istinu jeste onaj o legalizaciji "Republike Srpske" između Holbruka i Izetbegovića. Sam akt legalizacije obavio je Muhamed Šaćirbegović, ministar vanjskih poslova BiH, u Ženevi 8.9.1995. godine, nepuna dva mjeseca prije Daytona, na sastanku ministara vanjskih poslova BiH, RH i Jugoslavije, a pod pokroviteljstvom Kontaktne skupine. Prethodno je Holbruk nekoliko puta dolazio u Sarajevo, ali svaki put nakon posjete Zagrebu i Beogradu. Dan pred Ženevski susret, kasno poslijepodne, pozvan sam u ured Izetbegovića. Iznenadio sam se kad sam tamo zatekao Šaćirbegovića i Silajdžića. Ostalih članova Predsjedništva nije bilo jer su bili na putu izvan BiH u delegaciji Srpskog građanskog vijeća; Ključić također nije bio tu jer je u to vrijeme već bio u svom podrumu.

Prispio sam na razgovor o papiru koji je već bio pred njima. Papir je pisan na engleskom i rečeno mi je da je to osnova za sporazum koji se sutra treba potpisati u Ženevi. Papir je bio porazan. U njemu više nije bilo Bosne i Hercegovine kao države, bili su predviđeni entiteti - Federacija i Republika Srpska, ali ne više pisana u navodnicima, i sl.

Šaćirbegović je stalno pitao što da radi, ženevski sastanak je predstavljao kao pritisak i gotov čin kojemu se neće moći oduprijeti. Ja sam na samom papiru pokušao napraviti ispravke i insistirati na jasnom određenju BiH kao države, sa državnim institucijama i njihovim nadležnostima, iako mi je poteškoću činilo nepoznavanje engleskog jezika. Izetbegović je bio veoma miran i staložen. Rastali smo se tako što smo Šaćirbegoviću dali veoma jasnu uputu - ne smije legalizirati Republiku Srpsku ni po koju cijenu, ukoliko bude pritisaka neka napusti sastanak i obavijesti Predsjedništvo.

Jedina prava politička činjenica iz rata jeste legalizacija RS. U Daytonu se samo ona nije mogla relativizirati. Bio je to srpski entitet s 49% teritorije BiH, sa zajamčenom autonomijom, legaliziranom konstitucionalnošću u odnosu na BiH i otvorenim paralelnim vezama s Jugoslavijom.

Dejtonski sporazum (2 dio)

8. studeni 1995. Danas ću pokušati Izetbegoviću i ostalima, prema potrebi, obrazložiti svoj prijedlog. Trebalo bi pregovore usmjeriti u tom pravcu, a ne iscrpljivati se u raspravama oko nadležnosti entiteta i njihovog objedinjavanja u nekoj potpuno novoj tvorevini. Ne očekujem veliko razumijevanje, posebno od medijatora, za koje bi ovo bilo vraćanje na početak (oni su u međuvremenu potrošili mnogo papira i energije). Ali, ukoliko bi se prihvatili ovi moji principi, vrlo brzo bismo došli do konačnog mirovnog rješenja.

Pregovori se, inače, i dalje vode više kuloarski nego otvoreno u delegacijama. Izgleda da je to taktika Amerikanaca, jer na taj način sužavaju delegacije na dva-tri čovjeka i faktički razgovaraju sa pet-šest ljudi umjesto sa dvadeset. To je njima sigurno lakše, ali zato tapkaju u mjestu. Još se nisu značajno pomakli naprijed i već se govorka da razmišljaju o neuspjehu cijele konferencije, postizanje nekog ograničenog cilja, odgode i nastavka konferencije na nekom drugom mjestu. Oni pregovaraju sa ljudima za koje znaju da imaju veliku moć, kao da su moć i pamet proporcionalno raspoređeni. Tako je veliki dio ljudi, koji su ovdje došli, ostao izvan pregovaranja. Izetbegović i Silajdžić nastavljaju svakodnevno susrete s Miloševićem i tvrde da nema napretka, da su pozicije udaljene, koncepti različiti. Milošević nije za to da se sada sve precizira i izradi novi ustav BiH već da se postigne mir, osiguraju izbori, a uređenje države ostavi za kasnije, novim ljudima i snagama nakon prvih izbora. On uvjerava kako sa bosanskim Srbima (koje ovdje predvodi Krajišnik) ne može razgovarati, jer se radi o "luđacima" (to su njegove riječi).

Jučer ujutro, prvi put, pozvao me Zubak na razgovor. Pokušao me uvjeriti kako Srbi neće prihvatiti zajedničku državu i kako će ovo biti samo uvod u njihov definitivni odlazak i odvajanje od BiH. Inzistirao je da se ne raskopava Federacija, da ona sačuva funkcije države i da se veoma mali dio funkcija predvidi za zajedničku državu.

Složio sam se s njim kad je u pitanju Federacija, ali se nisam složio sa blagonaklonošću prema srpskim namjerama. Upravo, radi toga treba izgraditi mehanizme koji će to spriječiti.

Jučer su se u pregovore uključili i gradonačelnici Mostara - Košnik, Brajković, Oručević. Očekuje se da bi se konačnim rješenjem Mostara stvorila nova klima za Federaciju.

9. studeni 1995. Jučerašnji dan je za mene bio najnaporniji od kada sam ovdje - počeli su direktni pregovori, slični onima koje smo imali u Genevi, iscrpljujući, teški, u momentima mučni. Jučer je, međutim, urađen jedan dio posla s kojim bi morali biti zadovoljni i u slučaju kada se ništa više ne bi uradilo - postignut je Sporazum o oživotvorenju Federacije. Sve ove dane na tom sporazumu su radili Nijemci ispred Kontaktne skupine, na čelu sa Steinerom. Pravili su pet verzija sporazuma dok nismo sve usuglasili. Većina usuglašavanja je išlo u odvojenim razgovorima koje je radila Steinerova grupa, a sinoć smo svi sjeli zajedno i još jednom pregledali tekst. Nije bilo većih primjedbi. Sporazum se danas potpisuje u deset sati. Na tom potpisivanju treba biti i Tuđman.

Veliki doprinos ovom usuglašavanju dao je ministar Granić. U jednom trenutku sam se pobojao da će se ostati ne samo bez konačnog mirovnog sporazuma, već raspasti i Federacija. Pozicije su bile tvrde i udaljene. Ovi "moji" nisu uopće bili zainteresirani za zejedničku državu sa Srbima i njene institucije. Silajdžić (uz veliku podršku eksperata) inzistirao je na centralizaciji tih institucija do te mjere da bi se funkcioniranje Federacije moglo dovesti u pitanje. Sreća da su Nijemci preuzeli na sebe koordinaciju oko ovog problema i da su izvršili veliki pritisak. Sreća da je Izetbegović bio odlučio naći kompromis oko ovog pitanja i želio je definitivno završen paket dogovora o provedbi Federacije. On je stalno na našim sastancima na tome inzistirao. Prekjučer sam savjetovao Zubaka da se ne obazire na oštre reakcije i izjave Silajdžića, posebno ne eksperata, jer to sve pravi lošu klimu, već da direktno s Izetbegovićem razgovara o svemu. U njemu će imati sigurno dobrog sugovornika. Kada smo sinoć dobili zadnju verziju Sporazuma, na koji su se odmah eksperti, kao ljekari oko bolesnika, narogušili i počeli tražiti greške, Izetbegović ih je upozorio da ga interesiraju samo principijelne primjedbe, jer mu je do ovog sporazuma stalo. Tih primjedbi nije bilo i usaglašavanje sa Zubakom i Prlićem, te delegacijom Republike Hrvatske, trajalo je veoma kratko. - Prvi put, od kada smo ovdje, primijetio sam vidno raspoloženje kod svih. Federacija je ne samo spašena, već će dobiti i značajne poticaje. Tek poslije ovoga mogla bi disati punim kapacitetom. Ostaje još da se dogovore kadrovska pitanja.

Amerikanci su, izgleda, čekali ovaj sporazum da bi tek tada krenuli u sučeljavanje naše delegacije i Miloševića. Dobro je da je uz ovaj novi sporazum o Federaciji postignut i dogovor oko Mostara (to je usuglašeno sa Košnikom i dvojicom drugih gradonačelnika).

Prvi ozbiljan razgovor s Miloševićem i njegovom ekipom bio je jučer poslijepodne. Razgovaralo se o mapama i o Sarajevu. Zapravo, samo su otkrivene pozicije i namjere, ništa se nije moglo dogovoriti. Krajišnik i njegova grupa ne samo da su nervirali medijatore sa svojim idejama o podjeli Sarajeva, već su svojom patetičnom pričom i lamentacijama nad poviješću nervirali i Miloševića. U jednom trenutku, dok je jedan od njih govorio, on je ustao i šetao po sali, a nakon toga, zamolio Holbrooka da ovakve "patetične srpske priče" ne dozvoljava. Rastali smo se sa zaključcima da Krajišnik predloži njihovu kartu razgraničenja, a kad je Sarajevo u pitanju, Holbrook je jasno dao do znanja da Kontakt skupina želi nepodijeljeni grad sa statusom distrikta. Rekao je da će takav prijedlog oni dati za obje strane i da na njega damo primjedbe. Važno je da je na ovom sastanku, otvoreno i jasno, Milošević rekaokako se s Tuđmanom "davno dogovorio" da Bosanska Posavina pripadne "RS". Nitko na to nije reagirao. Kada sam Zubaku na uho šapnuo što on ono govori, odgovorio mi je da je to Miloševićev blef. To me nije umirilo. Ostao sam uznemiren.

Sinoć smo ponovno imali sastanak oko mapa. Ništa nije zaključeno, samo su razmatrane ideje za Sarajevo. Mi idemo na to da Srbi naprave prijedlog podjele grada koji ćemo odbiti i mi i medijatori. Tada će ostati jedino ideja distrikta. To nam odgovara. Jedini problem tog rješenja je sigurnost distrikta, njegova obrana. Tu smo primjedbu iznijeli medijatorima.

Dejtonski sporazum (3 dio)

9. studeni 1995. (noć) Današnji dan je također bio naporan. Ujutro smo imali kratak protokolaran susret sa hrvatskom delegacijom na kome je potpisan Sporazum o oživotvorenju Federacije. Tuđman je došao sinoć. Sporazum su potpisali, uz ostale, on i Izetbegović. Kratke uvodne napomene dali su Holbrooke i Steiner. Također, zamolili su da se o ovom sporazumu šuti 24 sata i da se objelodani tek sutra, kada dođe Christopher.

Odmah nakon ovog potpisivanja nastavljen je razgovor s Holbrookeom. Mi smo, inače, trebali imati zajednički sastanak sa Srbima, međutim, Holbrook je promijenio taktiku pregovaranja. Isključio je zajedničke sastanke jer, kako je rekao, ne želi slušati patetične priče o povijesti, kao jučer. Od sada će voditi pregovore odvojenih soba. Zato je imao s nama odvojene sastanke. To je s prekidima trajalo sve do maloprije.

Naša delegacija je danas postigla još jedan važan sporazum. Naime, dogovorili smo se kako osigurati nacionalne interese u saveznom (državnom) parlamentu. Nakon kratkih nesuglasica Izetbegovića i Zubaka, te intervencije Holbrookea da stav o tom pitanju mora biti jedinstven prema Srbima, dogovoreno je da se nacionalni interesi osiguraju u parlamentu, u jednom njegovom domu. Druga pitanja su lako usuglašena.

Holbrookeovi pregovori sa Srbima nisu dali rezultat. Dobili smo njihovu mapu na kojoj traže više teritorije nego što su imali prije posljednjih vojnih poraza. O ustavnim aranžmanima još ništa nisu rekli, o Sarajevu također.

Mi smo ponovno inzistirali na planu Kontaktne skupine i tražili da Srbi svoj prijedlog nanesu na taj plan da bi se vidjela razlika. Mene je zanimalo što je Zubak dogovorio s Tuđmanom, kako ćemo vratiti Posavinu. Zubak mi je rekao da je to sve uredu, da će se Posavina tražiti nazad za račun novoosvojenih teritorija u Krajini. - Ako je tako, dobro je. Strepim od onoga što je Milošević ovdje javno ponovio nekoliko puta - da se s Tuđmanom dogovorio da će Posavina pripasti "Republici Srpskoj". Nitko ga još nije demantirao niti javno protestirao na te njegove tvrdnje. Vjerujem da je i Zubak čvrst u stavu oko Posavine. Ukoliko na tom pitanju ostanem i potpuno sam, inzistirat ću na Posavini. Taj teritorij i te ljude nitko od nas ne smije prodavati.

11. studeni 1995. Posljednja dva dana obilježio je dolazak Christophera i ceremonija potpisivanja Sporazuma o oživotvorenju Federacije. Amerikanci su jučer, u 13.30 sati, u skladu sa svojim smislom za ceremoniju, priredili svečano potpisivanje tog sporazuma uz sudjelovanje Christophera, Holbrookea, Steinera i njihovih suradnika.

Ceremoniju je otvorio Christopher, a zatavorio Holbrooke, osim potpisnika govorio je i njemački ambasador Išinger. (Time je dato do znanja da su pokrovitelji Federacije SAD i Njemačka). Zubak je govorio bez pripremljenog teksta, ali sa dobrom koncentracijom i jasnom misli: u BiH je temeljno pitanje nacionalna jednakopravnost tri naroda. Posebno težak položaj imaju Hrvati jer su najmalobrojniji te radi toga treba otkloniti sve poteškoće koje ih tjeraju da se stalno bore za prava koja su drugima pretpostavka. Izetbegović je goviro kratko, ali je jasno dao do znanja da sve izgovorene riječi ništa ne vrijede ukoliko se, u skladu s njima, ne djeluje. On je ostavio drugima da procjenjuju

veličinu ovog trenutka i svečanosti, jer će oni sigurno to činiti na osnovu učinjenog. Njegova uzdržanost je bila vidljiva, ali nije umanjivala značaj sporazuma i svečanost njegovog potpisivanja.

Tuđmanov govor je bio napisan, kao i Izetbegovićev, ali ni po čemu prepoznatljiv. On je bio opći i frazerski.

Dok su sjedjeli za svečanim stolom i dok su govorili, meni je kroz glavu prolazila cijela povijest hrvatsko-muslimanskog sukoba, te udio svakog od njih u tome. A stol je bio impozantan: slijeva na desno - Oručević, Brajković i Košnik iz Mostara, zatim Tuđman, Christopher, Izetbegović, Zubak, Silajdžić i Prlić.

Prvo, sjetio sam se toga kako većina njih nisu imali nikakvog pozitivnog udjela u stvaranju federalnog koncepta BiH i samog Vašingtonskog sporazuma. Sjetio sam se onih dana kada smo u Stejt departmentu, faktički, Silajdžić i ja izdiktirali, posredstvom Redmana, Vašingtonski dokument. Jedini čovjek koji je podržavao tada federalno uređenje BiH bio je Granić, svi drugi koji su tada bili u delegaciji Republike Hrvatske bili su protiv, na čelu sa Šuškom, koji ih je držao na telefonskoj vezi iz Zagreba. (Sada je Granić sjedio u publici pored Šuška).

Za stolom su sjedjeli ljudi koji su zaokupili svjetsku pažnju, kojima su Amerikanci i Nijemci, u skladu s diplomatskim manirom, dijelili komplimente i isticali zasluge. Ja sam stalno pokušavao u glavi spojiti ove osobe sa ceremonijalnim trenutkom, dozvati u svijest osnovne činjenice o ovim ljudima. Sjetio sam se njihovog životnog puta, posebno njihovih uloga u ovom ratu. Te su mi misli prolazile kroz glavu, pomiješane sa zebnjom da naše sudbine zavise od njih, da mir u našem regionu zavisi od njih, da je cijeli svijet zaokupljen njima i u njih polaže nadu.

Dejtonski sporazum (4 dio)

15. studeni 1995. Christopher je do iza pola noći, nekoliko puta, obilazio Izetbegovića. Kada sam jutros otišao da provjerim da li je bilo nekog napretka zatekao sam tamo Silajdžića i Šaćirbeja. Izetbegović mi je rekao da je sve zapelo na Posavini i da se moramo odlučiti. Moramo donijeti odluku da li prepuštamo Posavinu Srbima ili se vraćamo u Bosnu i nastavljamo rat.

Bez pomoći IFOR snaga, bez pomoći Amerike i, naravno, Tuđmana. To je dilema pred koju smo stavljeni. Amerikanci nas podržavaju u drugim stvarima, ali ne na pitanju Posavine. Tu su uz dogovor Tuđmana i Miloševića o zamjeni teritorija.

Nakon ovog razgovora otišao sam kod Zubaka i Prlića i rekao im pred kakvom se odlukom nalazimo. Izetbegović je, doduše, rekao da delegacija BiH treba biti jedinstvena oko ovog pitanja i da će oni (mislio je na sebe, Silajdžića i Šaćirbeja) ostati uz našu odluku, uključujući i Lazovića. Dakle, odgovornost se stavlja na nas trojicu.

Zubak mi je pokazao pismo koje je uputio Holbrookeu, koje je po sadržaju slično Izetbegovićevom pismu Christopheru, s tim što je izričit u tome da neće potpisati niti jedan dokument ukoliko ostane takvo rješenje za Posavinu. Također, pokazao mi je i pismo koje je dobio iz Mostara, gdje mu je data puna podrška oko ovog problema.

Poslijepodne smo ponovo imali sastanak s Bildom i članovima Kontaktne skupine. Izetbegović im je izložio da nema napretka u odnosu na jučerašnje stanje. Prvi put, od kada smo ovdje, on je govorio i o neuspjesima ovih pregovora. Rekao im je da ne bi trebalo sve što je dogovoreno baciti niz vodu i proglasiti ovaj mirovni napor potpuno neuspjelim.

Ovdje su, ipak, oko nekih ranije neriješenih pitanja postignuti kompromisi i pozitivni rezultati koje bi trebalo sačuvati. U tom slučaju, ovaj proces bi trebalo, uz stalni prekid sukoba, nastaviti nakon izvjesnog vremena. Susret s Holbrookeom je odgađan nekoliko puta jer je on bio u stalnom razgovoru s Miloševićem. To je trajalo oko pet sati. Još ne znamo da li je nešto s njim dogovorio i da li je prihvatio naš stav oko mape.

Danas je trebalo potpisati, uz ceremoniju, i Sporazum o suradnji Republike Hrvatske i Republike BiH i Federacije. Ceremonije nije bilo, sporazum je samo parafiran. Holbruk je protiv toga da se ovdje taj sporazum potpisuje jer može negativno uticati na tok pregovora i iritirati Srbe (?). Nijemci su imali svoj razlog: nisu htjeli doći na potpisivanje, niti učestvovati u tome, radi toga što je Tuđman "unaprijedio" Tihomira Blaškića, zapovjednika HVO-a, nakon što je u

Hagu protiv njega podignuta optužnica za ratne zločine.

Poslijepodne i predvečer došlo je do zatišja kao da su sve aktivnosti umirene. Nestalo je gužve u našem hodniku, koji je inače pun tjelohranitelja naših posjetilaca. U naše radne prostore ušao je neki mir, ljudi su sjedili i pili kavu bez uobičajene žurbe i gužve. Primijetio sam jedino eksperte za mape kako rade, s hrpom karata ispred sebe, kako na stolu, tako svuda po podu i na zidu (radili su detalje za Sarajevo, Goražde, Foču, Doboj, Bosanski Novi i još neke lokalitete).

Rekli su mi da su vidjeli mapu koju su donosili Amerikanci i da u njoj nema Posavine u Federaciji. Koridor se ostavlja na sadašnjim linijama razgraničenja, s uskim pojasom Orašja sa sjevera. Taj prostor je potpuno usamljen i oslonjen na Hrvatsku.

Iza Brčkog rijeka Sava pravi veliki meandr i teritorija Hrvatske se na tom mjestu uvlači u Bosnu. Taj prostor je velik upravo onoliko koliko je područje Orašja uvučeno u Hrvatsku, također uz rijeku (čudna podudarnost u položaju i veličini područja). Kada se povuče prava u pravcu linije razgraničenja na Orašju kroz taj dio Hrvatske, od južnog dijela fronta do te zamišljene prave kroz Hrvatsku, širina je tačno 20 km (toliku širinu koridora traže Srbi).

Tuđman se večeras sa većinom svoga tima vratio u Hrvatsku. Još nemamo informacije što je Holbrooke dogovorio s Miloševićem.

Čuo sam, ali nisam provjerio, da je Zubak napisao ostavku na svoj položaj u Federaciji. To bi u ovoj situaciji bio loš razvoj događaja.

U toku dana poslao sam I. Lovrenoviću u Zagreb, zaštićenom vezom, informaciju o pritisku koji se na nas vrši. Zamolio sam ga da se to objavi na sve strane, da se nitko pri tome ne štedi, posebno da se objavi dogovor Tuđmana i Miloševića oko Posavine. Tražio sam da održe i sjednicu HNV-a i da oštro reagiraju na sve.

Potpisi u Dejtonu

Posljednja četiri dana su tekla kao na filmskoj traci. Nakon onog zatišja od prije dva dana, došlo je do erupcije. Sastanci su trajali neprestano, i to na dva kolosijeka, s Amerikancima i sa Kontaktnom skupinom. Naš ekspertni tim je bio zatrpan zadacima na izradi aneksa okvirnog sporazuma, (ima ih 11), te izradom mape koja se mijenjala svaki sat. Naša delegacija je morala pratiti sve te promjene i o svim spornim pitanjima donositi odluke. Na spavanje se išlo oko četiri sata ujutro.

Ustavna pitanja su lakše usuglašavana nego teritorijalna. Od onog trenutka, kada smo unutar naše delegacije formirali jedinstven stav o nadležnostima centralne vlade, sve je išlo lakše. Što se tiče Predsjedništva, duge rasprave su vođene oko sastava - da li tri, ili više članova. Demokratskija forma bi bila višečlano Predsjedništvo, ali je pobijedila koncepcija suženog Predsjedništva - tri člana, Musliman, Hrvat, Srbin.

Veliki problem su nam bili izbori. Unutar naše delegacije lako smo došli do stava o tome. Problem je bio sa srpskom stranom. Oni nisu pristajali na direktne izbore ni za Predsjedništvo, ni za Skupštinu. Htjeli su da se i zastupnici i članovi Predsjedništva delegiraju iz entiteta. Bili smo čvrsti u svom stavu, nismo popustili na pritiske i uz pomoć medijatora dobili smo direktne izbore. Nažalost, nismo uspjeli sa idejom izbora na cijelom prostoru BiH, već dva entiteta predstavljaju dvije izborne jedinice. To umanjuje demokratičnost izbora.

Glavni problem u ovim posljednjim danima i satima predstavljala je mapa. Trebalo je riješiti nekoliko veoma spornih točaka: Sarajevo, Goražde, koridor i Brčko, zatim Posavinu.

Što se tiče Sarajeva, interesantno je da je Milošević, nakon dogovorenog i gotovog projekta distrikta, odustao od svega i grad prepustio Federaciji. Dugo smo o tome raspravljali i pokušavali naći krajnju namjeru tog čina. Na kraju, jedini pravi razlog toga mogla bi biti ideja konačne podjele. Ukoliko Srbi ne žele participirati u gradskoj vlasti paritetno sa ostalima, i ne žele da grad bude zasebna cjelina, to jest treći entitet u državi, pod kontrolom zajedničke, centralne vlasti, onda se to može tumačiti samo njihovom riješenošću na konačnu podjelu. Oni su uzeli za sebe

Lukavicu i Pale, procijenili su da to mogu odvojiti i time se zadovoljili. Nema drugog racionalnog opravdanja. - Doduše, oni su bili izloženi velikom pritisku medijatora da grad ne može biti podijeljen, da mora biti jedinstven i otvoren. U Daytonu se pričalo, i to u onom satu potpisivanja sporazuma, da su paljanski Srbi vidjeli rješenje za Sarajevo sat pred potpis, te da se u tom trenutku Koljević onesvijestio.

Najveći problem u pregovorima predstavljala je Posavina, koridor i Brčko. Posavinu nam je iz ruku izbio dogovor Tuđmana i Miloševića, iako smo je imali u Federaciji po planu Kontaktne skupine. Amerikanci su nas stalno pritiskali tom Tuđmanovom i Miloševićevom pogodbom. Da ne bismo bili krivci za prekid konferencije i nastavak rata, odredili smo drugu taktiku: tražili smo promjenu kvantitativnog odnosa 51:49, za račun izgubljenog kvaliteta u Posavini, te Brčko i postojeće vojne linije na koridoru. Napravili smo novu kartu na kojoj je bila sva novoosvojena teritorija, od Sanskog Mosta, preko Ključa, Mrkonjića do Jajca, odnosno Bočca. Također, unutar granice Federacije bio je cijeli Ozren i željeznički čvor u Doboju. Kvantitativni odnos bio je negdje 55:45 procenata u korist Federacije. Računali smo da Milošević sigurno to ne može prihvatiti. Mi smo vršili pritisak na medijatore da prihvate naše rješenje i predloženu kompenzaciju za izgubljene "federalne teritorije".

Naša procjena je bila dobra. Milošević je to odbio, medijatori su bili na našoj strani i konferencija je prvi put ozbiljno dovedena u pitanje. Došlo je do velikog komešanja, ubrzanih i iscrpljujućih sastanaka. Christopher i Holbrooke, te njihovi vojni eksperti koji su radili na mapi stalno su jurili od nas ka Miloševiću i obratno. Sa naše strane je napravljen samo mali ustupak. Pošto smo dali do znanja da nigdje ni pedlja nećemo dati teritorije koja je pod našom vojnom kontrolom, jedino pomjeranje je moguće na Ozrenu, na onom dijelu koji vojno ne držimo. Kako je to veoma mali dio, oko 0,4 posto, to neće bitno promijeniti stanje. Milošević je inzistirao na omjeru 51% prema 49% i tako su pregovori došli u ćorsokak. Tada se ponovno pojavljuje Tuđman, nudi teritorije zapadne Bosne koje drže hrvatske snage, područje Šipova i Mrkonjića, te tako približava procenat. Poslije toga, odluka o konferenciji i njenoj sudbini se ponovno vraća nama, jer se na nas vrši pritisak da pronađemo još jedan procenat teritorije i dođemo do 51:49%.

To su i najteži trenuci za nas u cijelim pregovorima. Sav američki i europski pritisak se sručio na nas. U tu kampanju se uključuje i predsjednik Klinton. Ispada da naša delegacija drži ključeve uspjeha cijele konferencije i sva odgovornost za njen rezultat pada na nas. Vjerujem da je to najteža noć bila za ministra Šaćirbeja, jer su preko njega vršili pritisak na nas. Ponovno smo morali popuštati. Tako smo izgubili iz Federacije željeznički čvor u Doboju i dio Ozrena, te neke dijelove Bjelašnice i Treskavice.

Kako smo bili nezadovoljni, ponovno smo odredili kritičku točku na kojoj odgovornost za neuspjeh prebacujemo na Miloševića - to je koridor kroz Posavinu i Brčko.

Milošević je tražio proširenje koridora na 20 km, što znači da bi se Armija BiH i HVO morali povući južno od sadašnjih crta obrane oko 15 km. Također, tražio je da cijelo Brčko uđe u "RS". Naš stav je bio da ostanu sadašnje crte obrane i da preko Brčkog Federacija ima izlaz na Savu, konkretno preko postojeće riječne luke.

Na ovom pitanju, pregovori su potpuno paralizirani. Amerikanci su vršili pritisak, jer su bili planirali najkasnije u nedjelju sve završiti. Međutim, osvanuo je ponedjeljak, 20. studenog, pregovori tapkaju na mjestu. Christoper svoj boravak u Daytonu produžuje za još jedan dan. Napretka u pregovorima nema. Situacija je bila veoma napeta. Na koridoru i Brčkom odlučili smo istrajati do kraja, usprkos pritiscima. Medijatorima su ciljevi konferencije curili kroz prste. Bili su veoma nervozni i ljuti. Holbrooke je došao kod nas na posljednji razgovor, kako je rekao. U njegovim riječima bila je pomiješana gorčina, patetika i srdžba. Govorio je o tome da se posljednji put vidimo, da mu je žao kako se sve završilo, da se više nikada ovim neće baviti, čak je spominjao i neke svoje osobne i obiteljske probleme vezane za njegovu funkciju u ovim pregovorima. Naravno, dao nam je do znanja da njegova vlada neće više biti aktivna u rješavanju konflikata u BiH, da će nas mnogi ostaviti i da ćemo biti prepušteni sami sebi. Na kraju se sa svima nama pojedinačno pozdravio, kao da se vidimo posljednji put, i žurno, uspravno, dugim korakom otišao hodnikom i izašao iz naše zgrade.

Tu noć se, međutim, desio obrat. Tu noć Christopher je pokušao još jednom intervenirati kod Izetbegovića da prihvati proširenje koridora. Ovaj je to odlučno odbio. Oko jedan sat poslije ponoći pozvao nas je Izetbegović kod sebe. Nije bilo Zubaka, koji je već spavao, i Prlića, koji nije bio u sobi. Pokazao nam je izjavu koju je poslao Christopher, koju bi trebali potpisati Izetbegović, Tuđman i Milošević, i podijeliti je sutra novinarima u 10 sati. Izjava je sadržavala objavu neuspjeha konferencije, bila je kratka i štura. Nabrojani su neki rezultati koji su ipak postignuti, ali bez definitivnog rješenja i rezultata.

Poslije toga smo s olakšanjem otišli na spavanje, jer je konačno ovo mučenje završeno. Sutra se putuje u 12 sati. Što se sve zbivalo u toku noći i ne znam u detalje. CNN je objavio raspad konferencije i emitirao tu vijest cijelu noć u intervalima.

Kada sam ujutro ustao, oko 9.30 u hodniku sam vidio ljude iz američke sigurnosne službe. Znao sam, po tome, da je Christopher kod Izetbegovića. Ubrzo je izašao. Uletio sam kod Izetbegovića i pitao ga što sada hoće. On mi je odgovorio da je sporazum prihvaćen. Bio sam šokiran tim obratom. Neki naši eksperti čestitali su u hodniku jedan drugom, neki su se ljubili. Razumljivo, njih je ovo ponajviše iscrpljivalo, oni su veliki posao skinuli s vrata. Nisam mogao ništa reći. Ništa nisam osjećao, kao da se ovo nekom drugom zbiva.

Kako se došlo do ovakvog završetka? Pošto se konferencija raspala na koridoru i Brčkom jer je Milošević bio uporan u zahtjevu za proširenjem, a mi to uporno odbijali, s kompromisom je, kažu, došao Granić. On je predložio arbitražu za taj problem međunarodne komisije. Milošević je i to odbijao sve do jutra, a onda popustio. Tako je spašena konferencija, i tako smo dobili Daytonski sporazum.

(kraj)